

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ MANZUM NASİHATNAMELERDE SOSYAL
HAYAT**

Sevilay BAŞARAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmedin İSPİR

Erzurum-2025

Her hakkı saklıdır.

T.C.

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ MANZUM
NASİHATNAMELERDE SOSYAL HAYAT**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sevilay BAŞARAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Meheddin İSPİR

Erzurum-2025

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY SAYFASI

Sevilay BAŞARAN tarafından hazırlanan Klasik Türk Edebiyatındaki Manzum Nasihatnamelerde Sosyal Hayat adlı bu çalışma 26.06.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ☐ oybirliği/☐ oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Prof. Dr. Selami ECE Atatürk Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Meheddin İSPİR Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza

Sevilay BAŞARAN tarafından hazırlanan Klasik Türk Edebiyatındaki Manzum Nasihatnamelerde Sosyal Hayat başlıklı yüksek lisans tezi kabul edilmiştir. 26.06.2025

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Enstitü Müdürü

* Bu tez çalışması tarafından nolu proje ile desteklenmiştir.

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullandığım her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sorumluluğu ve tezinin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

26.06.2025

İmza

Sevilay BAŞARAN

Öğrenci

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması/patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1
NASİHATNAMESİ İNCELENEN ŞAİRLER.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM NASİHATNAMELER

1.1.NASİHATNAME NEDİR?	32
1.2.MANZUM NASİHATNAMELERİN İÇERİĞİ	33
1.3.MANZUM NASİHATNAMELERİN ÇEŞİTLERİ.....	34
1.4.MANZUM NASİHATNAMELERİN YAZILMA SEBEPLERİ.....	35
1.5. MANZUM NASİHATNAMELERİN BİÇİM VE KURGUSU	36
1.6.MANZUM NASİHATNAMELERİN ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ	38
1.1.2.Manzum Nasihatnamelerin Kaynakları	40
1.1.2.1.Kur'an-ı Kerim.....	41
1.1.2.2.Hadisler	42
1.1.2.3.Ayetler	42
1.1.2.4.Tasavvuf Kaynakları	42
1.1.2.5.Atasözleri	43
1.1.2.6. Özlü Sözler.....	43

1.1.2.7.Menkıbelar.....	43
-------------------------	----

1.1.3.Türk Edebiyatındaki Manzum Nasihatnameler	44
--	-----------

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA SOSYAL HAYATA DAİR MANZUM NASİHATNAMELER

2.1.NASİHATNAMELERDE SOSYAL HAYAT NEDİR?	47
---	-----------

2.2.ESERLERDE SOSYAL HAYATLA İLGİLİ KONULAR.....	48
---	-----------

2.2.1.Sosyal Hayatta Olumsuz Özellikler ve Sakınılması Gereken Davranışlar.48	
--	--

2.2.1.1.İşyan ve Nefis Terbiyesi.....	48
---------------------------------------	----

2.2.1.2. Riyâ (İkiyüzlülük)	50
-----------------------------------	----

2. 2.1.3.Yalan.....	53
---------------------	----

2.2.1.4.Gıybet (Dedikodu)	56
---------------------------------	----

2.2.1.5.Mevkii ve Makamın Getirdiği Zaaflar.....	58
--	----

2.2.1.6.Hasetlik	62
------------------------	----

2.2.1.7.Cömertlik-İsraf.....	64
------------------------------	----

2.2.1.8.Giyim ve Kuşamda Aşırılık/Gösteriş	67
--	----

2.2.1.9.Kötü Alışkanlıklardan Uzak Durmak	69
---	----

2.2.1.10.Davetsiz Bir Yere Gitmemek (Gidilecek Yer ile İlgili Öğütler).....	72
---	----

2.2.1.11.Rüşvet	73
-----------------------	----

2.2.1.12.Ticaretteki Hile ve Haramlar	74
---	----

2.2.1.13.Vesayet, Vekâlet ve Kefaletten Uzak Durmak.....	77
--	----

2.2.1.14.Vakıf İşleri ve Vergi Tahsili Görevindeki Suistimal	78
--	----

2.2.1.15. Başköşeye Geçmenin Sakıncası	79
--	----

2.2.2.Sosyal Hayatta Olumlu Özellikler ve Kazanılması Gereken Erdemler	81
--	-----------

2.2.2.1.Anne ve Babaya Hürmet	81
-------------------------------------	----

2.2.2.2.Akraba İlişkileri	84
---------------------------------	----

2.2.2.3.Misafirperverlik.....	87
-------------------------------	----

2.2.2.4.Ödünç Verme ve Borç Hakkında	90
2.2.2.5.Meslekler	92
2.2.2.6.Sır Saklamak	95
2.2.2.7.İstişare Etmek(Akıl Danışmak)	97
2.2.2.8.Evlilik	101
2.2.2.9.Komşu Hakkı	105
2.2.2.10.İyilik Etmek	107
2.2.2.11.Alçak Gönüllülük (Tevâzu)	109
2.2.2.12.Sabırlı Olmak	111
2.2.2.13.Adalet	113
2.2.2.14.Kanaatkârlık	115
2.2.2.15.Şahitlik Etmek	117
2.2.2.16.Ev İşlerinin Düzeni	118
2.2.2.17.Zamanın Kullanımı	120
2.2.2.18.Utanma	122
2.2.2.19.Çalışmak	123
2.2.2.20.Hizmetliler Hakkında	126
2.2.2.21.Tevekkül	128
2.2.2.22.Onurlu Olmak	130
2.2.2.23.Güvenilir Olmak	132
2.2.2.24.Arkadaşlık-Dostluk	133
2.2.2.25.Konuşma Adabı	137
2.2.2.26.Sözünde Durmak	139
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	148

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDAKİ MANZUM NASİHATNAMELERDE
SOSYAL HAYAT

Sevilay BAŞARAN
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Meheddin İSPİR
2025, (164) sayfa

Jüri: Prof. Dr. Meheddin İSPİR (Danışman)
Prof. Dr. Selami ECE (Üye)
Doç. Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU (Üye)

Manzum Nasihatnameler, klasik Türk edebiyatında didaktik bir tür olarak öne çıkan eserlerdir. Genellikle ahlaki, sosyal ve toplumsal değerleri aktarmayı amaçlayan manzum nasihatnameler, okuyucuya öğütler sunar. Klasik Türk edebiyatında, Kutadgu Biligle beraber birçok mensur, manzum veya karışık biçimde yazılmış nasihatname örnekleri ortaya konulmuştur. Manzum nasihatnameler oluşturulurken, mesnevi biçiminin yanı sıra kaside, gazel, terci-i bend gibi çeşitli nazım şekillerinden yararlanılmıştır. Bu durum, eserlerin zenginliğini artırmış ve farklı edebi üslup ve içeriklerin bir araya gelmesine olanak tanımıştır. İdeal bir toplum yaratma amacını güden nasihatnameler, insana ve topluma yönelik değerli öğütler sunar. Bu eserler incelendiğinde, klasik Türk edebiyatının halkla olan bağının ne denli güçlü olduğu anlaşılır. Nasihatnamelerin temelinde insan yer alır ve bu eserlerde insanın hayatının her yönüne dair derinlemesine bilgiler verilerek, toplumsal değerler ve bireysel davranışlar üzerinde durulur. Dolayısıyla, bu metinler sadece edebi birer ürün olmanın ötesinde, topluma yönelik önemli birer rehber niteliği taşır. Bu çalışmamız, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Girişte araştırmanın önemi-amacı, yöntemi, sınırlıkları ve nasihatnâmesi incelenen şairler ele alınmıştır. Birinci bölümde nasihatnâmelerin içeriği, yazılma sebepleri, biçim ve kurgusu, üslup özellikleri, yararlandığı kaynaklar, Türk edebiyatındaki manzum nasihatnâmeler hakkında incelemeler yapıldı. İkinci bölümde ise incelemeye esas alınan nasihatnamelerdeki sosyal hayatla ilgili konular tespit edilip değerlendirmeye tabi tutuldu.

Anahtar Kelimeler: Nasihat, Manzum Nasihatname, Sosyal Hayat, Değer.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
SOCIAL LIFE IN POETIC NASIHATNAMES OF CLASSICAL TURKISH
LITERATURE

Sevilay BAŞARAN
Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Meheddin İspir
2025, (164) pages

Jury: Prof. Dr. Meheddin İSPİR
Prof. Dr. Selami ECE
Doç. Dr. Halime ÇAVUŞOĞLU

Manzum Nasihatnameler stand out in classical Turkish literature as a didactic genre, primarily aiming to convey moral, social, and societal values through advice to the reader. Alongside the Kutadgu Bilig, numerous prose, poetic, or mixed-form nasihatname examples have emerged in classical Turkish literature. Various poetic forms like mesnevi, kaside, gazel, and terci-i bend were utilized in composing manzum nasihatnameler, enriching the works and allowing for diverse literary styles and content.

These nasihatnameler, aspiring to create an ideal society, offer valuable advice to individuals and society. An examination of these works reveals the strong connection between classical Turkish literature and the public. Nasihatnameler are fundamentally centered on humanity, providing in-depth insights into every aspect of human life and emphasizing societal values and individual behaviors. Therefore, these texts transcend being mere literary products; they serve as significant guides for society.

This study comprises an introduction and two chapters. The introduction addresses the research's significance, purpose, methodology, limitations, and the poets whose nasihatnames were examined. The first chapter delves into the content, reasons for composition, form and structure, stylistic features, and sources of nasihatnames, along with analyses of manzum nasihatnames in Turkish literature. The second chapter identifies and evaluates topics related to social life within the examined nasihatnames.

Keywords: Nasihat, Poetic Nasihatname, Social Life, Value.

KISALTMALAR DİZİNİ

b	:Beyit
s	:Sayfa
c	:Cilt
Haz	:Hazırlayan
TDK	:Türk Dil Kurumu
Yay	:Yayınları
YY	:Yüzyıl

ÖN SÖZ

İnsanlık, varoluşundan bu yana, tecrübelerini, bilgeliklerini ve ahlaki öğretilerini gelecek nesillere aktarma ihtiyacı duymuştur. Bu ulvi gayenin edebiyatımızdaki en müstesna tezahürlerinden biri hiç şüphesiz "nasihatname" türüdür. Gerek düzyazı (mensur) gerekse şiir (manzum) formunda karşımıza çıkan bu eserler, toplumun ahlaki kılavuzu, bireyin iç dünyasına ışık tutan birer fener olmuşlardır. Bu çalışmanın odak noktası ise, manzum nasihatnamelerin sosyal hayatla ilgili hangi konulara değindiği, hangi mesajları vermeye çalıştığı ve bu mesajların günümüz okuru için ne anlama geldiği gibi sorulara cevap aranmıştır.

Nasihatname geleneği, İslam kültürünün etkisiyle Türk edebiyatında kök salmış ve kısa sürede önemli bir yer edinmiştir. Mensur nasihatnameler, genellikle doğrudan ve açıklayıcı bir üslupla öğütleri sıralarken, manzum nasihatnameler ise şiirin estetik gücünü kullanarak bu öğütleri daha kalıcı ve etkileyici bir biçimde sunmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Türk edebiyatının ilk İslami eserlerinden biri olarak kabul edilen Yusuf Has Hacıb'in Kutadgu Bilig'i, manzum nasihatname geleneğinin de müstesna bir başlangıcını teşkil eder. Devlet yönetimi, ahlak, adalet gibi pek çok konuda bilgece öğütler içeren bu eser, sonraki yüzyıllarda kaleme alınacak manzum nasihatnameler için hem bir model hem de bir ilham kaynağı olmuştur.

Kutadgu Bilig'in öncülüğünü yaptığı manzum nasihatname geleneğinin, klasik Türk edebiyatındaki diğer önemli temsilcileri ve eserleri üzerinden nasıl geliştiğini ve olgunlaştığını inceleyecektir. Bu yolculukta, manzum nasihatnamelerin edebi sanatlarla yoğrulan dilinden, ele aldıkları evrensel ahlaki ve sosyal temalara kadar pek çok yönü aydınlatılmaya çalışılacaktır. Amacımız, bu değerli edebi mirasın, sadece geçmişin bir yansıması olmadığını, aynı zamanda günümüz insanına da ilham verecek ve yol gösterecek hikmetli sözler barındırdığını ortaya koymaktır.

Bu çalışmada, her bir yüzyılın kendine özgü toplumsal, siyasi ve kültürel atmosferinde yeşeren, dönemine damgasını vurmuş ve öne çıkmış seçkin manzum nasihatnameler mercek altına alınmıştır. Amacımız, bu farklı yüzyıllarda kaleme alınan hikmet dolu dizelerin, hem kendi çağlarının ruhunu nasıl yansıttığını hem de zamanın ötesine taşınan evrensel değerleri nasıl ihtiva ettiğini keşfetmektir.

Bu çalışma, Türk edebiyatının derinliklerinde yeşeren ve asırlar boyunca nesilden nesile aktarılan manzum nasihatname geleneğinin, insanlığın temel erdem ve zaafalarını ele

alan seçkin örneklerine odaklanmaktadır. İsyanın yıkıcılığından yalanın çirkinliğine, hasetin zehrinden dedikodunun fitnesine kadar pek çok olumsuz davranışın sonuçlarını gözler önüne seren bu eserler, aynı zamanda anne babaya duyulan derin saygının, misafirperverliğin sıcaklığının, istişarenin aydınlatan ışığının, iyi arkadaşlığın güven veren limanının, dostluğun sarsılmaz bağının, akrabalık ilişkilerinin kıymetinin, çalışmanın onurunun ve helal kazancın bereketinin önemini lirik bir dille işlemişlerdir. Bu bağlamda, bu çalışma, farklı yüzyıllarda yaşamış, hikmet dolu sözlerini manzum bir ahenkle sunmuş seçkin sanatçıların kaleminden çıkan bu değerli mirası kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

Konu tespiti aşamasından itibaren bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Meheddin İSPİR'e, sabırla beni destekleyen aileme ve eşimin özverisine teşekkürlerimi sunarım.

Sevilay BAŞARAN

ERZURUM-2025

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Manzum nasihatnameler, genellikle ahlaki, sosyal ve toplumsal değerleri aktararak bireylerin ve toplumun eğitime katkıda bulunmayı amaçlayan didaktik şiirlerdir.

İlk olarak, manzum nasihatnameler, bireylere ahlaki değerleri ve erdemleri öğretmeyi hedefler. İncelediğimiz manzum nasihatnameler, okuyuculara doğru ile yanlış arasında seçim yapma konusunda rehberlik etmektedir. Aynı zamanda, toplumsal normları ve geleneksel bilgileri aktararak bireylerin toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğine dair ipuçları sunar. Bu bağlamda, kültürel kimliğin korunmasına önemli katkılar sağlar.

Ele alınan eserler, bireylerin yaşamlarını daha anlamlı hale getirecek pratik bilgiler ve yaşam deneyimleri sunar. Bu sayede, okuyucular hayatın zorluklarıyla başa çıkma becerilerini geliştirir.

Bu tez, Ahmed-i Dâî'nin "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr", Güvâhî'nin "Pendnâme"si, Nâbî'nin "Hayriyye"si, Sünbülzâde Vehbî'nin "Lutfiyye"si ve Yozgatlı Hüznî'nin "Divân II" eserlerini inceler. Bu metinler aracılığıyla dönemin kültürel ve toplumsal değerlerini çözümler. Yazarların toplumun ahlaki yapısını ve bireysel davranışları nasıl sorguladıklarını ortaya koyarız. Bu sayede dönemin sosyal yapısı hakkında önemli bilgiler sunarız. Nasihatnameler, eleştirileriyle okuyucuya derin bir düşünce perspektifi kazandırır.

Manzum nasihatnameler, şiirsel bir dilde kaleme alınır. Bu nedenle estetik bir değer taşırlar. Bu durum, okuyucunun dikkatini çeker. İletilmek istenen mesaj daha etkili ulaşır. Ayrıca, şairlerin kullandığı dil, edebi sanatlar ve üslup özellikleri incelememize yön verdi. Eserlerin dil yapıları, şairlerin sanat anlayışlarını ortaya koydu. Dönemin edebi eğilimlerini anlamayı da kolaylaştırdı.

Nasihatnamelerde işlenen "Konuşma Adabı", "Sözünde Durmak", "Yalan", "Gıybet", "Hasetlik", "Misafirperverlik", "Cömertlik ve İsrâf", "Alçak Gönüllülük", "Sabırlı Olmak", "Kanaatkârlık", "Utanma", "Onurlu Olmak", "Güvenilir Olmak" gibi başlıklar üzerinden dönemin ideal ahlaki ve sosyal normlarını belirlemek istedik.

"Mevkii ve Makam", "Meslekler", "Ticaret", "Rüşvet", "Adalet", "Vakıf İşleri ve Vergi Tahsili Görevi", "Vesayet, Vekâlet ve Kefaletten Uzak Durmak", "Şahitlik Etmek",

"Hizmetliler Hakkında" gibi başlıklar üzerinden dönemin yönetim, ekonomi ve iş dünyasındaki etik ve pratikliğini ortaya koymayı amaçladık. "Anne ve Babaya Hürmet", "Akraba İlişkileri", "Arkadaşlık ve Dostluk", "Evlilik", "Komşu Hakkı", "Ev İşlerinin Düzeni" gibi başlıklar altında dönemin aile ve sosyal çevredeki ilişkiler ağını, hiyerarşiyi ve beklentileri analiz etmek istedik.

İsyân", "Riyâ", "Sır Saklamak", "İstişare Etmek", "Kötü Alışkanlıklardan Uzak Durmak", "Davetsiz Bir Yere Gitmemek", "Zamanın Kullanımı", "Çalışmak", "Başköşeye Geçmenin Sakıncası", "Tevekkül" gibi başlıklar vasıtasıyla bireysel erdemleri, yaşam felsefesini ve kişisel davranış rehberliğini incelemeyi amaçladık.

Belirlediğimiz bu alt amaçlar, tezin yansımalarını kapsamlı ve sistematik bir şekilde incelememize olanak tanıyacaktır. Bu başlıkların her birinin farklı yüzyıllardaki nasihatnamelerde nasıl ele alındığını karşılaştırarak, sosyal hayattaki değişimleri, evrimleri ve zaman içinde değişmeyen değerleri tespit etmeyi amaçladık.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu tez kapsamında, öncelikle sosyal hayata dair manzum nasihatnameler geleneği üzerine kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda ele alınan eserler, her birinin farklı bir yüzyılı temsil etmesi açısından seçilmiştir. Her eser, kendi dönemindeki sosyal yaşamla ilgili temaları derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Eserlerdeki sosyal hayatla ilgili meseleler, belirli alt başlıklar altında toplanmıştır.

Verilerin toplanmasında doküman analizi yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntemde, araştırma konusu olan olgularda bilgi sağlayan yazılı materyallerin detaylı bir incelemesi hedeflenmektedir. Aşağıda, doküman analizinin ne olduğuna dair kısa bir açıklama sunulmuştur. Bu açıklamalar doğrultusunda, tez çalışmasının yapısının doküman analizi ile son derece uyumlu olduğu görülmektedir. İncelenen eserlerdeki arka planda yer alan mesajların açığa çıkarılması, yorumlanması ve açıklanması hedeflenmektedir.

Doküman analizi, yeni veriler toplamaya gerek kalmadan, halihazırda mevcut olan kayıtlar, belgeler, raporlar gibi kaynakları kullanır. Bu yöntem, verilerin rastgele değil, belirli bir sistem ve yöntem doğrultusunda incelenmesini gerektirir. Doküman analizi, belirli bir araştırma sorusuna veya hipoteze cevap bulmak için yapılır. Bu nedenle, analiz edilecek dokümanlar, araştırmanın amacına uygun olarak seçilir. Basılı materyallerden elektronik verilere, resmi kayıtlardan kişisel yazışmalara kadar geniş bir yelpazede

doküman türü analiz edilebilir. Doküman analizi, rastgele bir inceleme değil, belirli bir sistem ve yöntem doğrultusunda yürütülen bir süreçtir. Toplanan verilerin sadece incelenmesi değil, aynı zamanda anlamlandırılması ve yorumlanması da doküman analizinin önemli bir parçasıdır. Doküman analizi, araştırma konusuna dair derinlemesine bir anlayış sağlar. Geçmişteki olaylar, düşünceler ve uygulamalar hakkında bilgi verir. Hem nicel hem de nitel verilerin toplanmasına olanak tanır. Birçok dokümana internet üzerinden veya kütüphanelerden kolayca erişilebilir. Tarih, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi gibi alanlarda sıklıkla kullanılır (Sak vd. ,2021:230).

Bu çalışma, nasihatname metinlerini detaylı bir şekilde inceler. Metin analizi ile içerik, biçim, üslup ve kaynaklar açısından nasihatnamelerin önemini ortaya koyar. Karşılaştırmalı analiz ise farklı dönemlerde yazılmış nasihatnameleri karşılaştırır; böylece türün gelişimini takip ederek genel bir çerçeve sunar. Ayrıca sosyo-kültürel analiz, nasihatnamelerin yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel koşullarını göz önünde bulundurur; eserlerin bu koşullarla olan ilişkisini inceler.

Bu analizler sayesinde, klasik Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan manzum nasihatnamelerin, Türk kültürüne ve düşünce hayatına katkıları daha iyi anlaşılabilir.

Bu tez çalışmasında, incelenen eserlerin toplumların sosyal yapısını, kültürel dinamiklerini ve idari sistemlerini nasıl yansıttığı araştırılacaktır. Beyitler üzerinden, bu eserlerde iletilmek istenen ana mesajların ve anlamların tespitine yönelik bir analiz gerçekleştirilecektir. Ayrıca, nasihatnâme türünün tanımı, kaynakları ve Türk edebiyatındaki yeri ele alınacaktır. Bu bağlamda, nasihatnâmelerin işlevi ve tarihsel gelişimi üzerine de yorumlarda bulunulacaktır.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIĞI

Bu tez çalışmasının kapsamı, Ahmed-i Dâî'nin "Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be- Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr", Güvâhî'nin "Pendnamesi", Nabi'nin "Hayriyye'si", Sünbülzâde vebî'nin "Lutfiyye'si" ve Yozgatlı Hüznî'nin "Divân II" adlı eserleri ile sınırlıdır; bu eserler, sosyal hayatı ele alan temalar ile alt başlıklara ayrılacaktır.

Türk edebiyatında nasihatnameleriyle tanınmış pek çok değerli isim bulunsa da çalışmamızı farklı yüzyıllardan seçtiğimiz şairlerle sınırlı tuttuk. Bu seçimde, her bir şairin ve eserinin kendi döneminin önde gelen nasihatnamelerinden olması ölçütünü esas aldık.

Bu çalışmada konu sınırlandırılması yapılırken Mahmut Kaplan'ın "Manzum Nasihatnâmelerde Yer Alan Konular" adlı makalesi örnek alınmıştır. Aynı zamanda incelenen eserlerdeki sosyal hayat konulu başlıkların tüm eserleri kapsamına özen gösterilmiştir.

Bu tez çalışmasında, Mahmut Kaplan'ın "Hayriyye-i Nâbî", Mehmet Hengirmen'in "Güvâhî Pend-nâme", Emine Yeniterzi ,2006 :9'nin "Ahmed-i Dâî'nin Vasiyyet-i Nuşîrevân " adlı mesnevisi, M.Öcal Oğuz Yozgatlı Hüznî Divanından Seçmeler" ve Gülcan Tamdır Alıcı'nın "Lutfiyye-i Vehbî" adlı çalışmalarından faydalanılmıştır.

NASİHATNAMESİ İNCELENEN ŞAİRLER

AHMED-İ DÂ'İ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başlarında yaşayan Ahmed-i Dâî dönemin en önde gelen isimlerinden biri olmuştur (Ertaylan,1952:388). Babasının İbrahim, dedesinin Mehmed olduğu bilinir. Ahmed-i Dâî adı ve mahlası birlikte anılır. Özellikle doğum tarihi ve yeri gibi temel bilgiler hakkında kaynaklarda kesin bilgi yoktur. Birçok kaynak Ahmed-i Dâî'yi Germiyanlı olarak gösterse de, eserlerindeki bazı ipuçları bu bağın beklenildiği kadar güçlü olmadığını düşündürmektedir (Gedik, 2008:2).

Sehî ve Latîfî gibi edebiyat tarihçileri, Dâî'yi Emîr Süleyman dönemi (1402-1410) şairi olarak tanımlarken, Hasan Çelebi ve Mehmed Süreyya gibi diğer kaynaklar onu I. Murad dönemine (1362-1389) yerleştirir. Dâî'nin eserlerinde I. Murad, Germiyan Beyi II. Yâkub, Emîr Süleyman ve II. Murad gibi farklı dönemlerin padişahları ve beylerine methiyeler bulunması, onun bu dönemleri yaşamış olduğuna işaret eder. Dâî'nin Germiyan'da kadılık yapması, onun bölgedeki siyasi gelişmeleri yakından takip ettiğini ve bu döneme ait eserler yazdığını gösterir. Germiyan topraklarının Osmanlılara katılmasıyla Kütahya'ya taşınması, Dâî'nin Osmanlı kültür ve edebiyatıyla iç içe geçmesine olanak sağlamıştır (Kut, 1989:56-58). Dâî, oldukça uzun bir yaşam sürmüş ve farklı dönemlerin siyasi ve kültürel atmosferini deneyimlemiştir. Eserlerinde farklı konuları işlemiş ve dönemin önemli şahsiyetlerine methiyeler yazmıştır. Ahmed-i Dâî, önemli bir yere sahip olmuştur Türk edebiyatında. Özellikle çok yönlü bir şair olması, farklı dönemleri yaşamış olması ve eserlerindeki zenginlik onun önemini artırmaktadır. Dâî'nin eserleri, dönemin

sosyal, siyasi ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, onun şiirleri estetik değeriyle de dikkat çekmektedir.

Dâî'nin eğitim ve öğretimini nerede veya nerelerde yaptığını, kimlerden ders aldığını, eğitim için Anadolu dışına çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz. Eserlerinde de bu konuda herhangi bir bilgiye ulaşılmıyor.

Sehi Bey Dâî için “fennün kâmilî”, Ehl-i ilm kısmındandır, kadılık itmiş kişidir”, “Fâzıl ve kâmil tamam iştihar bulmuş kimsedir” demektedir. Bu bilgilerden hareketle, Dâî'nin sağlam bir eğitim görmüş, devrinin bilgilerine sahip, bu yolda şöhret bulmuş ve saygı uyandırmış biri olduğu görülür (Özmen, 2001:30) .

Dâî'nin hayatının diğer dönemlerine oranla en iyi bilinen dönemi, Osmanlı sarayında geçirdiği yıllardır. Emir Süleyman'a intisabından sonra onun yakın çevresinde, içki ve eğlence meclislerinde bulunmuştur. Emir Süleyman için yazdığı duygulu ve içten mersiyesi Emir Süleyman'a bağlılığını gösterir. Emir Süleyman'ın ölümünden sonra Dâî Edirne'de kalarak Musa Çelebiye katılmıştır (Özmen, 2001:31).

İsmail Hikmet Ertaylan'a göre Dâî nesir alanında Hamzavî'den nazım alanında da Ahmedî ve Şeyhî'den üstündür. Türkçeye hâkim vezin ve kafiye başanlı çok ince, çok hassas ve çok derin bir şiir kabiliyeti vardır. Türkçesi düzgün, dili akıcı ve güzeldir. Divan edebiyatında görünen aksaklıklar ve kusurlar bulunmaz. Şiirlerinde tasavvufî konularla birlikte asıl olarak din dışı konuları ele almıştır (Özmen, 2001:34).

Dâî'nin Mehmed Çelebi için yazdığı ilk şiirlerde, yeni bir dönemin başlangıcı olan saltanatın ele geçirilmesiyle ilgili coşku ve beklentilerin izlerine rastlamak mümkündür. Bu şiirler, hem şairin hem de dönemin siyasi atmosferini yansıtan önemli kaynaklardır. Dâî, Mehmed Çelebi'ye yakınlığıyla bilinen bir şairdir. Özellikle saltanatın başlangıcında yazdığı şiirler, bu yakınlığın bir göstergesi olarak kabul edilir. Ancak daha sonra Dâî'nin bir süreliğine Mehmed Çelebi'nin yanından ayrılıp çeşitli yerleri gezdiği ve daha sonra geri döndüğü belirtilmektedir. Bu ayrılığın nedenleri ve süresi tam olarak bilinmemekle birlikte, Dâî'nin kişisel tercihleri, dönemin siyasi koşulları veya başka sebeplerle ilgili olabilir. Dimetoka, Osmanlı döneminde önemli bir eğitim merkeziydi ve özellikle şehzadelerin yetiştirilmesi için kullanılırdı. Dâî'de buraya gönderilmiştir. Ahmed-i Dâî'nin geniş bir coğrafyada gezindiği ve bu gezilerinin şiirlerine yansıdığı sonucuna varabiliriz. Şairin eserlerinde zikrettiği yerler (Rumeli, Bursa, Mihaliç, Dimetoka, Erzincan, Akçakoyunlu) hem coğrafi bir haritanın parçaları hem de tarihî olayların ve kültürel

etkileşimlerin izlerini taşıyan önemli işaretlerdir. Bu yerler, Osmanlı topraklarının önemli merkezleri olup, şairin yaşadığı dönemin siyasi ve kültürel atmosferini yansıtmaktadır. Trakya'da bulunan Dimetoka, Osmanlı'nın Rumeli fetihleri sırasında önemli bir merkez haline gelmiştir. Dâî'nin burayı ziyaret etmesi, onun Osmanlı topraklarındaki geniş coğrafi hareketliliğini gösterir. Doğu Anadolu'da yer alan Erzincan, farklı kültürlerin kesiştiği bir noktadır. Şairin burayı ziyaret etmesi, onun coğrafi ilgi alanının genişliğini ve farklı kültürlerle olan merakını gösterir. Anadolu'nun doğusunda yer alan Akçakoyunlu Beyliği, Timur İmparatorluğu'nun dağılmasıyla ortaya çıkan Türkmen beyliklerinden biridir. Dâî'nin burayı ziyaret etmesi, onun dönemin siyasi ve kültürel atmosferini yakından takip ettiğini gösterir. Dâî'nin şiirlerinde Mehmed Çelebi'nin yaptırdığı bir saraydan bahsedilmesi, bu iki şahsiyet arasındaki ilişkiyi ve şairin dönemin önemli olaylarını yakından takip ettiğini gösterir. Mehmed Çelebi için yazılan mersiye hem Mehmed Çelebi'nin hayatı ve ölümü hakkında bilgi verir hem de Dâî'nin mersiye türündeki ustalığını ortaya koyar. Dâî'nin II. Murad'a yazdığı kasideler, şairin Osmanlı padişahlarına duyduğu saygıyı ve dönemin siyasi atmosferini yansıtır (Kortantamer, 1977:138).

Dâî'nin kesin ölüm tarihi bilinmemekle birlikte, son eseri olan "Tezkiretü'l-evliyâ"nın yazıldığı tarih, ölümünün bu tarihten çok sonra gerçekleşmediğini göstermektedir. Bursa'da şairin adını taşıyan cami, mahalle ve hamamın bulunması, onun bu şehirde uzun yıllar yaşadığını ve burada vefat ettiğini düşündürmektedir. Cami yakınındaki Dâî Dede mezarının Ahmed-i Dâî'ye ait olduğu iddiası, kesin olarak kanıtlanamasa da, şairin buraya defnedilmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir (Kut, 1989:56-58).

Eserleri

Ahmed-i Dâî, Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olup, hem manzum hem de mensur eserler vermiş, hem telif etmiş hem de tercümelerde bulunmuş bir şahsiyettir. Eserlerinin geniş bir yelpazede konuları kapsaması, onun derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir.

Mensur Eserleri

Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys Es-Semerkindî

Ahmed-i Dâî'nin tercüme ettiği Ebu'l-Leys Semerkandî tefsiri, Türkçeye çevrilen ilk Kur'an tefsiri olma özelliği taşımasıyla büyük bir öneme sahiptir. Bu eser, sadece bir tercüme olmaktan öte, Dâî'nin kendi yorum ve açıklamalarını da içeren kapsamlı bir çalışma olarak karşımıza çıkar. Eserin hazırlanması, Emir Süleyman'ın emir ve teşvikleriyle gerçekleşmiştir. Bu durum, dönemin siyasi otoritelerinin dinî bilgilere ve İslam kültürüne verdikleri önemi göstermektedir. Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'in de bu projeye destek vermesi, eser üzerindeki siyasi etkileri daha da güçlendirmektedir. Dâî, sadece metni Türkçeye çevirmekle kalmamış, aynı zamanda kendi yorum ve açıklamalarını da ekleyerek eseri kişiselleştirmiştir. Eserin başındaki manzum mukaddime, hem edebi bir değer taşımakta hem de eserin amacını ve önemini vurgulamaktadır. Tevhid ve na't bölümleriyle başlayan mukaddime, daha sonra eserin telif sebebini açıklamaktadır. Eser, dil özellikleri bakımından tam bir Eski Anadolu Türkçesi örneği olarak kabul edilir. Bu durum, eserin dil tarihine yaptığı katkıyı ortaya koymaktadır. Eserin birçok nüshasının bulunması, o dönemde oldukça ilgi görmüş olduğunu ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaştığını gösterir. Bunlardan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 8248) ve Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki (Fâtih, nr. 631) nüshalar, özellikle manzum mukaddimeyi içermeleri bakımından önemlidir (Kut, 1989:56-58).

Miftâhül-Cenne

Lü'lü Paşa için tercüme edilen bu eser, İslam dininin temel inanç esaslarını ele alması bakımından oldukça önemlidir. Eserin farklı kütüphanelerde birden fazla nüshasının bulunması, o dönemde oldukça okunan ve ilgi gören bir eser olduğunu göstermektedir.

Eserin temel konusu, İslam dininde inanılması gereken esaslardır. Bu durum, eserin dinî bilgiye ulaşmak isteyenler için önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş olması, eserin farklı dildeki kaynaklara erişimi kolaylaştırdığı ve İslam bilgisinin yayılmasına katkı sağladığı anlamına gelir. Eserin farklı kütüphanelerde birden fazla nüshasının bulunması, o dönemde oldukça yaygın okunduğunu ve değer gördüğünü gösterir. İsmail Hikmet Ertaylan ve Raif Yelkenci gibi önemli araştırmacılar tarafından incelenmiş olması, eserin akademik çevrelerdeki önemini vurgulamaktadır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Bursa Genel Kütüphanesi, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kitaplığı, İstanbul Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Seminer Kitaplığı, Belediye Kütüphanesi, Süleymaniye ve Manisa İl Halk Kütüphaneleri gibi farklı kütüphanelerdeki nüshalar, eserin geniş bir coğrafyada yayıldığını ve farklı kesimler tarafından okunduğunu gösterir (Vursun, 2008:4).

Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bîr-nâme

Rüya tabirlerini konu alan eser Farsçadan Türkçeye çevrilmiş ve Germiyanoglu II. Yakup Bey adına tercüme edilmiştir (Özmen, 2001:37). Eserin asıl metninin Arapça olduğu ve daha önce Farsçaya tercüme edildiği kaydedilmektedir. Türkçe divanında bulunmayan 15 beyitlik özel bir kaside ile II. Yakub Bey'e ithafen kaleme aldığı eserinde, 14. beyitte kendi mahlasını kullanarak imzasını atmıştır. Biri Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 588), öteki Atatürk Kitaplığı'nda (Eski Belediye Ktp., Muallim Cevdet, nr. O. 26) olmak üzere iki nüshası bilinmektedir (Kut, 1989:56-58).

Tercüme-i Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî (Tercüme-i Sî Faslî Fi't-Takvîm)

Ahmed-i Dâî tarafından Türkçeye çevrilen Sî Faslî, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin önemli astronomi ve astroloji eserlerinden biridir. Bu tercüme, hem İslam dünyasında hem de Osmanlı coğrafyasında astronomi ve takvim bilimlerinin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Sî Faslî, astronomi ve takvim hesaplamaları gibi oldukça teknik konuları ele almaktadır. Eserin Türkçeye çevrilmesi, bu bilgilerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Eserin farklı kütüphanelerde birden fazla nüshasının bulunması, o dönemde oldukça okunan ve ilgi gören bir eser olduğunu göstermektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha ise bu eser hakkında daha detaylı bilgi edinmek isteyen araştırmacılar için önemli bir kaynaktır. Bu tercüme, sadece bilimsel bir çalışma olmakla kalmayıp, aynı zamanda Türkçeye bilimsel terimlerin kazandırılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Astronomi ve astroloji gibi konulara olan ilgiyi artırarak, o dönemdeki bilimsel tartışmalara da katkı sağlamıştır (Kut, 1989:56-58).

Teressül

Mektup türleri, özel deyimlerin ve yazışma kurallarının ele alındığı eser, Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir ve bu alandaki ilk örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Eser, iki ana bölüme ayrılmaktadır.

Birinci bölümde, resmi ve özel yazışmalarda dikkate alınması gereken kurallar detaylandırılmaktadır. Mektup başlıkları, unvanlar ve hitap şekilleri gibi unsurlar üzerinde durulmakta; ayrıca yazışmalarda izlenmesi gereken üslup ve ifade tarzları hakkında kapsamlı bilgiler verilmektedir. Bu kısım, yazışmanın nasıl daha etkili ve doğru bir şekilde yapılabileceği konusunda okuyucuya rehberlik etmektedir.

İkinci bölümde, çeşitli mektup örnekleri ile teorik bilgilerin pratikte nasıl uygulanabileceği gösterilmektedir. Bu bölüm, okuyucunun mektup yazma becerilerini geliştirmesine yardımcı olmak amacıyla farklı durumlara uygun örnekler sunarak, yazışma pratiğine dair somut bir kaynak oluşturur.

Eser, mektup yazımının inceliklerini ve detaylarını ele alarak, Türkçe yazılı iletişimin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak, kaynaklarda yer alan bilgilerin bazıları sınırlı veya eksik olduğundan, konuyu derinlemesine incelemek isteyenler için bu eser, başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Eserin, yazışma sanatına dair temel kuralları ve pratik örnekler sunması, onu hem akademik hem de günlük yazışma hayatında değerli bir kaynak haline getirmiştir.

Bu eserin, özel ve resmi yazışmalarda uyulması gereken kuralları detaylı bir şekilde ele aldığı anlaşılmaktadır. Eserdeki başlık, unvan ve kullanılan ifadeler, yazının türü hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle Arapça örneklerin kullanılması, eserin hazırlandığı dönemin ve kültürel bağlamın anlaşılması açısından önemli bir detaydır. Eserin eksik bir nüshasının Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunması, eserin incelenmesi ve tamamlanması için önemli bir kaynak olduğunu gösterir. Bu nüsha, eserin içeriği, yazıldığı dönem ve yazarı hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlayabilir (Kut, 1989:56-58).

Tercüme-i Tezkiretü'l-Evliyâ

Ahmed-i Dâî'nin Karaca Bey'in teşvikiyle II. Murad için tercüme ettiği Tezkiretü'l-Evliyâ eseri, Türk edebiyatı ve tasavvuf tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Eserin tek bilinen nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunması, bu değerli metnin

korunması açısından büyük bir şans olmuştur. Karaca Bey'in teşviki ile II. Murad için Ferîdüddin Attâr'ın aynı addaki eserinden tercüme edilmiştir. Dâî mahlasını "Ahmed"siz olarak kullanmıştır. Bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Eserin, Karaca Bey'in teşvikiyle II. Murad'a sunulmak üzere hazırlanmış olması, dönemin siyasi ve kültürel atmosferi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu durum, devlet adamlarının dinî ve tasavvufî eserlere gösterdiği ilgiyi de ortaya koymaktadır. Ahmed-i Dâî'nin mukaddimesinde belirttiği gibi, Anadolu'da daha önce de Tezkiretü'l-Evliyâ tercümelerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Anadolu'da tasavvuf düşüncesinin yaygınlaşması ve tercüme faaliyetlerinin aktif olduğu bir dönemin varlığını göstermektedir. Eserin II. Murad'a sunulmuş olması, Ahmed-i Dâî'nin 1421 yılından sonra vefat ettiğini kanıtlayan önemli bir tarihsel veri sunmaktadır. Eserin tek bilinen nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunması, bu önemli metnin gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır (Kut, 1989:56-58).

Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî

Hz. Muhammed'in sağlığı koruma ve hastalıklar üzerine söylediği hadisler, iki ana bölümde derlenmiştir. İlk bölüm, sağlığın korunmasıyla ilgili temel prensipleri içermektedir. Bu çerçevede, yiyecek ve içeceklerin, meyvelerin ve çeşitli otların insan sağlığı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, su ve havanın kalitesi hakkında bilgi verilerek, sağlıklı yaşam için gereksinim duyulan unsurların önemine dikkat çekilmektedir. İkinci bölüm ise tıp bilimine dair bilgileri kapsamaktadır. Burada hastalıkların sebepleri, belirtileri ve tedavi yöntemleri ele alınmaktadır. Bu bölüm, tıbbın temel ilkelerini ve hastalıklarla başa çıkma yollarını açıklayarak, bireylerin sağlıklarını korumalarına ve hastalandıklarında nasıl yaklaşmaları gerektiğine dair yönlendirmeler sunmaktadır. Hadislerin sadece dinî bir metin olmaktan öte, insan sağlığına dair önemli mesajlar içerdiğini vurgulamaktadır.

Eserin, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin "Tıbb-ı Nebevî" adlı eserinden kısaltılmış bir versiyon olması, İslam tıbbının temel kaynaklarından birine dayanmaktadır. Eserin, Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî tarafından kısaltılmış olması, orijinal metnin daha anlaşılır hale getirilmesi ve hedef kitlenin ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi amacını güdüyordu. Ahmed-i Dâî'nin eseri Türkçeye çevirmesi, İslam tıbbı bilgisinin Türkçeye aktarılmasında önemli bir adım olmuştur. Bu sayede, tıp bilgisi daha geniş kitlelere ulaşma imkânı bulmuştur. Ahmed-i Dâî'nin eserde baba ve dede adlarını açıkça belirtmesi, onun şeceresinin ve sosyal

konumunun anlaşılmasında önemli bir ipucu sunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Kütüphanesi'nde bir nüshasının bulunması, tıbbi tarih araştırmaları için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Kut, 1989:56-58).

Vesîletü'l-Mülûk Fî Ehli's-Sülûk

Ayete'l-Kürsî'nin tefsirini içeren bu eser, Esma'ül-Hüsna'yı da barındırmaktadır. Eserde bahsedilen emir veya sultanın kim olduğu belirtilmeden onunla tanışmak için kaleme alınmıştır. İsmail Hikmet Ertaylan'ın bu eserin giriş kısmının ilk beş sayfasını yayımlamıştır. İsmail Hikmet Ertaylan'ın belirttiği gibi, bu eser Ahmed-i Dâî'nin ilk tefsir çevirisi olması, Türkçeye yapılan dinî metin çevirileri açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Eserin tek bilinen nüshasının Konya İzzet Koyunoğlu Kütüphanesi'nde bulunması, eserin korunması ve incelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Kut, 1989:56-58).

Manzum Eserleri

Türkçe Divan

Burdur Vakıf Halkevi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan Dâî külliyyatı (nr. 735), Divan, Çengnâme ve Vasıyyet-i Nûşirevân adlı eserleri içermektedir. Ancak bu külliyyattaki eserlerin sıralaması karışık bir durumdadır. İsmail Hikmet Ertaylan, tıpkıbasımını yaparken sayfaları düzenlemiş olsa da, Divan kısmında bazı atlamalar dikkat çekmektedir. Divan'da, iki tanesi Çelebi Mehmed'e ait olmak üzere beş kaside ve toplamda 199 gazel bulunmaktadır. Daha önce ayrı bir eser olarak değerlendirilen “Mutâyeât” kısmının, Kahire'de bulunan başka bir Dâî Divanı nüshasından bir alıntı olduğu anlaşılmıştır. Bu divan, Kahire'de Dârü'l-kütübi'l-kavmiyye'de yer almaktadır (nr. 8658/23) (Kut, 1989:56-58).

Farsça Dîvân

Çelebi Mehmed'in tahta çıkışını münasebetiyle Vezir-i Azam Hacı Halil Bey'e takdim edilen bu eser, 816 (1413) yılında kaleme alınmıştır. Eserin bilinen tek aslı, Dâî tarafından el yazısıyla yazılmış olup, günümüzde Bursa'daki Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde (Orhan Gazi, numara 1196) saklanmaktadır. Bu nüsha esas alınarak hazırlanan ve Ali Nihad Tarlan tarafından düzenlenen yeni bir nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Tarlan, numara 187) bulunmaktadır (Kut, 1989:56-58).

Ukudü'l-cevâhir

II. Murat henüz şehzade iken kullanılması amacıyla kaleme alınmış, Arapçadan Farsçaya manzum bir sözlük niteliğindeki bu eser, Reşîdüddin Vatvât'ın 'NuķUdû'z-zevâhir' adlı eserinin özet bir çevirisidir. 51 kıt'a ve 650 beyitten oluşan bu kapsamlı eser, zengin bir kelime hazinesi sunmaktadır. Günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Muğla Kitapları, numara 624) saklanan dört ayrı nüshası bulunan eserin birinde, satır aralarında sözcüklerin Türkçe karşılıkları da belirtilerek okurlarına kolaylık sağlanmıştır (Kut, 1989:56-58).

Câmasbnâme

Nasîrüddîn-i Tûsî'nin aynı adlı eserinin Türkçe çevirisi, Dânyâl peygamberin oğlu Câmasb'ın yaşamını konu alan küçük bir mesnevidir. 73 beyitten oluşur. Birinci bölüm, Câmasb'ın babasının vefatıyla başlar ve bu kısım halk içinde Şah-i Mârân olarak bilinir. İkinci bölümde ise, Câmasb'ın Şahmâran'dan ayrıldıktan sonra Keyhusrev aracılığıyla önemli bir makama getirilmesiyle başlar. Bu süreçte babasından miras kalan yazılı belgeleri elde ederek, çeşitli ilimlerde derinleştiği dönemle alakalı bilgilere ulaşır.

Mevcut kopyalar eksik durumdadır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı'nda (nr. 4028) kayıtlı nüshada yalnızca yirmi altı beyit bulunmaktadır (Kut, 1989:56-58).

Vasıyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr

Adaletiyle tanınan hükümdar Nuşirevan'ın oğlu Hürmüz'e verdiği öğütleri 115 beyitlik didaktik bir mesnevi şeklinde kaleme almıştır. Eserin başında yer alan dokuz beyitlik mukaddime, Ahmed-i Dâî'nin özgün üslubunu ve derin düşüncelerini yansıtır. Bu bölüm, Dâî'nin kendine has üslubuyla okuyucuyu etkileyerek, eserinin ana temalarını ön plana çıkarır. Dâî, bu beyitlerde Türkçeyi ustaca kullanarak doğrudan duygu ve düşüncelerini aktarır.

Mukaddimeden sonra gelen kısım ise Nûşirevan karakterinin ağzından söylenir. Bu bölüm, Dâî'nin sanat anlayışını ve anlatım becerisini göstermekte önemli bir yer tutar. Nûşirevan'ın sözleri, karakterin derinliklerini ve hikâyenin akışını şekillendirirken, Dâî'nin aruz ölçüsündeki ustalığını da gözler önüne serer. Bu kısımda kullanılan dil ve üslup, Dâî'nin Türkçeyi ne denli etkili bir biçimde kullandığını bir kez daha kanıtlar (Kut, 1989:56-58).

Çengnâme

Çengnâme, "mefâîlün mefâîlün feûlün" aruz kalıbıyla yazılmış 1446 beyit ve yirmi dört bölümden oluşan bir mesnevidir. İsmail Hikmet Ertaylan, bu eserin nüshasının Vasfi Mâhir Kocatürk'ten alındığını belirtmiştir; ancak bu nüsha aslında Koyunoğlu nüshasıdır. Ertaylan, Burdur nüshasının tıpkıbasımını diğer eserleriyle birlikte yayımlamıştır. Koyunoğlu nüshası ise, Ahmed-i Dâî'nin eserle ilgili bir tetkikinin yanı sıra, Gönül Alpay (Tekin) tarafından tıpkıbasım olarak neşredilmiştir (bk. bibl.). Eserin alegorik ve mistik yapısı, Türk müziği ve kültürü açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Çengnâme'nin içeriği, Türklerdeki çeng müziğinin ve onun etrafındaki geleneklerin derinliklerine inmemizi sağlar. Dolayısıyla bu eser, yalnızca edebi bir metin değil, aynı zamanda kültürel ve sanatsal bir miras olarak da değer taşımaktadır (Kut, 1989:56-58).

Mutâiebât

Ahmed-i Dâî'nin on iki kısa beyitten oluşan bu mizahi şiirleri, Emir Süleyman'a olan hayranlığını ve bağlılığını esprili bir dille ifade etmektedir. Bu şiirlerde, şairin aruzu ustaca kullanma yeteneği belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dâî, Türk dilini Arapça ve Farsça ile karşılaştırarak küçümseyen çağdaşlarına rağmen, Türkçenin olanaklarıyla da son derece etkileyici şiirler kaleme alabileceğini göstermek için bu eserini yazmıştır. Dâî'nin dili, arkaik kelimeler içermesine rağmen son derece akıcı ve anlaşılırdır; bu da eserinin etkileyiciliğini artırmaktadır.

Yüz Hadis Çevirisi

Bu eserin günümüze ulaşan tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde saklanmaktadır. Yazmanın 1b'den 122b'ye kadar olan bölümü Muhammed İbni Hacı İvaz'ın 'Cinân-ı Cenân' adlı eseriyle, 122b'den 235a'ya kadar olan bölümü ise Ahmed-i Dâî'ye ait farklı bir eserle doludur. Söz konusu eser başlıksızdır. Ahmed-i Dâî, bu eserin mukaddimesinde, diğer eserlerinin mukaddimelerinde olduğu gibi, eserinin içeriği hakkında bilgiler sunmuş ve kendisini yalnızca mahlasıyla tanıtmıştır. Ayrıca, "Tâbirnâme" ve "Vesiletü'l-mülûk" isimli eserlerinde de benzer bir yaklaşım sergilemiştir.

GÜVÂHÎ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Güvâhî, 16. yüzyılın önemli şairlerinden biri olmasına rağmen, hakkında kesin ve kapsamlı bilgilere ulaşmak oldukça zordur. Bu durum, o döneme ait pek çok şair için de

geçerli olan bir durumdur (Demirkazık, 2022:46). Güvâhî'nin asıl adının Mehmet, baba adının ise Abdullah olduğu söylenmekle birlikte ne kadar doğru bir bilgi olduğu şüphelidir.

16. yüzyılın önemli tezkire yazarlarından Latifî, Âşık Paşa, Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî ve Gelibolulu Âlî gibi kaynaklarda Güvâhî'nin doğum yeri ya da hayatının büyük bir kısmını geçirdiği yer olarak Geyve (Sakarya) gösterilmektedir. Ancak bu bilgi kesinlik taşımamakla birlikte, Güvâhî'nin sipahi olduğu ve bu mesleği icra ettiği bilinmektedir (Demirkazık, 2022:98).

Güvâhî'nin kesin doğum ve ölüm tarihleri hakkında tezkirelerde net bir bilgi bulunmamaktadır. Mehmet Süreyya gibi bazı kaynaklar, Güvâhî'nin ölüm tarihini 1520 olarak gösterirken, Ağâh Sırrı Levend ise 1519 tarihini vermektedir. Ancak bu tarihler, Güvâhî'nin önemli eseri Pend-nâme'nin 1526 yılında yazıldığı bilgisiyle çelişmektedir. Ünlü tarihçi Fuat Köprülü de kendi kütüphanesindeki bir Pend-nâme nüshasının 1526 tarihini taşıdığını belirtmiştir. Bu duruma göre M. Süreyya ve A.Sırrı Levend'in verdiği ölüm tarihlerini doğru olarak kabul edecek olursak, Güvâhî'nin Pend-nâme'yi ölümünden yedi yıl sonra yazmış olduğunu da kabul etmemiz gerekir (Hengirmen, 1990:13).

Bundan başka Pend-nâme'de geçen bazı tarihi olaylar da Güvâhî'nin ölüm tarihinin M. 1519 olamayacağını gösterir. Bilindiği gibi Kanuni 1520'de tahta geçmiştir. Güvâhî, Ayas Paşa'nın huzurunda olan bir olayı anlatırken Kanuni'den devri padişahı olarak bahsetmiştir.

Güvâhî'nin aile hayatına dair bilgiler sınırlı olsa da, Müslüman bir dul kadınla evlendiği bilinmektedir. Ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte, Pendnâme'nin tamamlanış tarihi göz önüne alındığında 1527'den sonra vefat ettiği söylenebilir (Demirkazık, 2022:47).

Eserleri

Güvâhî'nin Tazarrunâme, Pendnâme, İbretnâme, Gurbetnâme ve Kenâzü'l-Bedayi olmak üzere beş eseri vardır. Bunların tamamı mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır.

Pend-nâme

Güvâhî'nin nasihatname türündeki eseri, "Pend-nâme", 60 hikâye ve fıkradan oluşmakta olup mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Eser, aruzun “mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün” kalıbında yazılmış ve toplamda 2133 beyit içermektedir. 1526'da tamamlanan

Pendnâme, hem Yavuz Sultan Selim'e hem de Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan bir nasihatnamedir. Bu eser, Türk edebiyatındaki diğer pendnâmeler gibi, Feridüddin-i Attar'ın meşhur eseriyle benzerlikler göstermektedir. Güvâhî'nin eseri de Attar'ın eseri gibi, öğüt ve nasihat verme amacıyla kaleme alınmıştır. Pend-nâme, klasik mesnevi geleneğinin bir örneği olarak, Tanrı'ya, Hz. Muhammed'e ve dört halifeye övgülerle başlar. Eser, ardından hikâyeler ve fıkralar aracılığıyla öğütler sunar. Atasözleri, metin içerisinde gelişigüzel bir şekilde serpiştirilmiş olsalar da, hikâyeler ile atasözleri arasında belirli bir konu birliği sağlanmıştır. Yazar Güvâhî, yer ve kişi adları kullanarak çeşitli olayları hikâyeleştirir ve kendi deneyimlerine yer verir. Somut konulara odaklanarak, halk arasında bilinen birçok müstehcen söz ve deyimini de esere dâhil etmiştir.

Pend-nâme'deki konu başlıkları Arapçadır ve Sicill-i Osmânî'de eserin tercüme olduğu yönünde bir bilgi bulunmaktadır. Ancak Mehmet Hengirmen, bu kaydın doğru olmadığını ileri sürmektedir. Eserde Kânûnî, Ayas Paşa, İbrahim Paşa, Ali Paşa, Kızıl Ahmet ve Nasreddin Hoca gibi önemli Türk figürleriyle ilgili olaylar işlenmekte; Türk atasözleri ve deyimleri sıkça kullanılmaktadır. Bu ve benzeri unsurlar, Pend-nâme'nin yerli nitelikler taşıdığına işaret etmektedir. Hengirmen, bu gözlemler ışığında Pend-nâme'nin bir tercüme eser olmadığı sonucuna rahatlıkla varıldığını belirtmektedir (1983: 14-15). Güvâhî, şairlik yeteneği bakımından belki çok öne çıkmasa da, atasözlerini şiirsel bir biçimde aktarma konusunda oldukça başarılıdır. Latîfi, Güvâhî'nin eserlerinde Türkçe atasözlerini nasihat vermek amacıyla nazma dökmesine rağmen, bu şiirlerde aradığı inceliği bulamadığını ifade eder.

Güvâhî'nin Pend-nâme eserinde sık sık imale yaptığı gözlemlenir. Bu durum, özellikle Türkçe atasözlerinin yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Şair, atasözlerinin yapısını değiştirmek yerine, daha çok vezni bozmaya yönelmeyi tercih etmiştir (Eke, 2021).

Tazarrunâme

Eldeki bilgilere göre Güvâhî'nin kaleme aldığı ilk eser 1501 yılında yazdığı Tazarrunâme'dir. Eser Allah'a yakarış içeriklidir. 542 beyitten müteşekkil olan mesnevinin ana vezni mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün'dür. Tazarrunâme'nin içerisinde mesnevi nazım şekli dışında ve ana vezinden farklı kalıplarla yazılmış manzumeler de bulunmaktadır (Gültekin 2012: 1332; Özyaşamış Şakar 2013: 2356-2410) (Demirkazık,2022:47).

İbretnâme

İbretnâme'nin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, eserde ele alınan temaların dünya hayatının geçiciliği ve ahiret için hazırlık yapılması üzerine olması, yazar Güvâhî'nin belirli bir olgunluk dönemine ulaştığı bir zamanda kaleme aldığı düşüncesini desteklemektedir. Ayrıca, eserin bazı nüshalarından birinin, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5817'de kayıtlı bir yazmanın 1531 tarihli istinsahı, İbretnâme'nin bu tarihten önce yazıldığını göstermektedir. Bu durum, eserin tarihi hakkında çeşitli çıkarımlar yapmamıza olanak tanımaktadır.

İbretnâme'nin beyit sayısı üzerine yapılan bazı çalışmalarda eserin 396 beyit içerdiği belirtilmektedir. Bu bilgi özellikle Büyük Türk Klasikleri'nde yer alan "Güvâhî" maddesine dayandırılmaktadır. Ancak, bu çalışmada İbretnâme'nin belirtilen sayıda beyit barındırdığı vurgulansa da eserin mevcut nüshaları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Büyük Türk Klasikleri'nde yer alan "Güvâhî" maddesinin yazımında kullanılan kaynakları incelediğimizde, bu kaynaklarda da İbretnâme'nin 396 beyitlik bir yapıya sahip olduğuna dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Tespit edilen nüshalara göre 321 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca, ileride keşfedilecek yeni nüshalar ile bu beyit sayısının artma olasılığının da bulunduğu değerlendirilmiştir.

Güvâhî'nin eseri, İbretnâme, nasihatname ve pendnâme türlerinde kaleme alındığı için bölümleri de bu anlayışla düzenlenmiştir. Eser, iki münacat, bahariye niteliğinde bir bölüm, beş hikâye ve çeşitli nasihatlerden oluşmaktadır. Münacat bölümünde, şairin Allah'ın bağışlayıcılığına ve yaratma kudretine dair ifadelerine yer verilirken, Hz. Muhammed'in peygamberler sultanı olarak yüceltilmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Bahariye bölümü ise, 4-71. beyitler arasında yer alır ve 68 beyitlik bir metinle, baharın gelişinin tabiatta yarattığı canlanmayı, Allah'ın kudretinin bir delili olarak sunar. Burada, özellikle çiçeklerin, ağaçların ve kuşların kişileştirilmesi yoluyla, baharın getirdiği güzellikler ve doğanın uyandırdığı hayranlık dile getirilir. Şair, bu doğal unsurları sadece betimlemekle kalmaz, aynı zamanda onların özelliklerini ve baharın sunduğu zenginlikleri okuyucuya etkili bir biçimde aktarmaya çalışır.

Eserdeki hikâyeler ve nasihatler, hem eğitici hem de öğretici bir işlev taşır. Üçü el-Mev'iza, dördüncüsü Tenbîh-i Hakikî başlıklı bölümler, insanlara yaşamlarıyla ilgili

dersler vermeyi amaçlar. Ayrıca, Beşâret başlıklı bölümler, okuyuculara umut ve iyilik mesajları sunarak, yaşamın zorlukları karşısında moral kaynağı olmayı hedefler.

İbrenâme, mesnevi nazım biçiminde yazılmış bir eserdir. Klasik mesnevilerde genellikle bulunan na't, miraciye, dört halife övgüsü, medhiye, sebep-i telif ve hâtimetü'l-kitâb gibi bölümler bu eserde yer almamaktadır.

Eserin kafiye yapısına bakıldığında, şairin oldukça çeşitli kafiyelelere yer verdiği görülmektedir. En fazla kullandığı kafiye türü, 154 beyitte başvurduğu mürdef kafiyesidir. Bunu takiben, 90 beyitte tercih ettiği mücerred kafiye gelmektedir. Ayrıca, eserde bir beyitte ahengi sağlamak için yalnızca redif kullanılarak kafiye olmaksızın bir ritim oluşturulmuştur. Bu durum, şairin teknik ustalığını ve yaratıcılığını ortaya koymaktadır (Demirkazık,2022:100-106).

Gurbetnâme

Güvâhî'nin en kısa eseri olması, şairin konuya odaklanarak özlü ve etkili bir anlatım sergilediğini gösterir. Mesnevi, Türk edebiyatında sıkça kullanılan bir nazım şeklidir. Güvâhî'nin bu şekli tercih etmesi, eserine daha akıcı ve ritmik bir hava katmıştır. Eserin yazıldığı tam tarih bilinmemekle birlikte, 16. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmesi, dönemin tasavvufi ve dinî anlayışının eser üzerindeki etkilerini anlamak açısından önemlidir. Eserin farklı kısımlarında kullanılan iki farklı aruz kalıbı, şairin metnin farklı bölümlerine farklı anlamlar yüklemek istediğini gösterir. İlk iki beyitteki daha uzun kalıp, muhtemelen giriş bölümünün önemini vurgularken, geri kalan kısımda kullanılan daha kısa kalıp, anlatımın daha akıcı hale gelmesini sağlamıştır. 105 beyitten oluşan eser, kısa olmasına rağmen konuyu derinlemesine işlemek için yeterli bir uzunluğa sahiptir. Eserin ana teması olan gurbet, Türk edebiyatında sıkça işlenen bir konudur. Güvâhî, bu konuyu dünya hayatının geçici olduğunu ve asıl vatanın ahiret olduğunu vurgulayarak işlemiştir (Demirkazık, 2022:100).

NABİ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Klasik Türk şiirinde hikmet anlayışını zirveye taşıyan Yusuf Nâbî, 1642'de Urfa'da dünyaya geldi. 17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılın başlarının en önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen Nâbî, aynı zamanda Fuzûlî, Bâkî, Nefî, Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi

Türk edebiyatının devleriyle birlikte anılan seçkin bir şairdir (Ceyhan, 2010:1-34). Hayriye adlı mesnevîsinde asıl adının Yusuf olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Seni itdi kereminden i'tâ

Pederün Yûsuf-ı Nâbî'ye Hudâ H. b.69

Urfa'nın doğum yeri olduğuna alınan bu mesneviden aşağıdaki beyitten anlaşılmaktadır:

Vatanum sehr-i dil-ârâ-yı Ruhâ

Vakt-ı tahrîr makarrum Şehbâ H. b.76

Ruha, bugünün Urfa şehridir. Nâbî kökleri Urfa'ya dayanan köklü bir aile olan Hacı Gaffarzadeler'den geldiği rivayet edilen, 17. yüzyılın önemli şairlerinden biridir (Kaplan, 2012:10-11).

Nâbî'nin ergenlik çağında Yâkub Halife adında bir şeyhe intisap ederek tasavvufa yöneldiği ve bir süre çobanlık yaptığı belirtilmektedir. Bu rivayet, şairin genç yaşta dinî ve manevi arayışlara yöneldiğini ve bu arayışın onu İstanbul gibi büyük bir merkeze çektiğini göstermektedir. Nâbî'nin Urfa'da arzuhalcilikle uğraşırken mutasarrıfın dikkatini çekmesi ve onun tavsiyesiyle İstanbul'a gittiği belirtilmektedir. Bu rivayet ise Nâbî'nin daha ziyade sosyal ve siyasi çevrelerle ilişkileri sayesinde İstanbul'a ulaştığını göstermektedir (Karahana, 2006:258-260).

İstanbul'daki ilk yıllarında sıkıntı çeken şair, Musahip Mustafa Paşa'nın desteği sayesinde Nâbî, kısa sürede saray çevresinde önemli bir yere gelmiştir. Divan kâtibi olarak görev yapmak, Nâbî'ye sadece maddi bir gelir sağlamakla kalmamış, aynı zamanda edebiyat dünyasıyla daha yakından ilgilenmesine ve eserlerini yaymasına olanak tanımıştır. Saray hayatı, Nâbî'nin şiirlerindeki temaları ve üslubunu etkilemiştir. Sarayın görkemi, savaşlar, seyahatler gibi konular şairin şiirlerinde sıkça yer almıştır. Nâbî IV. Mehmed döneminde sarayda önemli bir yere gelmiş ve çeşitli seferlere katılmıştır. Lehistan Seferi'nde savaşın canlı tanığı olan şair, bu deneyimlerini "Fetihnâme-i Kamaniçe" adlı eserinde ölümsüzleştirmiştir. Hac yolculuğu, Nâbî'ye hem dinî bir görev yerine getirme hem de yeni coğrafyalar keşfetme imkânı sunmuştur. Bu deneyimleri "Tuhfetü'l-Harameyn" adlı eserinde kaleme alarak, hem kişisel duygu ve düşüncelerini hem de gördüğü yerleri okurlarına aktarmıştır (Erkal, 2014).

Hac dönüşü Musâhib Mustafa Paşa'ya kethüdâ olan Nâbî, Musâhib Mustafa Paşa'ya olan bağlılığını korumuş ve paşanın Kapudân-ı Deryâlık göreviyle Mora'ya gitmesi üzerine onu yalnız bırakmamıştır. Musâhib Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine İstanbul'da kalmak yerine Halep'e yerleşen Nâbî, hayatında yeni bir sayfa açmıştır. Halep'te evlenen Nâbî, baba olma mutluluğunu yaşamıştır. Oğlu Ebulhayr Mehmet Çelebi'nin doğumu, şairin hayatında yeni bir dönem başlatmıştır. Halep'te yaşamasına rağmen Nâbî, İstanbul'da olup bitenleri yakından takip etmiş ve devlet işlerine ilgi göstermiştir. Özellikle padişahların tahta çıkışları gibi önemli olaylarda şiirler yazarak bu ilgiyi ortaya koymuştur. Nâbî, II. Mustafa'nın tahta çıkışını kutlayan bir kaside yazması, onun siyasi olaylara olan duyarlılığını göstermektedir (Bilkan, 2007:8).

Halep'ten dönüşünün ardından kısa bir süre sonra, 3 Rebiülevvel 1124 (M. 12 Nisan 1712) tarihinde hayata gözlerini yuman Yusuf Nâbî, hastalığı sırasında kendi vefatını haber veren bir beyit kaleme almıştır. 'Nâbî be-huzûr amed' (Nâbî huzura geldi) ifadesini tarih düşürerek ölümünü haber veren şair, Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı'nda Miskinler Tekkesi'ne defnedilmiştir (Temel, 2019:9).

Nâbî, hem nazım hem de nesir türlerinde eserler veren oldukça üretken bir şairdir. Eserlerinde sade Türkçeden ağır Farsça'ya kadar geniş bir dil yelpazesi kullanmıştır. Şiirlerinde estetik kaygılarla birlikte derin düşüncelere ve ahlaki değerlere yer veren Nâbî, insan hayatının anlamı, dünya ve ahiret ilişkisi gibi evrensel konuları işleyerek okuyucularına düşündürücü bir bakış açısı sunmuştur. Atasözlerini sıkça kullanan şair, şiirlerini hem eğlenceli hem de öğretici kılarak geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. 'Şairlerin Hükümdarı' unvanı, dönemindeki edebiyat dünyasındaki etkisi ve şiirindeki üstünlüğü göstermektedir (Ambros vd., 2011:249).

Nâbî, döneminde özgün bir şiir dili oluşturarak klasik edebiyatın estetik unsurlarını ustalıklı harmanlamıştır. Bu eserlerinde, dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi dinamiklerini anlamaya yönelik derin bir anlayış sergileyen hikmetli ifadeler kullanmıştır. Klasik şiir geleneğinin ahenk ve ses özelliklerini korumakla birlikte, aynı zamanda yenilikçi bir yaklaşım benimsemiştir.

Kâfiye ve redif konusunda ustalığıyla dikkat çeken Nâbî, ses ve anlam arasındaki bağı aruz vezniyle derinleştirmiştir. Şiirlerinde hayata dair çeşitli temaları, geniş bilgi ve görgüsüyle işlerken, aruz vezninin farklı kalıplarını ustaca kullanarak kalıpların ötesine

geçmiştir. Şair, seçtiği vezinlerle söyleyişe uygunluk sağlarken, konuları ve vurguları da titizlikle uyumlu hale getirerek başarısını pekiştirmiştir.

17. yüzyılın ikinci yarısında, gerçek şairlerden ziyade şairlik iddiasında bulunan (müteşair) kişiler ön planda olsa da, Nâbî bu kalabalığın arasından sıyrılarak kendini göstermeyi başarmıştır. "Nâbî gibi söylemek" ifadesinin yaygınlaşması, onun dilini ustalıklı kullanması, yalın ve rahat anlatımı mükemmel niteliklerinin bir sonucudur. Bu bağlamda, Nâbî, hem döneminin hem de sonraki nesillerin şairlerine ilham kaynağı olmuş, şiir sanatına önemli katkılarda bulunmuştur.

Nâbî, özellikle gazellerinde büyük başarılar elde etmiştir. Klasik şiirin kalıplarına uygun olarak yazdığı bu şiirlerde, hem dil ve üslup bakımından ustalığını göstermiş hem de içerik olarak yenilikçi bir yaklaşım sergilemiştir. Kullandığı mecazlar ve yarattığı imgeler, şiirlerine derinlik ve özgünlük katmıştır (Kaymak, 2019: 3-5).

Eserleri

Nâbî'nin edebiyatımıza bıraktığı miras, altı manzum ve dört mensur olmak üzere toplam on eserdir. Bu eserleriyle hem nazım hem de nesir alanında üretken bir kalem olduğunu göstermiştir.

Manzum Eserleri

Türkçe Divân

Nâbî Divanı'nın birçok farklı nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların en eski örneği, 1696 yılına tarihlenen ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan 5575 numaralı yazmadır. Kahire ve İstanbul'da basılan diğer nüshalar arasında en kapsamlı ve kaliteli olanı ise 1706 tarihli, Süleymaniye Kütüphanesi'nin 1118 numaralı koleksiyonunda bulunan nüshadır. Bu sonuncusunda, 888 gazel, 156 tarih, 29 kaside gibi çeşitli nazım türlerinde toplam 1554 şiir yer almaktadır. Nâbî, özellikle gazel nazım şekliyle büyük bir başarı göstermiştir. Şairin şiir gücü, kişiliği, geniş düşünce yapısı, zengin kültürü, üslup mükemmelliği ve ifade rahatlığı en iyi gazellerinde ortaya çıkmaktadır. Nâbî'nin düşünce ve felsefesi, divanın sonlarındaki kıtalarda daha belirgin şekilde ifade edilmiştir (Karahan, 2006:258-260). Divân, şairin Halep'te bulunduğu dönemde düzenlenmiştir. Tarih bölümünde, Nâbî'nin Halep'teki yaşamı ve 17. yüzyılın imar faaliyetleri hakkında bilgi edinmek mümkünken, edebiyat çalışmalarında ise şairin kıta, rubai, muamma gibi çeşitli nazım şekilleriyle kaleme aldığı eserleri bulunmaktadır (Gündebahar, 2019:19-20).

Hayrî-nâme (Hayriyye)

Asıl adı Hayrî-nâme olan eser, daha çok Hayriyye olarak bilinmektedir. Eserin adlandırılması konusunda Dirîöz'ün eserindeki vurgular dikkate alınarak, bu çalışmada Nâbî'nin eserine kendi verdiği isim esas alınmıştır. Bu nedenle, mesnevîsi için Hayriyye yerine Hayrî-nâme ismi tercih edilmiştir. Nâbî'nin Hayrî-nâme adlı eseri, Divan edebiyatının önemli nasihatnamelerinden biridir. Şair, bu eseri 1701 yılında Halep'te yedi yaşındaki oğlu Ebülhayr Mehmed Çelebi'ye hitaben yazmıştır. Feilâtün/feilâtün/feilün vezniyle yazılmış yaklaşık 1665 beyitten oluşan eser, 35 bölüm halinde düzenlenmiştir. Hayrî-nâme, sadece dinî ve ahlaki konuları değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve kültürel hayatına dair de önemli bilgiler içermektedir. Eserin ilk kısımlarında, müellifin onu yedi yaşındaki oğlu Ebülhayr Mehmed Çelebi'ye hitaben yazdığını ve bu nedenle Hayrî-nâme adını verdiğini belirttiği görülmektedir.

Hayriyye, yazıldığı dönemden itibaren büyük bir ilgiyle karşılanmış, pek çok önemli temayı ele almıştır. Eser, hem içinde bulunduğu toplumun ve yöneticilerin eleştirisini yapması hem de İslâm ve gelenek perspektifinden ideal insan tipinin özelliklerini tanımlaması açısından dikkat çekmektedir.

Nâbî'nin Hayriyye adlı eseri, Türk edebiyatında çocuk edebiyatının ilk örneklerinden biri olma özelliği taşımasının yanı sıra, aynı zamanda dönemin toplumsal ve siyasi sorunlarına dair çarpıcı bir tablo çizmektedir. Eser, sadece bireylerin ahlaki bozulması ve yöneticilerin zayıflığı gibi mikro sorunlara değil, aynı zamanda ülkenin genel çöküşü, adalet sistemindeki bozulmalar ve din adamlarının bilgisizliği gibi makro sorunlara da dikkat çekmektedir (Bilkan,1998:65-66).

Mahmut Kaplan'ın "Hayrî-nâme-i Nâbî" adlı doktora tezi, transkripsiyonlu bir biçimde basılmıştır. Kaplan, Nâbî'nin "Hayrî-nâme" eserinde din ve ibadet, ahlak, tasavvuf anlayışı gibi konuları ve dönemin tekkeleri üzerindeki eleştirileri detaylı bir şekilde incelemektedir. Ayrıca İstanbul ve taşranın durumu, Osmanlı devletine yöneltilen eleştiriler ile Nâbî'nin şiir anlayışıyla eserin üslup ve dil özellikleri de başlıklar halinde ele alınmıştır. Kaplan'a göre, "Hayrî-nâme" önemli bir eserdir zira şair, ele aldığı toplumun anlayabileceği bir üslup ve dil kullanmadaki başarısını göstermektedir (Gökçeli, 2020, :45).

Hayrâbâd

Feridüddin Attâr'ın İlâhînâme'sindeki bir hikâyeden esinlenerek kaleme alınan Hayrâbâd, Nâbî'nin yaşlılık döneminin bir ürünüdür. 1705 yılında Halep'te yazılan eser, 70 bölümden oluşur ve yaklaşık 2000 beyit uzunluğundadır. Aruzun belirli bir kalıbıyla yazılan bu mesnevi, Nâbî'nin Attâr'ın hikâyesine eklediği yeni olaylarla daha da zenginleşmiş ve sürükleyici bir hale gelmiştir.

Tasavvufi imgelerden uzak, tamamen olay örgüsüne odaklanan Hayrâbâd, güzel bir sonla bitmesi sayesinde mesnevi edebiyatında farklı bir yere sahiptir (Mengi, 1998:54-55).

Sûrnâme

Osmanlı dönemindeki eğlence etkinlikleri konusunda bilgi edinmemizi sağlayan en önemli kaynaklardan biri hiç kuşkusuz sûrnâmelerdir. Bu eserler, önemli gün ve gecelerde gerçekleştirilen eğlencelerin nasıl düzenlendiğini, kimlerin katıldığını ve bu etkinliklerin nasıl icra edildiğine dair ayrıntılı bilgiler sunar. Sûrnâmeler, hem edebi hem de tarihi açıdan bu seremonilerin o dönemdeki anlamını ve toplum üzerindeki etkisini anlamamıza yardımcı olur. Eğlencelerin gösterişli yönleri, katılımcıların kıyafetleri, müzik ve dans gibi unsurlar, bu eserlerle detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Bu bağlamda, sûrnâmeler, Osmanlı kültürü ve sanatını anlamak için vazgeçilmez bir kaynak konumundadır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde saklanan bu eser, 1675 yılında IV. Mehmed'in şehzadelerinin sünnet düğünü için Edirne'de düzenlenen görkemli kutlamaları, şairin kendine özgü üslubuyla anlatmaktadır. 587 beyitten oluşan ve 'feilâtün feilâtün feilün' vezniyle yazılan bu eser, münâcât, na't ve padişaha övgülerle başlar. Ardından, düğün hazırlıkları ve şenlikler detaylı bir şekilde betimlenir.

Sadrazam ve diğer vezirlerin padişaha ve şehzâdelere sundukları hediyeleri sırasıyla kaydettikten sonra, her gün düzenlenen ziyafetlerle birlikte, gün ve gece boyunca yapılan eğlenceleri de tasvir eder. Şehzâdelerin büyük bir alayla eski saraydan getirilmesi, şeker alayının ardından gerçekleştirilen mevlit günü sünnet edilmeleri ve tüm bu etkinliklerin sonunda yapılan at koşularını da içeren eser, oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Tüm bu detaylarla birlikte eserini tamamlamaktadır. Eser 1944 yılında Agâh Sırrı Levend tarafından yayımlandı (Karahana, 2006:258-260).

Tercüme-i Hadîs-i Erba'în

Nâbî'nin "Hadîs-i Erba'în" tercümesi, İranlı şair Molla Câmi'nin aynı adlı eserinden yapılan bir çeviridir. Bu eser, Peygamber Efendimizin kırk hadisini içermektedir. Necip Asım tarafından "Millî Tetebbular Mecmuası"nda yayımlanan bu çalışma, daha sonra Prof. Dr. Abdülkadir Karahan tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir. "Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün" vezniyle yazılan bu şiirde, her hadis için Arapça aslı, manzum Türkçe çevirisi ve açıklamalar yer almaktadır. Nâbî, bu tercümede sade ve anlaşılır bir dil kullanarak hadislerin mesajlarını geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlamıştır.

Nâbî'nin "Hadîs-i Erba'în" tercümesinin yazım tarihi hakkında Prof. Dr. Abdülkadir Karahan ve Agâh Sırrı Levend gibi araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Karahan, eserin 1686-1687 veya 1674-1675 yıllarında yazılmış olabileceğini söylerken, Levend ise 1675-1676 tarihini öne sürmektedir (Ördek, 2012:24).

Farsça Divânçe

Nâbî'nin divanının "Dîvançe-i Gazeliyât-ı Fârisî" başlıklı bölümü, şairin Farsça şiire olan ilgisini ve bu alandaki yeteneğini gözler önüne sermektedir. Otuz üç gazel ve yirmi tahmîsten oluşan bu bölüm, 1122/171 yılında tamamlanmıştır. Nâbî, bu gazellerinde Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmi ve Feyzî-i Hindî gibi önemli İranlı şairlerden etkilenerek, kendi özgün tarzını ortaya koymuştur. Bu bölüm, aynı zamanda Türk-İran edebiyat ilişkileri açısından da önemli bir kaynak teşkil etmektedir (Karahan, 2006:258-260).

Mensur Eserleri

Fetihnâme-i Kamanîçe

IV. Mehmed döneminde gerçekleşen Lehistan seferine katılan Nâbî, hem şiir hem de nesir türünde eserler vermiştir. Özellikle 1672 yılında fethedilen Kamanîçe kalesine padişahla birlikte giden şair, Musâhip Mustafa Paşa'nın isteği üzerine bu seferi anlatan bir tarih kitabı kaleme almıştır. "Târîh-i Kamanîçe" adıyla yayımlanan bu eser, hem savaşın heyecanını hem de dönemin siyasi atmosferini yansıtmaktadır (Karahan, 2006:258-260).

Münşe'ât

Nâbî'nin mektuplarından oluşan bu eser, Şehid Ali Paşa'nın tezkirecisi Abdürrahim Çelebi tarafından Ali Paşa'nın emriyle derlenmiştir. Eserin başında, Nâbî bir konuyu farklı açılardan ele alarak süslü bir nesir örneği sunmuştur. Bu değerli yazmada, şairin Râmi Paşa, Silâhdar İbrâhim Paşa ve Amcazâde Hüseyin Paşa gibi dönemin önemli isimlerine

yazdığı mektuplar da bulunmaktadır. Eserin farklı nüshaları Türkiye'deki birçok kütüphanede mevcuttur. Özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir nüsha, Nâbî'nin kendi el yazısıyla yazıldığı için büyük önem taşımaktadır (Karahan, 2006:258-260).

Tuhfetü'l-Harameyn

17. yüzyılın süslü nesir örneklerinden biri olan "Tuhfetü'l-Harameyn", Nâbî tarafından 1094 (1683) yılında kaleme alınmıştır. Ancak Menderes Coşkun, bu eserin yazılış tarihi ve Nâbî'nin hac seyahati hakkında yapılan bazı bilgilerin yanıltıcı olduğunu belirtmektedir. Coşkun, Nâbî'nin hacca 1679 yılında gittiğini vurgularken, eserin hac dönüşünden beş yıl sonra yazıldığı ifadesinin de tekrar eden bir hata olduğunu ifade eder.

Bu mensur eser, esasen bir seyahatnâme olup, Nâbî'nin hac yolculuğunu İstanbul'dan başlayarak, konakladığı yerleri, memleketi Urfa'ya dönüşünü, Suriye, Filistin ve Mısır üzerinden Mekke'ye ulaşımını detaylı olarak anlatmaktadır. Mekke'de hac ibadetini yerine getirirken, kutsal yerleri tanıtmış ve ibadette yapılması gerekenleri açıklamıştır. Medine ziyareti de eserde geniş bir şekilde ele alınmıştır.

"Tuhfetü'l-Harameyn", sanatsal bir dille kaleme alınmış olup, Türkçe, Farsça ve Arapça beyitler ve mısralarla zenginleştirilmiştir. Dil açısından, Nâbî'nin diğer eserlerine göre daha süslü ve ağır bir üsluba sahip olsa da, akıcı anlatımı sayesinde eser halk arasında ilgi görmüştür. 1265 (1849) yılında 112 sayfa olarak Matba'a-i Âmire'de basılan bu eser, dönemin edebi anlayışını ve seyahat edebiyatını yansıtan önemli bir örnektir (Ördek, 2012:227).

Zeyl-i Siyer-i Veysî

Nâbî, Türk edebiyatının önemli isimlerinden Veysî'nin yarım bıraktığı "Dürretü't-tâc" adlı siyer eserini tamamlamak amacıyla iki ayrı zeyil yazmıştır. Bu zeyiller sayesinde, İslam tarihindeki önemli olaylar olan Bedir Savaşı'ndan Mekke'nin fethine kadar olan süreç daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Nâbî'nin ilk zeyli, Veysî'nin asıl eseriyle birlikte iki farklı tarihte basılarak geniş kitlelere ulaşmıştır. Ancak ikinci zeyil, yirmi yıl sonra yazılmış olmasına rağmen henüz yayımlanamamıştır. Bu durum, ikinci zeylin önemini ve değerini azaltmamaktadır. Nâbî'nin bu çalışması, hem İslam tarihine hem de Türk edebiyatına önemli bir katkı sağlamış ve siyer alanındaki çalışmalar için bir başvuru kaynağı haline gelmiştir (Karahan, 2006:258-260).

SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Eserlerinden yola çıkarak, Vehbî'nin 1719 yılından önce dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Maraşlı köklü bir âlim ailesi olan Sünbülzâdeler'e mensuptur. Babası Râşid Efendi ve dedesi Maraş müftüsü Mehmed Efendi de bu aileden gelmektedir. Özellikle dedesi, birçok eseri bulunan bilinen bir âlimdir. (Kuru S. S., 2010, s. 140-141) Asıl adı Mehmet olan şair, meşhur şair Seyyid Vehbî'nin isteği üzerine "Vehbî" mahlasıyla anılmaya başlamıştır. Bu durumdan memnun kalan şair, divanında da "Sünbülzâde" ailesinden olduğunu belirten beş beyit yer vermiştir. İyi bir eğitim alarak yetişen Vehbî, İstanbul'a geldikten sonra yazdığı kaside ve tarih türündeki şiirlerle dönemin etkili kişilerinin dikkatini çekmiş ve daha sonra kadılık görevi almıştır (Yöntem, 2012:83-84). Osmanlı'nın 8 farklı padişahının döneminde yaşayan Sünbülzâde Vehbî, hem devlet hizmetinde bulunmuş hem de edebiyat alanında önemli eserler vermiştir. (Görkaş, 2014:316)

Vehbî Efendi, Boğdan ve Bükreş bölgelerinde kadılık görevinde bulunmuştur. Sadrazam Ragıp Paşa hakkında kaleme aldığı kaside, onun Paşa ve çevresine yakın bir konumda olduğunu ve bu çevre tarafından desteklendiğini ortaya koymaktadır. İnşa alanındaki üstün yeteneği, devlet ricalerinin dikkatini çekmiş ve III. Mustafa'nın yakın adamlarından Raif İsmail Efendi ile Yenişehirli Osman Vehbî, bu yeteneklerini Hükümdar'a bildirmiştir. Böylelikle Sünbülzâde Vehbî, önce hâcegânlık yapmış, ardından I. Abdülhamid tarafından İran'a elçi olarak gönderilmiş ve görevini başarıyla tamamlamıştır. Ancak, Ömer Paşa ile aralarında anlaşmazlık çıkmış ve bu durum, Ömer Paşa'nın Vehbî'yi I. Abdülhamid'e şikâyet etmesiyle sonuçlanmış ve şairin idamı emredilmiştir. Bu olay üzerine Vehbî, posta tatarı kıyafeti giymiş bir şekilde gizlice Bağdat'tan İstanbul'a kaçmış ve bir süre boyunca saklanmıştır. Sonrasında, "Tannâne" adlı kasidesini Padişah'a sunarak affını talep etmiş ve kabul edilmiştir.

Sünbülzâde Vehbî, siyasi hayatındaki yükselişin ardından bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Kendisini destekleyen Yenişehirli Osman Efendi'nin siyasi düşüşü ve Raif İsmail Efendi'nin sürgüne gönderilmesi, Vehbî'nin de konumunu zayıflatmıştır. Bir süre işsiz kalan Vehbî, daha sonra Halil Hamid Paşa'nın desteğiyle kadılık görevine geri dönmüştür. Bu süreçte Rodos kadısı olarak görev yaparken Kırım Hanı Şahin Giray'ın yargılanmasında mühim bir rol üstlenmiş ve idam cezasına verilmesinde etkili olmuştur.

Bu başarısı sayesinde daha büyük bir kadılık olan Silistre'ye kadı vekili olarak atanmıştır.1788-89 yılları arasında Eski Zağra'da kadılık yaparken, Tatarların Şahin Giray'ın intikamını almak amacıyla mahkemesine ve evine baskın düzenlemesi sonucu zor günler geçirmiştir. Bu olayda mal varlığının yağmalanması ve 45 gün hapis yatması, hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak, Edirne Bostancıbaşı'nın yardımıyla kurtulmuş ve İstanbul'a dönebilmiştir.

İstanbul'a döndükten sonra, 1791 yılında tamamladığı "Divan"ını III. Selim'e sunmuş, bu sunum sonrasında padişah'tan yeni bir görev talep eden bir kaside yazmıştır. III. Selim'in ilgisini çekmeyi başaran şair, padişahın destek ve hediyeleriyle ödüllendirilmiştir. Bu destekle birlikte, şair sırasıyla Manisa ve Siroz kadılıklarına atanmış, ardından 1792'de Manastır kadılığına tayin edilmiştir. Son dönemlerinde Bolu kadılığı, Tırhala ve Şumnu gibi önemli görevleri üstlenmiştir. III. Selim döneminde elde ettiği ikramlar ve görevler, onun hayatının en başarılı ve parlak dönemini oluşturmuştur. Bu dönemde, hem edebi kariyerinde hem de sosyal statüsünde önemli bir yükseliş yaşanmıştır.

Yaşlılık ve nikris hastalığı gibi sağlık sorunları, Vehbî'nin hayatının son yıllarını zorlaştırmıştır. 1809 yılında vefat etmiştir (Taşan,2018:23-24). Mezarı ise Edirnekapı'da yakın bir dönemde ortaya çıkarılmıştır.

Sünbülzâde Vehbî'nin bazı kaynaklarda ahlâk dışı ve eğlenceli şiirler yazdığı belirtilse de, bu tür eserlerinin büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Özellikle, çağdaşı olan Sürûrî'nin hicivlerinde Vehbî'ye yer verilmesi, bu tür şiirlerinin varlığına dair bir kanıttır. Ancak Vehbî'nin kendi divanında bu tür şiirlere rastlanmaması, bu eserleri kasıtlı olarak divanına almadığını düşündürmektedir. Benzer şekilde, "Şevkengîz" adlı eseri de divan nüshalarında bulunmaması, şairin bu eseri de kasıtlı olarak yayımlamak istemediğine işaret eder.

Vehbî'nin şiirleri, barındırdığı zengin söz sanatlarıyla dikkat çeker. Hayatı hakkında birçok bilgiye, özellikle kasidelerinden ulaşmak mümkündür. Şiirlerinde yerel halkın kullandığı kelime ve deyimlere yer vermesi, dildeki çeşitliliği artırmıştır. Şiirlerinde Nedîm ve Sâbit gibi şairlerin etkisi görülse de, kendine özgü bir üslubu vardır.

Vehbî'nin çağdaşları tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Keçecizâde İzzet Molla, Vehbî'yi döneminin en önemli şairi olarak görürken, Ziyâ Paşa onun şiirlerini kokusuz bir güle benzeterek eleştirmiştir. Muallim Nâci ise Vehbî'yi orijinal olmaya çalışırken şiirselliğini kaybetmekle suçlamıştır. Ali Canip Yöntem ise Vehbî'nin

şairleri arasında divan edebiyatına uygun ve başarılı birçok örnek bulunduğunu belirtmiştir (Kuru , 2010:140-141).

Divan şiirinin klasik dönemini yansıtan şairlerden biri olarak, özellikle biçim ve estetik unsurlara olan düşkünlüğü ile dikkat çeker. Kendisinin şiirleri, genellikle sağlam bir anlatıma sahip olup, açık ve sade bir dil kullanımıyla öne çıkar. Lirizmden yoksun olmasına rağmen, şiirlerinde yer alan mazmunlar ve söz sanatları, dönemin estetik anlayışını yansıtır. Eğlence ve zevk arayışı, eserlerinde belirgin bir şekilde görülür; bu da onu diğer şairlerden ayıran temel bir özellik haline gelir.

Şairin günlük yaşamla ilgili atasözleri ve deyimlere yer vermesi, onun toplumsal hayatı yansıtmaya becerisini gösterir. Ancak, bu yaklaşımı, bazı eleştirmenler tarafından lirizm eksikliği ile eleştirilmiştir. Duygu ve hayal gücünde yetersiz kalması, şairin şiirlerindeki derinliği sınırlamış, bu da onu daha ziyade teknik bir ustalıkla tanımlanmasına yol açmıştır.

Nazım tekniğine olan hâkimiyeti ve kolayca şiir yazabilme yeteneği, onun şairlik niteliğini artırsa da, his ve hayal konusunda büyük bir derinlik sunamadığı için, sadece nazirecilikten öteye geçemediği düşünülmektedir. Bu eleştiriler, onun mesnevi türündeki eserleri ile daha çok ön plana çıkmasını sağlamış, dönemin edebiyatında yerini almasına yardımcı olmuştur (Aldanır, 2022:13-14).

Eserleri

Tuhfe-i Vehbî

Sünbülzâde Vehbî'nin İran seyahati dönüşünde kaleme aldığı Farsça-Türkçe lügat, döneminin eğitim kurumlarında sıkça kullanılan önemli bir eserdir. "Tuhfe" adını taşıyan bu lügat, Hayâtî ve Lebîb Efendi gibi önemli şahsiyetler tarafından şerh edilmiş ve Ali Alpaslan tarafından alfabetik bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Tuhfe-i Şâhidî'den sonra en çok tercih edilen manzum lügatlerden biri olan bu eser, Besmele ile başlar ve mesnevi tarzında kaleme alınmış 93 beyitlik bir giriş bölümüne sahiptir. Sözlük kısmı ise 58 kıtadan oluşur. Eserin sonunda ise "İstılâhât-ı Acem" başlıklı 201 beyitlik bir bölüm yer alır. Tuhfe, sadece yazma nüshalarıyla kalmamış, 1798-1909 yılları arasında tam 59 defa basılarak geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu durum, eserin ne denli önemli ve kullanışlı olduğunu göstermektedir (Gürgendereli, 2014).

Lutfiyye

Sünbülzâde Vehbî, 1205 (1791) yılında oğlu Lutfullah'a yönelik olarak kaleme aldığı eserinde, ona öğretici nitelikte nasihatlerde bulunmuştur. Bu eser, Nâbî'nin benzer türde yazdığı "Hayriyye" adlı eserinden esinlenmiştir. Diğer pek çok pendnâme ve nasihatnâme gibi, Vehbî'nin eseri de edebi değerinin yanı sıra tarihî ve toplumsal açılardan önemli bir yere sahiptir.

İhtiyarlık döneminde bir erkek çocuğa sahip olmanın mutluluğuyla yazılan bu eserde, yazar, oğluna hitaben öncelikle iyi bir eğitim almasının gerekliliğini vurgular. Bilimin önemine değinerek, güzel ahlakın temelini oluşturduğunu ifade eder ve bu konuyu kitabının girişinde öne çıkarır. Böylece, eserin temel mesajını eğitim ve ahlak üzerine inşa eder.

Sünbülzâde Vehbî, eserlerinde sadece dinî ve ahlaki konulara değinmekle kalmamış, aynı zamanda toplumun çeşitli kesimlerini ilgilendiren meslekler, bilimler ve sosyal yaşam gibi konuları da ele almıştır. Çağının eğitim sistemini, toplumsal değerleri ve ahlaki normları derinlemesine inceleyen Vehbî, eserlerinde bu konularda önemli eleştiriler getirmiştir. Özellikle eğitimle ilgili görüşleri, dinî eğitimle sınırlı kalmayıp daha geniş bir yelpazede bilgi ve beceri kazanmanın önemini vurgulamasıyla dikkat çekmektedir.

Lutfiyye, Hayriyye'den farklı bir düzenlemeye sahip, doksan beş bölümden oluşan ve 1181 beyitlik bir eserdir (Bilgin, 2003:236-237).

Divan

Sünbülzâde Vehbî, 1791 yılında III. Selim'e ithaf ettiği, "Gülîstan" adlı eserden esinlenerek "Sünbülîstan" adını verdiği oldukça hacimli bir eser kaleme almıştır. Bu eser, toplamda 5732 beyitten oluşur ve Arapça şiirler ile Farsça bir divançe de içerir. Eserin edebi değeri, dönemin önemli edebiyat eleştirmenlerinden Tâhirü'l-Mevlevî tarafından övgüyle karşılanmış ve belagat açısından örnek gösterilmiştir. Süreyyâ A. Beyzâdeoğlu, Sünbülzâde Vehbî'nin divanı üzerine yaptığı doktora çalışmasıyla, şairin hayatı ve şiirleri arasında önemli bağlar kurmuştur. Ayrıca Ahmet Yenikale tarafından hazırlanan çalışmalar da Sünbülîstan'ın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Hatta Sünbülzâde'nin Farsça divançesi bile ayrı bir yüksek lisans tez konusu olmuştur (Taşan, 2018:28).

Nuhbe-i Vehbî

Sünbülzâde Vehbî'nin 1799 yılında III. Selim'e ithafen kaleme aldığı "Nuhbe" adlı Arapça-Türkçe sözlük, "Tuhfe" adlı diğer eseri gibi az bilinen kelimeleri kapsayan kapsamlı bir çalışmadır. "Tuhfe"ye göre daha hacimli olan "Nuhbe", yazarın hayatı boyunca ve daha sonra da birçok kez basılarak geniş bir kitleye ulaşmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar okullarda ders kitabı olarak kullanılan bu iki eser, Vehbî'nin bir âlim olarak tanınmasında büyük rol oynamıştır. "Nuhbe", Hayâtî Ahmed Efendi tarafından şerh edilmeye başlanmış ancak tamamlanamamış, daha sonra oğlu Hayâtîzâde Şeref Halil tarafından tamamlanmıştır. Ayrıca, Şair Eşref'in dedesi Yayaköylü Râşid Efendi tarafından da şerhedilmiştir (Kuru, 2010:140-141).

Şevkengîz

Eserde, bir erkek şair ile bir aşık, kadın ve erkek güzelliğini kıyaslayarak ilahi aşka ulaşma yolculuğunu şiirle anlatır. Bu eser, yerel söyleyişlerle bezenmiş ve Enderunlu Fazıl'ın diğer eserleriyle birlikte yayımlanmıştır (Kuru, 2010:140-141).

YOZGATLI HÜZNÎ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı ve Sanatı

Asıl adı Mehmed Bahaeddin olan Hüznî Baba, edebiyat dünyasında Hüznî ve Hizbî mahlaslarıyla tanınan önemli bir şairdir. 1879 yılında Yozgat'ın Aşağı Nohutlu Mahallesi'nde dünyaya gelen şair, özellikle Cumhuriyet dönemi ve sonrasında iki yüz civarında kaynakta yer alarak Yozgatlı şairler arasında en bilinen isimlerden biri olmuştur. Hüznî Baba, Keşşâfzâde ailesinin önemli bir üyesi olan Mehmed Derviş Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Henüz dört yaşındayken babasını kaybeden Hüznî, yakınları tarafından büyütülmüştür. İlk eğitimini ibtidai ve idadi mekteplerde gören şair, daha sonra dinî eğitimi almak üzere sağır Mustafa Ağa Medresesi'ne yazılmıştır. Dört yıl boyunca burada Arapça ve Farsça gibi dilleri öğrenerek derin bir eğitim almıştır.

Maddi zorluklar nedeniyle medrese eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalan Hüznî, hayatını kazanmak için Yozgat Mahkeme-i Şeriyesi'nde zabıt kâtibi olarak çalışmaya başlamıştır. Kısa süre sonra askere alınan şair, uzun süren askerlik görevini tamamlayarak memleketin birçok yerini gezme fırsatı bulmuştur. Askerlik sonrası ise dinî görevlerine geri dönerek Yozgat'ın çeşitli köylerinde imamlık

yapmıştır. Hüznî Baba, 1936 yılında hayata gözlerini yummuş ve vasiyeti üzerine Yozgat Çamlığı'ndaki mezarlığa defnedilmiştir (Oğuz, 2020).

Hüznî Baba, hayatı boyunca üç kez evlenmiş ve bu evliliklerden iki oğlu ile bir kızı dünyaya gelmiştir. Türk Ansiklopedisi'nde şairin yalnızca iki kez evlendiğine dair bir bilgi yer alsa da, bu bilgi yanlıştır. Onu yakından tanıyan kişiler, özellikle oğlu Fahrettin Öncül, Hüznî Baba'nın üç evlilik yaptığını doğrulamaktadır.

Yozgatlı şair Hüznî, zamanında pek çok lakapla anılmıştır; bunlar arasında en meşhuru "Kurt İmam"dır. Rivayete göre, imamlik yaptığı köyden Yozgat'a dönerken soğuk bir kış günü, iki kurdun yolunu kesmesiyle bu lakap ona yakıştırılmış. Elinde hiçbir silah olmadan, cesaretle kurtlarla boğuşmuş ve onları alt etmiştir. Bu olay, onun hem cesaretini hem de doğayla olan mücadelesini sembolize eder.

Aynı zamanda, bilgi birikimi ve entelektüel derinliği ile de tanınır. Hüznî, çeşitli konularda ani ve etkili cevaplar vererek, özellikle tasavvuf ve Ehli Beyt hakkında yazdığı şiirlerle dikkat çekmiştir. Şiirlerinde, insan ruhunun derinliklerine inen, tasavvufun inceliklerini yansıtan ve manevi bir yolculuğa davet eden dizelerle okuyucusunu etkilemiştir (Temel H. , 2022). Hüznî'nin hayatı, eğitime, meslek hayatına ve edebiyata olan katkılarına dair önemli bir yolculuğu yansıtmaktadır.

Hüznî ve Hizbî mahlaslarıyla tanınan şair, Zileli Ceyhûnî'nin etkisi altında kalmış ve iki divanı ile bir şiir defterinde yaklaşık 700 şiir yazmıştır. Hem aruz hem de hece ölçüsünü kullanarak eserler veren bu şairin manzumelerinde aşk teması belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Geleneksel Türk edebiyatının önemli isimlerinden Süleyman Çelebi, Tokatlı Nûrî, Eşrefoğlu Rûmî, Yunus Emre, Bâkî, Nedîm, Âsım, Fuzûlî, Es'ad ve Osman Nevres vb. şairlerin izleri, onun şiirlerinde görülebilmektedir.

Hüznî Baba, sadece orijinal şiirler yazmakla kalmamış, aynı zamanda edebiyat dünyasındaki nazire geleneğini de devam ettirmiştir. Osman Nevres, Çelebi-zâde Âsım, Es'ad Efendi gibi şairlerin eserlerine yazdığı tahmislerle edebiyatımıza önemli katkılar sunmuştur. Nakşibendi tarikatına olan derin ilgisi ve bu tarikatın önemli isimlerinden Mustafa Nakşî'nin soyundan gelmesi, şiirlerindeki tasavvufi derinliği artırmıştır. Zikir, kalp, sır, tecelli, sıdk, rıza, nur, ihlas ve Hak gibi tasavvufi terimleri sıkça kullanan şair, şiirlerini dinî ve tasavvufi duygularla zenginleştirmiştir (Eren , 2021:166).

Eserleri

Şairin eserleri, iki divan ve bir defter şeklinde düzenlenmiştir.

Hüznî Divânı I

İlk divanında 182'si aruz vezni ile kaleme alınmış olan şiirler yer almaktadır. Toplam 235 sayfa olan bu divanda toplamı 230 şiiri vardır. Bu divanla ilk çalışmayı yapan kişi Doç. Dr. M. Öcal Oğuz'dur.

Hüznî Divânı II

Şairin ikinci divanı, hece vezniyle yazılmış çeşitli türlerdeki eserleri içerir. Bu eserler arasında koşma, taşlama, destan, şarkı ve maniler bulunmaktadır. Ancak, divandaki çoğu şiir aruz vezniyle yazılmıştır ve klasik edebiyat nazım şekillerine (gazel, murabba, muhammes, müseddes, müstezad, terakib-i bent) sahiptir. Aruz vezniyle kaleme alınmış bu divanda toplamda 1 kaside, 2 terakib-i bend, 2 müsebbba, 3 mesnevi, 4 tahmis, 7 muhammes, 13 müseddes, 16 murabba, 169 gazel yer almaktadır. Ayrıca, farklı türlerde 3 manzume de bu divanda bulunmaktadır.

Divanın sonunda, mesnevi nazım şeklinde yazılmış dört önemli şiir yer alır: Vasiyatname, nasihatnâme, ma'siyetname ve münâcaat. Bu divanla ilgili yapılan ilk akademik çalışma Yrd. Doç. Dr. Mustafa Güneş tarafından gerçekleştirilmiştir (Metin, 2017:9-10).

Şiir Defteri

Şairin koşma tarzında yazdığı şiirlerden oluşan bu eser 96 sayfa uzunluğundadır. 1930 yılında Yozgat Halk Evi tarafından yeni harflerle basılma girişiminde bulunulmasına rağmen, eser henüz basılmamıştır (Güneş, 2002:6).

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM NASİHATNAMELER

1.1.NASİHATNAME NEDİR?

Nasihatname" kelimesi, Arapça "nasihat" (öğüt, tavsiye) ve Farsça "nâme" (yazı, kitap) kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. Nasihatnameler, insanlara yol göstermek ve öğüt vermek amacıyla yazılmış manzum veya mensur eserlerdir (Devellioğlu, 2003, s. 808). "Nasihat" kelimesinin kökeni olan "nush" kökünden türeyen anlamlar ise oldukça geniştir (Emiroğlu, 2010, s. 3). Nasihat, başkasının hata ve kusurlarını düzeltmeye yönelik çabalar, iyiliği teşvik ve kötülükten sakındırma amacıyla verilen öğütler veya bir kimseyi aydınlatma ve yönlendirme çabaları olarak tanımlanır (Çağrı, 2006: 408-409). Çınar ise nasihat kelimesinin "iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek" anlamlarına geldiğini belirtir (Çınar, 2014: 86).

Nasihat, ister bireysel ister toplumsal olsun, temel amacı insanları olumsuz davranışlardan uzaklaştırıp, daha iyi, daha mutlu ve daha anlamlı bir yaşam sürmeye teşvik etmektir. Bu sayede hem bireysel gelişim hem de toplumsal düzenin güçlenmesi hedeflenir. Nasihat eden kişi, aslında karşı tarafı daha iyi, daha güzel ve daha kabul edilebilir davranışlara yönlendirerek, onun kişisel gelişimine katkı sağlamayı amaçlar (Çevik, 2019: 13).

Pendnâme ya da nasihatnâme “insanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek, topluma ve devlete yararlı; İslamiyet’in erdemlerini şahsında yaşayan iyi ahlaklı fertler yetiştirmek amacıyla yazılan manzum eserlerdir” (Kaplan, 2008:1). İnsanlık tarihi boyunca, erdemli ve ahlaklı bireylerden oluşan uyumlu topluluklar inşa etmeye çabalamıştır. Bu amaçla, her kültürde öğüt verici eserlere rastlamak mümkündür. Özellikle semavi dinler ve ahlak filozoflarının ortaya koyduğu ilkeler, bu tür eserlerin yazılmasına temel teşkil etmiştir. Arap ve İran coğrafyasında sıkça görülen nasihat kitapları, Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle birlikte Türk edebiyatında da önemli bir yer edinmiştir (Pala, 2006 :409-410). Kur'an'daki bir ayette şöyle buyrulur: “Allah ve Resulü için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde güçsüzlere, hastalara ve (savaşta) harcayacak birşey bulamayanlara günah yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok

bağışlayan ve çok esirgeyendir” Bu ayetteki mesaj Müslümanlar için nasihatın sorumluluk olduğunu ortaya koyar (Borazan, 2010 :4).

Ebû Hâtim el-Büstî, "Din nasihattir" hadisini hatırlatarak, çevresindekilerin “Kime?” diye sormaları üzerine “Allah’a, Allah’ın kitabına, Peygamber’ine ve Müslümanların reislerine ve bütün Müslümanlara.” demiştir” (Nevevî, 1976 :39). “Resûl-i Ekrem’in müslümanlarla biat ederken namaz kılmaları ve zekât vermeleri yanında, diğer müslümanlara karşı dürüst ve samimi olmaları konusunda onlardan söz aldığını belirtmiştir” (Buhârî, “Îmân”, 42; Müslim, “Îmân”, 97, 99). Bu bağlamda, herkesin insanlara iyi niyetle yaklaşması bir görev olarak görülmekte ve nasihat, dostluğun bir şartı olarak değerlendirilmektedir (Çağrı, 2006 :408-409).

1.2.MANZUM NASİHATNAMELERİN İÇERİĞİ

Edebiyatımızın ilk dönemlerinden itibaren önemli bir yer tutan manzum nasihatnameler, toplumların yaşadığı sorunlara, ihtiyaçlara ve ideallere ayna tutmuştur. Bu tür eserlerde, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel koşullarına uygun olarak geniş bir konu yelpazesine yer verilmiştir (Kaplan, 2001 :133).

Nasihatnâmeler veya pendnâmeler, esasen ahlâkî ve öğretici niteliğe sahip eserlerdir. İslam toplumları, teorik ahlâk anlayışından çok, ahlâkın pratiğine odaklanmışlardır. İnsanların doğru ve yanlış arasındaki farkı anlamalarını sağlayan, iyi bir hayat sürmelerine yardımcı olan nasihatnameler, dinin ve toplumun ortak değerlerini yansıtan önemli eserlerdir. Bu kitaplar, bireylerin ahlaki gelişimine katkı sağlamak ve toplumun birlik ve beraberliğini güçlendirmek amacıyla yazılmıştır. Yazarlar, kişisel gözlemlerinin yanı sıra bilimsel çalışmalarını ve kültürel birikimlerini bu eserlerde harmanlayarak okuyuculara değerli öğütler sunmuşlardır. Bu süreçte, Kur'an ayetleri ve hadislerden, atasözleri ile özdeyişlerden, genel ahlaktan, ilimden, sosyal hayattan faydalanılmış; ayrıca çeşitli hikâyeler aracılığıyla ders verme amacı güdülmüştür.

Tarih boyunca, toplumların koşulları ve anlayışları değiştikçe nasihatnâmelerin içeriğinde de belirgin farklılıklar ortaya çıkmıştır. Her dönem için geçerli olan ahlaki değerler hak, adalet, doğruluk, cömertlik, yardımseverlik gibi bu eserlerde farklı dönemlerin bireysel veya devlet merkezli düşünceleri, toplumların yükseliş ve düşüşüne katkıda bulunan görüşler, tasavvufî ve dinî hayatın yorumlanması, görgü kurallarındaki değişiklikler gibi unsurlar gözlemlenebilir. Ayrıca, dinler ve kültürler arasındaki

etkileşimler, sivil, resmi toplumların değer yargıları, iyi bir yönetici, ideal bir devlet ve adil bir toplum gibi kavramlar nasihatnâmelerin içeriğinde önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda, farklı dönemlerin toplumsal dinamiklerini ve ahlaki perspektiflerini yansıtan nasihatnâmeler, aynı zamanda insan ilişkileri ve toplum yapısının evrimini anlamak için de değerli birer kaynak niteliğindedir (Pala, 2006 :409-410).

Nasihat konulu kitaplar, toplumun farklı kesimlerine hitap eden ve çeşitli alanlara dair öğütler sunan önemli eserlerdir. Bu tür eserler, halka yönelik olduğu gibi aydınlara yönelikte yazılmaktadır. Bunları dinî, siyasi, tasavvufî, içtimai vb. şeklinde sınıflandırabiliriz.

1.3.MANZUM NASİHATNAMELERİN ÇEŞİTLERİ

Günümüze kadar ulaşmış birçok nasihatnâme, içerdikleri değerler ve ele aldıkları konular bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik, eserlerin pratik yaşamın çeşitli alanlarına dokunmasından kaynaklanmaktadır; bu nedenle, onları belirli kategorilere ayırmak zorlaşmaktadır.

Örneğin, bir dinî nasihatnâme çocuk eğitimi konusunda rehberlik edebilirken, bir sosyal konularda yazılmış olan bir başka eser, ekonomik meseleleri ele alabilir. Aynı şekilde, siyasî reformları içeren bir nasihatnâme, aile ve evlilik konularına dair yaklaşım sergileyebilirken, ahlâkî öğütler veren bir başka eser, dönemin tıbbî sıkıntılarına çözüm önerileri sunabilir. Bu durum, nasihatnâmelerin tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında zorluklar yaratmaktadır. Çünkü her bir eser, farklı disiplinlerin kesişiminde yer almakta ve çok yönlü bir içerik sunmaktadır. Bu yüzden, nasihatnâmeleri, tasavvufî, dinî, sosyal, ilmî, ahlâkî, tıbbî, ekonomik gibi kategorilere ayırmak oldukça güçtür. Bunun yerine, bu eserlerin çok katmanlı yapısını ve zengin içeriklerini göz önünde bulundurarak daha esnek bir yaklaşım benimsemek, belki de daha doğru bir değerlendirme yöntemi olacaktır.

Agâh Sırrı Levent, nasihatnameleri konu bakımından iç içe geçmesinden dolayı sınıflandırmanın zor olacağını şöyle dile getirir: “Ümmet çağında ahlakî dinî esaslardan hatta tasavvufî düşüncelerden ayırmak mümkün olmadığına göre bir eser için dinî, tasavvufî, ahlakî vasıflardan birini kesin olarak vermek kolay değildir. Dinî bir eser aynı zamanda tasavvufî, dinî ve tasavvufî bir eser de aynı zamanda ahlakî olabilir. Bunun içindir ki ancak kapsadığı esas fikre bakarak bir esere dinî, tasavvufî ya da ahlakî hükmünü verir ve o çerçeve içine alabiliriz. Mesela, Pend-nâme adı altında kaleme alınmış manzum

ve mensur birçok eser vardır. Bunlarda ahlâki öğütler yer alır. Attar'ın Pend-nâme'si de ahlâki konulara değinmekle birlikte, ahlâki tasavvuf açısından ele aldığı için tasavvufi eserler arasına girer" (Levend, 1964: 89-115).

Mahmut Kaplan ise nasihatnâmelerin sınıflandırılmasının karmaşık bir süreç olduğunu vurgular. Bu zorlukları dikkate alarak, nasihatnâmeleri çeşitli başlıklar altında incelemenin mümkün olduğunu ifade eder. Bu başlıklar arasında, içeriklerine göre (dinî-tasavvufi, sosyal, çeşitli ilimlerle ilgili), nazım türlerine göre (gazel, mesnevi, kaside, terci-i bend) ve te'lif veya tercüme eserler olarak ayırıştırma yapılabileceğini belirtir (Kaplan, 2008 : 4).

1.4.MANZUM NASİHATNAMELERİN YAZILMA SEBEPLERİ

Mesnevî şeklinde yazılan manzum nasihatnamelerde, eserin neden yazıldığına dair bilgilere “sebeb-i telif” başlığı altında yer verilir. Bu bölüm, klâsik mesnevîlerin giriş kısmında, besmele, tevhid, münacat, na't, mi'râç, mu'cizât, medh-i çâr-yâr, padişah, din ve devlet büyüklerine övgü gibi manzumelerin ardından gelir. Yazar, eserini kaleme alırken oluşturduğu bu hiyerarşik düzen içerisinde okuyucuya yazma sebebini açıklamaktadır.

“Sebeb-i Telif”, “Sebeb-i Telif-i Kitâb”, “Tasnîf-i Kitâb” veya “Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” gibi başlıklarla anılan bu bölümler, bazen özel bir başlık olmadan da yer alabilir. Şair, burada sadece eserin yazılış sebebini açıklamakla kalmaz; aynı zamanda önceki şairlerin isimlerini anarak onların katkılarına da vurgu yapar. Eserinin telif mi yoksa tercüme mi olduğunu belirtir ve eser aracılığıyla bağışlanma dileğinde bulunur (Mucan, 2020: 109).

Bu “sebeb-i telif” bölümleri, (Ünver, 1986: 437) yazar ve eser hakkında çeşitli bilgiler sunarak, eserin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu nedenle, klasik Türk edebiyatı açısından önemli bir yer tutar ve okuyucuya eserin bağlamını sunar. Şairlerin bu bölümlerde kullandıkları üslup ve ifade tarzları, hem edebi hem de dinî anlamda derinlik katmaktadır.

Şairler, nasihatname yazarken çeşitli sebeplerden hareket ederler. Bunlar arasında, Allah'ın rızasını kazanma arzusu, bireyleri ve toplumu aydınlatma isteği, cehennem ateşinden korunma ve bağışlanma dilekleri, dünyada kendilerinden bir iz bırakma isteği, ilimlerin değerini vurgulama ve insanların sıkıntılarına çare olma, ; haset, tuzak ve aldatmanın karşıtı olarak iyi davranmak, dürüst olmak, doğrulamak, (Keleş, 2010: 184-

185) içten bir şekilde insanlara sevinç ve mutluluk verme çabası, ölümünden sonra hayırla anılma arzusu, Türkçeye tercüme yaparak yeni nesilleri eğitime sorumluluğu, bilgiyi paylaşmak ve bilenlerin bilmeyenlere öğretme görevi, adaleti sağlamak ve haksızlığı en aza indirme isteği, şairlerin topluma katkı sağlama arzusu nasihatnamelerde ifade edilmektedir.

1.5. MANZUM NASİHATNAMELERİN BİÇİM VE KURGUSU

Ahlaki, dinî ve öğretici nitelik taşıyan nasihatnameler, Türk edebiyatında sıklıkla kullanılan ve farklı nazım şekilleriyle kaleme alınan önemli bir eser türüdür. Kullanılan nazım şekilleri genellikle mesnevi, kaside, terakib-i bent, musammat ve terci-i benttir. Bunların içerisinde en çok kullanılanı mesnevidir. Mesnevi, beyitlerden oluşan ve kafiyeli bir yapıya sahip bir nazım biçimidir. Bu özelliği sayesinde diğer nazım şekillerine göre daha akıcı ve etkili bir ifade imkânı sunar. Okuyucuların aklında daha kolay kalması, estetik bir tat sağlaması gibi avantajları vardır. Klasik edebiyatın roman ve hikâyeleri genellikle mesnevi biçiminde kaleme alınmış, bu sayede derin düşünceler ve nasihatler daha etkili bir şekilde aktarılmıştır. Mesnevi, özellikle didaktik metinler için uygun bir yapı sunarak, okuyucuya hem estetik bir deneyim hem de öğretici bir içerik vaat eder. Bu yüzden, klasik Türk edebiyatında önemli bir yer tutar ve birçok yazar bu formu tercih etmiştir. Mesneviden sonra ise en çok kullanılan nazım şekli kasidedir. Diğer nazım şekilleriyle yazılan nasihat-nâmelere az da olsa rastlanmaktadır (Sevinç, 2021:169-170).

Klasik mesneviler, genellikle belirli bir yapıya ve içeriğe sahip olup, edebi gelenek içerisinde önemli bir yer tutar. Bu eserler, çoğunlukla besmele ile başlar sonrasında ise tevhid bölümü ile devam eder. Tevhid kısmında, Allah'ın yüceliği ve kudreti üzerinde durularak, O'nun sıfatları detaylı bir şekilde açıklanır. Bu bölüm, okuyucuyu manevi yönlendirmelerde bulunmaya hazırlayan bir giriş niteliği taşır. Sonrasın da naat bölümü gelir. Bu kısımda, İslam dininin son peygamberi olan Hz. Muhammed (S.A.V.) övgüyle anılır. Naat bölümünde, peygamberin hayatı, erdemleri ve İslam'a katkıları üzerinde durulur. Bu bölüm, aynı zamanda inanç ve bağlılık ifadesi olarak da önemli bir yer tutar.

Naatın ardından, dört halife, peygamberin ashabı ve âline salât ve selam gönderilir. Bu, İslam toplumunun önemli figürlerine saygı gösterme ve onları anma şeklidir. Övgü kısmı ise, eserin yazıldığı dönemdeki padişah veya devlet büyüklerine yöneltilir. Bu

bölüm, hem siyasal hem de sosyal bağlamda önemli bir yere sahiptir ve şairin bağlı olduğu otoriteyi yüceltir.

Bazı nasihatname şairleri, övgülerin ardından eserin yazılış sebebini açıklar. Bu açıklama, eserin amacını ve yazarın niyetini aydınlatır. Ardından, giriş bölümü ile nasihatnamenin esas bölümlerine geçilir. Bu bölümlerde, genellikle ahlaki öğütler, yaşam bilgeliği ve insanlara dair dersler yer alır. Böylece, eser, okuyucusuna hem dinî hem de ahlaki bir yönlendirme sunmayı amaçlar.

Giriş bölümünde, eğer varsa bir konu başlığı altında çeşitli nasihatler sunulur. Sonrasında, gelişme bölümüne geçilerek bu nasihatleri destekleyen ayetler, hadis, hikâyeler, kıssalar, atasözleri, özdeyişler, menkıbeler, fıkralar ve çeşitli metinler ile doğrudan öğütler sıralanır. Bazı nasihatname şairleri, hikâye formunun etkisini kullanarak verdikleri öğütlerin kalıcılığını arttırmırlar. Öğüt dolu beyitlerin ardışık bir şekilde sunması, hikâyelerle zenginleşerek okuyucuya esneklik sağlar; böylece okuyucu sıkılmadan öğütleri daha hızlı bir şekilde kavrayabilir. Eserin sonuç bölümü genellikle dua ile son bulur. Bu bölümde şair, eğer nasihatname belirli bir kişiye, örneğin bir hükümdara veya veliye hitap ediyorsa, yazar bu kişi için hayır duası eder. Nasihatname, geniş bir okuyucu kitlesine hitap ediyorsa yazar, genellikle kendisine dua etmeyi ister. Okuyuculardan da kendisi için dua etmelerini ister (Emiroğlu, 2010:8).

Nasihatnamelerin içeriği, öğüt verme amacı güden metinler olarak çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Bazı nasihatnameler, tamamen öğüt cümlelerinden oluşan beyitlerle yazılmıştır; bu tür eserler, okuyucuyu bilgilendirmeyi ve yönlendirmeyi hedefler. Örneğin, Pend-nâme-i Zarîfî (Aykanat, 2017: 95-112) ve İbretnâme (Doğan, 2016: 89-105) gibi eserler, bu yapıya sahiptir ve akıcı bir şekilde öğütler sunar.

Diğer yandan, bazı nasihatnamelerde ise öğüt cümleleri, hikâyeler, kıssalar ve menkıbelerle bir araya getirilir. Örneğin“ Âb-ı Hayat” (Çoraklı, 2020: 189),“ Pend-nâma-i Güvâhî” (Eke N. , 2009, s. 989), “Mürşidü’l-Ubbâd” (Tunç, 2002: 155) gibi. Bu tür eserlerde, öğütler daha etkili bir şekilde aktarılabilmek için çeşitli anlatı biçimleri kullanılır. Hikâye anlatımı, okuyucunun dikkatini çekmekte ve verilen mesajı somutlaştırmakta önemli bir rol oynar. Bu yöntemle, okuyucu hem eğlenir hem de dersler çıkarabilir. Bu çeşitlilik, nasihatnamelerin zenginliğini ve derinliğini artırarak onları kültürel bir miras haline getirir.

Nasihatnamelerin diyaloglar içerisinde beyitlerle sunulduğu çeşitli eserler bulunmaktadır; bunların en bilinenleri arasında "Kutadgu Bilig" (Yasin, 2017: 125-161) ve "Deh-murg-ı Şemsî" (Aksoy, 1998: 294) yer almaktadır. Bu tür eserlerde, şairler bazen hikâye akışını keserek okuyucuya nasihat vermektedir. Normalde hikâyenin sonunda yapılması beklenen nasihatler, metin içinde yer alarak akışı bozmakta ve okuyucunun dikkatini dağıtmaktadır. Özellikle "Kutadgu Bilig" gibi eserlerde diyaloglar arasında yer alan nasihatler dikkat çekmektedir. Diğer yandan, "Risâletün Nushiyye" (Günaydın, 2022: 139) ve "Pend-i Ricâl" (Kılıç, 2005: 6) gibi eserlerde ise nasihatler, genellikle hikâyelerin öncesinde veya sonrasında sunulmaktadır. Bu durum, metinlerin yapısal özelliklerine ve yazarların anlatım tercihlerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Kalan, 2017: 27).

1.6.MANZUM NASİHATNAMELERİN ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

Benimsenen üslûp, bir kişinin duygularını ve düşüncelerini ifade etme biçimidir. Bu ifade tarzı, kullanılan kelimelerin, cümle yapıların ve genel olarak dilin nasıl kullanıldığının bir yansımasıdır. Anlatım, biçem, eda ve tarz gibi terimlerle de adlandırılan bu kavram, bir yazarın dili özgün bir şekilde kullanma biçimini temsil eder. Ayrıca, edebî akımlar, türler veya eserin yazılış amacına bağlı olarak da farklı isimler alabilir. Bu nedenle, üslûp, edebî eserin derinliğini ve yazarın kişisel dokunuşunu ortaya koymada önemli bir rol oynamaktadır.

Manzum nasihat metinlerinin içeriği, amacı ve yazarın sosyo-kültürel durumu ile psikolojik durumu, bu türün kendine özgü üslubunu şekillendiren önemli unsurlardır. Aynı zamanda, yazarın hitap ettiği kitle de bu üslubun evrimine katkıda bulunmuştur. Bu unsurlar bir araya geldiğinde, metinlerin derinliği ve etkileyiciliği artmakta, okuyucunun ilgi alanlarına ve değerlerine hitap eden bir dil ortaya çıkmaktadır.

Duygu ve düşünceleri dile getirmek için manzum nasihatnamelerde farklı anlatım teknikleri kullanılmıştır. Öğreticilik yönü ağırlıklı olan nasihat nâmelerde yazarlar, "Hâkim Bakış Açısı ve Anlatıcı Biçimi"nin yanında "Açıklayıcı Anlatım" tekniği de kullanılmıştır. Açıklayıcı anlatım, okuyucuya belirli bir konu hakkında net ve anlaşılır bir bilgi sunmayı hedefler. Bu tür bir anlatımda, konunun derinlemesine anlaşılmasını sağlamak için detaylı açıklamalar yapılır. Özellikle öğretici bir niteliğe sahip olan manzum nasihatnamelerde, yalnızca nasihatler değil, aynı zamanda çeşitli konular hakkında bilgi de verilmektedir. Bu

süreçte, okuyucunun kavrayışını artırmak için açıklayıcı yöntemlere başvurulmaktadır. Böylece, hem nasihatlerin hem de verilen bilgilerin daha iyi anlaşılması sağlanır.

Bu anlatıcılar, kullandıkları kelimeler ve ifadeler aracılığıyla okuyucularına ders verme amacını her fırsatta hissettirirler. “Beri gel, kulağını aç, kulak tut, kulak ver, sözlerimi kulağına küpe et” gibi ifadelerle öğreticilik özelliklerine vurgu yaparak eserlerinin didaktik yönünü öne çıkarırlar (Mucan, 2020: 181). Bu sayede, okuyucu üzerinde derin bir etki bırakarak, onlara önemli hayat dersleri vermeyi hedeflerler.

Açıklayıcı anlatımı pekiştirmek amacıyla yazarlar çeşitli yöntemlerden yararlanmışlardır. Bu yöntemlerin en öne çıkanı "tanımlama"dır. Tanımlama, bir nesne veya kavramın özgün özelliklerini, herkesin anlayabileceği bir üslûpla ifade etme sürecidir. Özellikle manzum nasihatnamelerde bu yöntemin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Bu sayede okuyucu, anlatılan kavramın ne olduğu hakkında net bir anlayış geliştirebilir. Diğer bir yöntem ise örnek göstermedir. Sabır ve metanetle ilgili bir nasihat verirken, Hz. Eyyub'un hastalık dönemindeki sabrını ve teslimiyetini örnek gösterebiliriz. Aynı şekilde, adaletin önemini vurgularken Hz. Ömer'in adalet anlayışına ve ona dair hikâyelere yer verilebilir. Bu tür örnekler, nasihatlerin daha inandırıcı ve etkileyici olmasını sağlar.

Manzum nasihatnamelerde sıkça yer alan bir diğer husus ise, geçmişte yaşamış büyük kişiliklerin hayatlarından kesitler sunarak okuyucuya ilham vermektir. Örneğin, Hz. Muhammed'in (sav) hoşgörüsü ve merhameti, insanlara karşı olan tutumu, nasihatlerin özünü teşkil edebilir. Bu bağlamda, onun hayatından alınan derslerle insanların daha merhametli ve adil olmaları gerektiği vurgulanabilir.

Manzum nasihatnamelerde yer alan öğütler, genellikle derin bir bilgi ve tecrübe birikimini yansıtır. Bu eserlerde, insanların hayatlarına yön verecek değerli nasihatler sunulurken, bu öğütlerin desteklenmesi adına Kur'an ayetleri, hadisler, peygamberlerin hikâyeleri ve din büyüklerinin sözleri gibi kaynaklara atıflar yapılır.

Manzum nasihatnamelerde sıklıkla kullanılan özdeyiş ve deyimler, bu eserlerin dilini zenginleştirerek, daha akılda kalıcı ve etkili hale getirir. Dile getirilen nasihatleri pekiştirmek ve anlatımın etkisini artırmak amacıyla bu sözlerin kullanımı yaygındır. Özellikle bazı nasihatnamelerde atasözleri ve deyimlere daha fazla yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu durum, metinlerin hem anlam derinliğini artırmakta hem de okuyucunun aklında kalıcı bir iz bırakmaktadır. Bu tür ifadeler, bilgeliği ve deneyimi yansıtan özlü sözler olarak, öğütlerin daha da inandırıcı hale gelmesine hizmet eder.

Manzum nasihatnamelerin edebi sanatlar açısından oldukça zengin eserler olduğu söylenebilir. Özellikle teşhis ve intak gibi sanatların belirgin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, genel olarak eserlerde iktibas ve telmih gibi sanatların etkin bir biçimde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Manzum nasihatnameler, okuyucuya fayda sağlama amacı güden eserlerdir. Bu tür eserlerin temel hedefi, bilgi ve öğütleri en etkili şekilde iletmektir. Bu nedenle anlatılmak isteneni en güzel biçimde ifade etmekten ziyade, daha anlaşılır bir dille sunmayı tercih ederler. Manzum nasihatnamelerin dil özelliklerini incelediğimizde, yalın ve sanat kaygısından uzak bir dil karşımıza çıkar. Bu durum, okuyucuya mesajın daha kolay ulaşmasını sağlamak için tercih edilen bir yaklaşımdır. Yazarlar, düşüncelerini net bir şekilde aktararak, okuyucunun anlayışını kolaylaştırmayı amaçlarlar. Bu bağlamda, manzum nasihat nâmeler, didaktik bir üslupla dolu bir bilgi kaynağı olma özelliği taşır (Mucan, 2020: 183-185).

Sonuç olarak, manzum nasihatnameler, hem estetik bir değer taşıırken hem de eğitimsel bir işlev üstlenerek, toplumun bilinçlenmesine katkıda bulunmayı amaçlar.

1.1.2.MANZUM NASİHATNAMELERİN KAYNAKLARI

Dinî, ahlaki ve toplumsal konularda kaleme alınan manzum nasihatnameler, şairlerin derinlemesine bir hazırlık süreci geçirdiklerini ve geniş bir bilgi birikimine sahip olduklarını gösteren önemli eserlerdir. İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, nasihatname yazarları için en önemli ilham kaynağı olmuştur. Peygamber Efendimizin söz ve davranışlarını içeren hadisler, nasihatname yazarları için bir diğer önemli kaynaktır. Felsefe, tarih, edebiyat ve diğer bilim dallarına ait ilmî metinler, nasihatname yazarlarının bilgi birikimini genişletmesine ve eserlerine derinlik katmasına yardımcı olmuştur. Şairler, bu eserleri yazarken yalnızca kişisel deneyimlerini değil, aynı zamanda zengin bir bilgi hazinesini de harmanlamışlardır.

Yapılan araştırmalar, bu tür eserlerin kaynaklarının geniş bir yelpazeye yayıldığını göstermektedir. Kur'an-ı Kerim ve hadisler, bu nasihatnamelerin en değerli temel taşlarını oluştururken; aynı zamanda İran edebiyatına ait öğüt ve menkıbe kitapları da etkili bir rol oynamıştır. Örneğin, Attar'ın "Pendname" (Balcı, 2018: 33-63), "Tezkiretü'l-Evliyâ" (Çetin, 2014: 95-123), "Esrârname" (Erçavuş, 2018: 319) ve "Mantıku't-Tayr" (Demir S. S., 2023: 45-82) gibi eserleri, bilgelik ve ahlak üzerine derinlemesine düşünceler sunar.

Ayrıca Keykavus'un "Kâbusname"si (Samuk, 2022: 120), Nizâmî'nin "Mahzen-i Esrâr"ı (Kuzubaş 2013: 61-89) gibi metinler de, şairlerin ilham kaynağı olmuştur. Şeyh Sâdî'nin "Bostân" ve "Gülistân" (Aybey, 2019: 425) eserleri ise, insan ilişkileri ve ahlak üzerine zengin hikâyelerle bu zenginliğe katkıda bulunmuştur (Koşmaz, 2023: 233).

1.1.2.1.Kur'an-ı Kerim

İnanç esaslarından sosyal hayata, ekonomik ilişkilerden siyasi yapıya kadar birçok konuda insanlığa yol gösterir. Bu konulardan biri de kıssalardır. Kıssalar, insanlığın geçmişini, mevcut durumunu ve geleceğini anlamasına yardımcı olur. Kur'an'daki kıssalar, aynı zamanda Kur'an'ın mesajını açıklamak ve hayata geçirmek için bir araç işlevi görür. Bu kıssalar, Hz. Âdem'den günümüze kadar olan süreçte, doğru ve yanlışları algılamamıza imkan tanır.

Kıssalar, İslam'a inanan bireyleri müjdeleme, inanmayanları uyarmak, ahlaki değerleri pekiştirme ve temel inanç ile ibadetlerin esaslarını öğretme açısından büyük bir öneme sahiptir. Kıssalarda anlatılan olaylar ve karakterler, bir amacı gerçekleştirmekten ziyade, belirli bir hedefe ulaşmada bir yol gösterici olarak işlev görür. Kur'an, insanları doğru yola iletmek amacıyla indirilmiştir ve bu süreçte hikmet ve güzel öğütler kıssalarda kendini gösterir.

Dolayısıyla, kıssalar hem hikmet dolu hem de öğüt verici bir yapıya sahiptir. İçerdikleri yaşanmış olaylar, etkileyici bir üslupla sunulur ve insanların benzer durumlarla karşılaşabileceğini hatırlatır. Kıssalarda yer alan karakterler, olaylar, mekânlar ve zaman unsurları, dolaylı bir anlatım aracılığıyla geliştirilmek istenen bilinç düzeyleri açısından önem taşır. Bu yönüyle kıssalar, insanlara derinlemesine bir anlama ve düşünme fırsatı sunar (Kaya, 2002: 36-37).

Kur'an'ı Kerim'deki kıssalar, hayatın her alanında rehberimiz olur. Bu kıssalar, geçmişte yaşamış olan medeniyetlerin, milletlerin ve insanların başlarından geçen olayları, bunların sebeplerini ve sonuçlarını etkili bir şekilde aktarır. Her bir hikâye, kendisinden sonraki nesillere ibret olacak derin anlamlar taşır. Kıssalar, güçlü ve zalim firavunlardan, kimsesiz çobanlara kadar geniş bir insan yelpazesini kapsar. Zalim kralların, adaletsizlikleriyle nasıl yok olma sürecine girdiğini; peygamberlerin ise adalet ve hoşgörü ile güç kazandıklarını gösterir. Bu anlatımlar, insanlara hayatın zorlukları, erdemler ve yanlışların sonuçları hakkında önemli dersler vermektedir. Her kıssa, bir mesaj taşır ve ahlaki değerlerin önemini vurgular (Emiroğlu, 2010: 17).

1.1.2.2.Hadisler

Manzum nasihatname şairleri, eserlerinde sadece ayetlere değil, aynı zamanda hadis kaynaklarına da geniş bir şekilde yer vermişlerdir. Hadisler, hem dinî hem de dünyevî hayatımızla ilgili birçok konuda bize yol gösteren, kapsamlı bir rehber niteliğindedir. Şairler, bu hadisleri ya doğrudan alıntı yaparak ya da kendi ifadeleriyle iç içe geçirerek nasihat nâmelerine entegre etmişlerdir. Böylece, dinî öğretileri ve ahlaki değerleri okuyucularına iletme için zengin bir içerik sunmuşlardır. Her iki kaynak, eserlerin derinliğini artırarak, bireylerin yaşamlarında rehberlik etmeyi amaçlamıştır.

1.1.2.3.Ayetler

Öğütlerin etkili olabilmesi için nasihatnamelerde ayetler, bir dayanak noktası olarak sıkça kullanılmıştır. Bu bağlamda, ayetler genellikle Arapça metinleriyle veya mealleriyle alınarak sunulmuştur. Aynı zamanda, ayetlerden yapılan alıntılarla çeşitli telmihlerin de yer aldığına rastlanmaktadır. Bu yöntem, öğütlerin derinliğini ve geçerliliğini artırmak amacıyla tercih edilmiştir (Kaplan, 2008: 6).

1.1.2.4.Tasavvuf Kaynakları

Tasavvuf, İslam dünyasında derin bir felsefî anlayış ve ruhsal bir yol olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, manzum nasihatnamelerde tasavvuf felsefesi, okuyucuya hem ilmi hem de pratik bir bakış açısı sunmayı amaçlayarak, İslam'ın özünü daha iyi kavrama ve ruhsal bir yolculuğa çıkma imkânı sağlamaktadır. Şairler, eserlerinde tasavvufi kavramları ve uygulamaları, İslam'ın emir ve yasaklarıyla ilişkilendirerek, bu yolla okuyucunun manevi gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemektedirler.

Tasavvufun temel kavramları arasında yer alan nefis muhasebesi, uzlet, zikir, dervişlik, fenafillah, zühd, süluk, marifet ve miskinlik gibi terimler, sadece birer kelime değil, aynı zamanda insan ruhunu eğiten, onu olgunlaştıran ve Allah'a daha yakın hale getiren önemli öğretilerdir. Bu kavramların her biri, İslam tasavvufunun derinliğini ve zenginliğini ifade etmekte, aynı zamanda bireyin içsel yolculuğunu anlamasında rehberlik etmektedir.

Şairler, okuyucularına bu kavramların açıklamalarını sunarak, onların tasavvuf ilmine yönelmelerini teşvik etmekte, ayrıca bu kavramların faydalarını ve yaşamda nasıl uygulanabileceğini detaylı bir şekilde izah etmektedirler. Böylece, tasavvufun ruhsal derinliği ve İslam'a sağladığı katkılar, manzum eserlerde ustaca bir şekilde işlenmiş

olmakta ve okuyucuya zengin bir düşünsel ve manevi yol haritası sunulmaktadır. Tasavvuf, yalnızca bir ibadet biçimi değil, aynı zamanda bir hayat tarzı olarak öne çıkmakta ve bu yönüyle İslam'ın ruhunu yansıtmaktadır (Emiroğlu, 2010: 19).

1.1.2.5. Atasözleri

Manzum nasihatnamelerde, temel kaynakların yanı sıra atasözleri de önemli bir yer tutar. Şairler, kendi görüşlerini desteklemek amacıyla Türk dünyasında yaygın olarak bilinen atasözlerine sıkça yer verirken, zaman zaman Arapça atasözlerine de eserlerinde rastlamak mümkündür. Bu durum, nasihatnamelere derinlik katarken, aynı zamanda kültürel etkileşimi de gözler önüne serer.

Özellikle Gûvâhî'nin "Pend-nâme" adlı eseri, içerisinde barındırdığı yaklaşık 500 atasözü ile adeta bir atasözü kitabı niteliğindedir. Bu eser, hem Türk atasözlerinin hem de Arapça atasözlerinin bir arada kullanıldığı nadir örneklerden biridir. Gûvâhî'nin metninde, atasözlerinin yer alması, okuyucuya hayat bilgeliği sunarken aynı zamanda toplumsal değerleri de yansıtır.

Manzum nasihatnameler, bireylerin yaşamlarına yön verecek tavsiyeler sunarken, içerdikleri atasözleri ile bu tavsiyeleri pekiştirir. Dolayısıyla, bu eserler sadece edebi bir değer taşımakla kalmaz, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal bir bakış açısı da kazandırır. Bu bağlamda, Türk ve Arap kültürlerinin birbirleri üzerine yaptığı etkiler, atasözleri aracılığıyla daha belirgin hale gelir.

1.1.2.6. Özlü Sözler

Türk edebiyatının en önemli eserlerinden Kutadgu Bilig'de yer alan kibâra, yani büyüklerin sözleri, Yusuf Has Hacıp'in okuyucularına sunduğu bilgelik ve deneyim dolu bir hazinedir. Kısa ve öz ifadelerle derin anlamlar taşıyan bu sözler, hayatın çeşitli yönlerine dair önemli mesajlar verirken, aynı zamanda uzun ve detaylı anlatımlarla okuyucuyu düşünmeye sevk eder. Yusuf Has Hacıp, bu sayede hem okuyucularına yol göstermiş hem de Türk edebiyatına önemli bir eser kazandırmıştır.

1.1.2.7. Menkıbeler

Menkıbeler, İslam dünyasında büyük din adamlarına, velilere ve tasavvufi şahsiyetlere ait hikâyeleri içerir. Bu hikâyeler, genellikle bu kişilerin ilahi hikmetini, kerametlerini ve öğütlerini aktararak topluma rehberlik eder ve hikâye anlatımının ötesinde, dersler ve tasavvufi derinlikler sunar.

Manzum nasihatnamelerin, tefsir, kalam, siyer, edebiyat ve diğer pek çok alanda kaynaklık ettiği gözlemlenmektedir; bu durum, bu tür eserlerin geniş bir yelpazeye yayıldığını ve birçok farklı konuyu kapsadığını göstermektedir. Hem telif eserler hem de tercüme çalışmaları ile bu alanda önemli katkılarda bulunan müellifler eserleri ile modern dönemdeki çalışmalarda da manzum nasihatname geleneği devam ettirilmiştir. Bu bağlamda, özellikle ahlaki ve dinî öğretileri içeren metinlerin, farklı edebi tarzlarla zenginleştirilerek sunulduğu ve Türk edebiyatında önemli bir yer edindiği dikkat çekmektedir (Emiroğlu,2020.doktora tezi).

1.1.3.TÜRK EDEBİYATINDAKİ MANZUM NASİHATNAMELER

Türk Edebiyatındaki manzum nasihatnameleri şöyle sıralayabiliriz.

- ❖ Kutadgu Bilig (1069-1070) / Yûsuf Has Hâc
- ❖ Atebetü'l-Hakâyık (?) / Edib Ahmed-i Yûknekî
- ❖ Risâletü'n-Nushiyye (1307) / Yûnus Emre
- ❖ Çarh-nâme (1353'ten sonra) / Ahmed Fakîh
- ❖ Beşâret-nâme (1408) / Refî'î
- ❖ Dâsitân-ı Vâsîf-ı Hâl-i Her Kesî (1330-1332) / Âşık Paşa
- ❖ Mürşidü'l-Ubbâd (1437-1438) / Ârif
- ❖ Pend-i Ricâl (1450'den önce) / Mürîdî
- ❖ İbret-nâme (1452'den önce) / Şeyh Eşref b. Ahmed
- ❖ Nasîhat-nâme (1452'den önce) / Şeyh Eşref b. Ahmed
- ❖ Râz-nâme (1459-1460) / Saruhanlı Gülşenî
- ❖ Pend-nâme (1465'ten önce) / Ahmed-i İlâhî
- ❖ Pend-nâme (1486'dan önce) / Diyarbakırlı Halîlî
- ❖ Nasîhat-nâme (1524'ten önce) / Hatâyî
- ❖ İbret-nâme (16.yy) / Yetîmî (Kalsın, 2010)
- ❖ Nasîhat-nâme Der Beyân-ı Hikmet (1575) / (?)
- ❖ Âb-ı Hayât (1531) / Hızrî
- ❖ Pend-nâme (1534'ten önce) / İbrâhîm-i Gülşenî
- ❖ Pend-nâme (1526) / Güvâhî
- ❖ Te'dîb-nâme (1538-1543?) / Keşfî
- ❖ Genc-i Esrâr-ı Ma'ânî (1543) / Nidâ'î
- ❖ Ravzatü't-Tevhîd (1536-1537) / Ârif

- ❖ Risâle-i Durûb-ı Emsâl (1550-1599) / Cemâlî
- ❖ Dürer-i Nesâyih (1559-1560) / Sâlih Çelebi
- ❖ Heşt Behişt (1556) / Behiştî
- ❖ İrşâdü'l-Avâm (1566-1567) / Şemseddîn-i Sivâsî
- ❖ Pend-nâme (1575-1576'dan önce) / Meşâmî
- ❖ Pend-nâme (1566'dan önce) / Abdurrâhmân-ı Gubârî
- ❖ Gülşen-âbâd (1578) / Şemseddîn-i Sivâsî
- ❖ Mir'âtü'l-Ahlâk (1588) / Şemseddîn-i Sivâsî
- ❖ Kitâb-ı Usûl (1582'den önce) / Taşlıcalı Yahyâ
- ❖ Pend-nâme (1591-1592) / Askerî
- ❖ Câmi'ü'n-Nasâyih (1591-1592'den önce) / Hüseyin Ahmed b. Sirozî
- ❖ Cilâü'l-Kulûb (1594) / Cinânî
- ❖ Gülşen-i Ebrâr (1592) / Emîrî
- ❖ Cilâü'l-Kulûb (1594) / Cinânî
- ❖ Mir'âtü'l-Ebrâr (1595-1603) / Emîrî
- ❖ Pend-nâme (1597'den önce) / Şemseddîn-i Sivâsî
- ❖ Miftâh-ı Cennet (1628) / Urlalı Ya'kûb Oğlu Hüseyin
- ❖ Tergîbât (1613) / Adlî Hasan Efendi
- ❖ Kadınlara Nasîhat (1636'dan önce) / Kadızâde Mehmed İlmî
- ❖ Nasîhat-nâme (1632) / Muhyiddîn-i Kâdirî
- ❖ Nazmu'l-Ulûm (1687) / Tokatlı İshak Efendi
- ❖ Nasîhat-nâme (1635'den önce) / Mantıkî
- ❖ Pend-nâme (1689'dan önce) / Adnî Receb Dede
- ❖ Pend-nâme (17.yy) / Esîrî
- ❖ Behişt-âbâd (1698-1699) / Fasîh Ahmed Dede
- ❖ Hayâl-i Behçet-âbâd (17. yy sonu) / Vassâf Abdullâh Efendi
- ❖ Hayriyye (1701) / Nâbî
- ❖ Gülşen-i Pend (1709) / Safî Mustafa Efendi
- ❖ Nasîhat-nâme (1724'ten önce) / Diyarbakırlı Emîrî
- ❖ Öğüt-nâme (1732) / (?)
- ❖ Levh-nâme (1744) / Muhammed Emîn Müftîzâde
- ❖ Pend-nâme (1746) / Ahmed-i Mürşidî
- ❖ Silk-i Cevâhir (1768) / Tameşvarlı Na'îmüddîn

- ❖ Lutfiyye (1787) / Sünbülzâde Vehbî
- ❖ Nasîhat-nâme (1790'dan önce) / Oflu Bilâl Efendi
- ❖ Pend-nâme (1795'ten önce) / Zarîfî
- ❖ Nasîhat-nâme (18.yy) / Süleymân-ı Penâhî
- ❖ Pend-i Gülistân (1811) / Muhammed-i Şerîfî
- ❖ Nasîhat ve İbret Mine'd-Dünyâ (1820) / (?)
- ❖ Lübbü'n-Nesâyih (1825'ten önce) / Halîl Efendi
- ❖ Pend-nâme (1830'dan önce) / Ahmed-i Sûzî
- ❖ Pend-nâme (1848'den önce) / Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi
- ❖ Nasîhat-nâme (1863'ten önce) / M. Nûrî Şemseddîn Efendi
- ❖ Pend-i Mahdûmân (1883) / Hüseyin Kudsî-yi Edirnevî
- ❖ Manzûme-i Na'îmiyye (1866-1867) / Harputlu Ömer Na'îmî Efendi
- ❖ Nasîhat-nâme-i Sıdkî (1894) / Sıdkî Baba
- ❖ Nasîhat (1907-1908'den önce) / Mehmed Nâzım Paşa
- ❖ Maksûd-ı Nasîhat (1912'den sonra) / (?)
- ❖ Vasiyyet-i Nûşirevân (1421'den önce) / Ahmed-i Dâ'î
- ❖ Nasihatname (20.yy) / Yozgatlı Hüzni

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA SOSYAL HAYATA DAİR MANZUM NASİHATNAMELER

2.1.NASİHATNAMELERDE SOSYAL HAYAT NEDİR?

Sosyal hayat, insanların diğer insanlarla etkileşim içinde olduğu, toplumsal ilişkiler kurduğu ve yaşadığı hayattır. Bu kavram, bireylerin aile, arkadaş, iş, okul, toplum gibi çeşitli ortamlarda kurduğu ilişkileri, katıldığı etkinlikleri ve içinde bulunduğu kültürel yapıyı kapsar. Sosyal hayat, insan deneyiminin önemli bir parçasını oluşturur ve bireylerin kimliklerini, değerlerini ve davranışlarını şekillendirir. Sosyal hayatın temelini insanlar oluşturur. Bireyler, diğer insanlarla etkileşim kurarak sosyal bir ortam yaratır ve bu ortamda çeşitli roller üstlenirler. Sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan iletişim, insanların birbirleriyle bilgi, duygu ve düşünce alışverişinde bulunmasını sağlar. İletişim, sözlü, sözsüz, yazılı veya görsel olarak gerçekleşebilir. Sosyal hayat, toplumun değerlerini, inançlarını, geleneklerini ve yaşam biçimini yansıtan kültürel bir yapı içinde şekillenir. Kültür, bireylerin davranışlarını, düşüncelerini ve tercihlerini etkiler. Aile, okul, iş yeri, devlet gibi toplumsal kurumlar, sosyal hayatın düzenlenmesinde ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynar. Bu kurumlar, bireylerin hak ve sorumluluklarını belirler ve toplumsal düzeni sağlar.

Sosyal hayat, insan yaşamı için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Sosyal etkileşimler, bireylerin fiziksel, duygusal ve zihinsel sağlıkları üzerinde olumlu etkiler yaratır. Sosyal destek, bireylerin stresle başa çıkmasına yardımcı olurken, sosyal katılım, toplumsal bağları güçlendirir ve aidiyet duygusunu artırır. Ayrıca, sosyal hayat, bireylerin bilgi ve deneyimlerini paylaşmasına, yeni şeyler öğrenmesine ve kendilerini geliştirmesine olanak tanır.

Nasihatnamelerde ele alınan konular arasında doğruluk, dürüstlük, adalet, cömertlik, kanaatkârlık, sabır, şükür gibi ahlaki değerler; aile ilişkileri, komşuluk ilişkileri, devlet yönetimi gibi sosyal konular yer alır. Toplumda güvenin tesis edilmesi, ilişkilerin sağlıklı yürümesi ve adaletin sağlanması için doğruluk ve dürüstlük vazgeçilmezdir. Nasihatnamelerde yalan söylemenin, hile yapmanın ve sözünde durmamanın kötülükleri anlatılır. Herkesin haklarının korunması, toplumda huzurun sağlanması ve güçlü ile zayıf

arasında denge kurulması için adalet önemlidir. Nasihatnamelerde adil olmanın, hak yememenin ve mazlunun yanında yer almanın önemi vurgulanır. Cömertlik, ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek, paylaşmak ve elindekini başkalarıyla bölüşmektir. Kanaatkârlık ise, elindekine razı olmak, daha fazlasını hırsıyla istememek ve gözünü başkalarının malında dikmemektir. Nasihatnamelerde bu iki değer bir arada bulunmasının önemi anlatılır. Sabır, zorluklar karşısında yılmamak, direnmek ve metanetli olmaktır. Şükür ise, Allah'ın verdiği nimetlere razı olmak, O'na hamdetmek ve minnettar olmaktır. Nasihatnamelerde bu iki değer, insanın hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasına katkı sağlayacağı belirtilir. Devlet, toplumun düzenini sağlamak ve adaleti tesis etmekle görevlidir. Nasihatnamelerde adil yönetimin önemi, yöneticilerin halka karşı sorumlulukları, halkın devlete karşı görevleri ve devlete sadakat gibi konulara değinilir. Komşuluk, insanların birbirine en yakın olduğu ve en çok ihtiyaç duyduğu ilişkilerden biridir. Nasihatnamelerde komşuluk hakkının gözetilmesi, komşularla iyi geçinilmesi, onlara yardım edilmesi ve sırlarının saklanması gibi konulara değinilir. Aile, toplumun temel birimidir. Nasihatnamelerde aile bireyleri arasındaki sevgi, saygı, sadakat ve sorumluluk duygusunun önemi vurgulanır. Özellikle anne babaya itaat, çocukların eğitimi ve aile büyüklerine saygı gibi konulara değinilir.

Nasihatnameler, yazıldıkları dönemlerin toplumsal yapısını ve ahlaki anlayışını yansıtır. Bu eserler, toplumun düzenini korumak, bireylere doğru yolu göstermek ve ahlaki değerleri yaymak amacıyla yazılmıştır. Nasihatnamelerde yer alan öğütler, insanların daha iyi bireyler ve daha iyi vatandaşlar olmalarına katkıda bulunmuştur. Ayrıca, nasihatnameler, edebi ve kültürel değerleri de sonraki nesillere aktarmada önemli bir rol oynamıştır.

2.2.ESERLERDE SOSYAL HAYATLA İLGİLİ KONULAR

2.2.1.SOSYAL HAYATTA OLUMSUZ ÖZELLİKLER VE SAKINILMASI GEREKEN DAVRANIŞLAR

2.2.1.1.İsyan ve Nefis Terbiyesi

İsyan, mevcut düzene, otoriteye veya belirli bir duruma karşı açıkça karşı çıkma, direnme ve değişiklik talep etme eylemi olarak tanımlanabilir. Bu eylemler, genellikle siyasi, sosyal veya ekonomik nedenlerle ortaya çıkar ve toplumun düzenini bozma

potansiyeli taşır (Kumru, 2023: 911). İsyan anlayışı, insanın sürekli gelişimi, özgürleşmesi ve Allah'a yaklaşması esaslarına dayanan, oldukça özgün ve kapsamlı bir felsefi bakış açısı sunar. Bu düşünce sisteminde isyan, olumsuz bir anlamdan ziyade, kişinin potansiyelini açığa çıkarması ve evrensel düzenin bir parçası haline gelmesi için zorunlu bir süreç olarak ele alınır (Karaman, 2009: 82).

Aşağıdaki beyitlerde insanın kendi içindeki nefesine ve arzularına karşı mücadele etmesi Allah katında sevilen bir kul olacağını göstermektedir. İsyanla yönelmemek için Allah'ın emir ve yasaklarına uymalı aksi halde isyan etme, karşı gelme talihsizliğe neden olan hallerdir.

Olmaya kim nefs ü hevâya mağlub

Olasın nezd-i Hudâda mahbub

Uğrama sahasına 'isyânın

Emr ü nehyin tutagör Mevlânın

Fısk u 'isyân sebeb-i nekbetdir

İctinab eyleyecek hâletdir (b.369-371)Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011:108)

Yozgatlı Hüznî'nin sunduğu bu beyitler, genel olarak nefis terbiyesi ve dünya sevgisinden kaçınma konusu altında toplanır. Hüznî, okuyucuyu hem dış dünyaya hem de kendi iç dünyasına yönelik derin bir muhasebeye davet eder.

'Ayn-ı 'ibretle cihâna nazar et

Her birisi ehl-i hevâ hazer et (b.55)

Hem de dört şey gönülden uzak et

Anlara meyl-i muhabbet yasak et (b.135)

Hubb-ı dünya nefs ü şeytan hubb-ı mâl

İşte dördü sebeb-i dîne zevâl (b.136)

Mâsivâdan çek elin Hakk'ı gözet

Taklidi koy tahkike elin uzat (b.137) Yozgatlı Hüznî (Öcal , 1990: 265-270)

Bireyin kontrol edemediği öfkesi, hem kendine ("Ziyân ider kabına sarp sirke" - keskin sirkenin kendi kabına zarar vermesi gibi) hem de çevresine zarar verir. Nefis

terbiyesi, bu tür olumsuz duyguları dizginlemeyi, kontrol altına almayı ve daha olumluya dönüştürmeyi hedefler.

Gazab-nak olma mazlûmı esirge

Ziyân ider kabına sarp sirke (b.1456) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 62-119-225)

Ahmed-i Dâ'î, kişinin kendi nefesine karşı koyabilmesinin, kırk aslanın gücüne bedel olduğunu vurgulayarak bu mücadelenin büyüklüğünü ve önemini ortaya koyar. Allah dostlarının (erenlerin) nefislerinin isteklerine uymadığını ifade eder. Nefsin arzu ve isteklerine boyun eğen kişinin, gerçek anlamda er kişi sayılamayacağını söyler.

Heva İskenderin hadden geçürme

Heves Ye'cucini sedden geçürme (b.57)

Er isen nefsüne hey di birer de

Ki kırk aslan gücü vardur bir erde (b.58)

Erenler nefse meyl eyler degüldür

Şu kim nefse ider meyl er degüldür (b.59) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi ,2006 :9, 2006: 8-9)

2.2.1.2. Riyâ (İkiyüzlülük)

“İnandığı, düşündüğü gibi davranmama, özü sözü bir olmama; yüze gülücülük, riya, riyakârlık, mürailik.” gibi anlamlara gelmektedir (TDK, Riya (İkiyüzlülük), 2024). Kökeni Yunanca “hypokrisis” olan kelimesi tiyatronun rol yapma eylemine dayanan, kişinin kendi gerçek düşünce ve duygularını gizleyerek, farklı bir kimlik takınmasıdır. Bu durum, kişinin karşıdakini yanıltmak, manipüle etmek veya kendi çıkarlarını korumak amacıyla yaptığı bilinçli bir seçimdir. İkiyüzlü bireyler, söyledikleri ile yaptıkları arasında tutarsızlık gösterirler. Güvenilirlikleri zayıf olan bu kişiler, genellikle çevrelerinde samimiyetsiz ve riyakâr olarak algılanırlar (Karadağ, 2021: 231).

Vehbî, din konusunda oldukça net ve keskin bir duruş sergileyen bir şairdir. Din adına yapılan gösterişe, riyakârlığa ve samimiyetsizliğe karşı büyük bir tepki gösterir. Şiirlerinde, dindarlık kisvesi altında insanların sömürülmesine ve kandırılmasına sert bir şekilde eleştirir.

Vehbî'ye göre, din, insanların kalplerinde yaşaması gereken samimi bir inançtır. Dış görünüşe, ibadetlere takılıp kalmak yerine, insanın iç dünyasında Allah sevgisi ve ahlaki

değerler ön planda olmalıdır. İnsanlar, dindarlıklarını başkalarına göstermek için değil, kendi iç huzurları için yaşamak zorundadırlar.

Şair, beyitlerinde, dindar görünümlü ama içi boş insanları sert bir dille uyarır. Bu tür insanların, toplum üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ve insanların gözünde dinî lekelediğini vurgular. Vehbî'ye göre, gerçek dindarlık, gösteriştten uzak, içten ve samimi bir yaşam sürmekle mümkündür.

Vehbî'nin bu tutumu, dönemindeki dinî anlayışa ve toplumsal yapıya bir tepki olarak da değerlendirilebilir. O dönemde, bazı insanlar dinî kendi çıkarları için kullanmakta ve dindarlık maskesi altında kötü işler yapmaktadır. Vehbî, bu durumu gözlemleyerek, insanların gerçek dinî değerlere dönmeleri gerektiğini savunur.

Lik bir zâhid-i sâlûs olma

Halka sıklet ile kâbûs olma

Din-fürûş olma sakın satma riyâ

Bûriyâ üzre kalursan farzâ (b.376-377) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 110)

Hüznî oğlunun ikiyüzlülerden uzak durması gerektiğini belirtilir. Görünüşte dindar ve âlim görünen ancak aslında günaha batmış kişileri eleştirmektedir. Bu tür kişilerin, iblisin suretini alarak insanları doğru yoldan saptırdıklarını belirtir. Yani iyi görünerek kötü işler yaptıklarını ve insanların güvenini suistimal ettiklerini ifade eder. Bu kişilerin dostluklarının bid'at (dinde yenilik) ve şirk (Allah'a ortak koşma) ile dolu olduğunu belirterek, bu tür ilişkilerin insanı doğru yoldan uzaklaştıracağını vurgular. Hüznî, oğluna bu tür kişilere karşı dikkatli olmasını ve onlardan uzak durmasını öğütler.

Niceler sûret-i Haktan görünür

Kisve-i zühdü serâpâ bürünür (b.57)

Nice âlim var ki füccâr-ı zamân

İblîse olmuş kurenâ ne yamân (b.64)

Sûret-i Rahman gezer şeytân gibi

Bir mürâ'î-i kâmil insân gibi (b.65)

‘Asrımıza nazar et ibret ile

Her birinin ülfeti bid’at ile (b.66) Yozgatlı Hüznî (Öcal , 1990: 265)

Nâbî, "Hem riyâ meclise hem siklet olur" dizesiyle, riyânın (ikiyüzlülüğün) bir mecliste veya toplulukta ağırlık, sıkıntı ve rahatsızlık yarattığını belirtir. "Ecri garet-zede-i âfet olur" dizesi ise, riyâ ile yapılan işlerin veya ibadetlerin sevabının (ecrinin) afetler tarafından talan edileceğini, yani boşa gideceğini ifade eder.

Hem riyâ meclise hem siklet olur

Ecri garet-zede-i âfet olur (b. 625) Nâbî (Kaplan, 2008: 226)

Güvâhî, din adamlarının, toplum üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ve bu nedenle örnek teşkil etmeleri gerektiğini vurgular. İkiyüzlülüğün, dinin saygınlığını zedelediğini ve insanları dinden soğuttuğunu belirtir. İkiyüzlü davranan din adamlarının, verdiği vaazların samimiyetini kaybettiğini ve toplumu yanılttığını ifade eder. Gerçek dinin, sadece sözde değil, yaşantıda da yansması gerektiğini vurgular. İnsanların, söyledikleri ile yaptıkları arasında bir tutarlılık olması gerektiğini ifade eder.

Meger mescidde bir zerrâk vâiz

Çıkuben minbere söyler mevâiz

Gehî kibr ü hasedden geh riyadan

Gehî fîsk u zinâdan geh ribâdan

Diyürek söyleyürek çoğ u geh az

Kıvâm-ı cûş ile yüceldüp âvâz

Son ucı herbirinden kat idüp söz

Tutar esrâr u macun zemmine yüz (b.1043-1046) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 170)

Ahmed-i Dâ'î, "İçün tasun bir olsun" deyiimiyle ikiyüzlü davranmamasını, düşündüğünü açıkça söyleyen, özü sözü bir olmasını ister. İkiyüzlü davranmanın, Allah'ın izzetinden utanılacak bir durum olduğunu ve kişinin ruhunu kirleteceğini belirtir. İkiyüzlülüğün, insan ilişkilerini zedelediğini ve güvensizliğe yol açtığını vurgular. Düşündüğünü açıkça söylemenin, kişinin iç dünyasının bir yansıması olduğunu ve böylece samimiyetin ortaya çıktığını ifade eder. Dürüstlüğün, insanın değerini artırdığını ve saygınlık kazandırdığını belirtir. İkiyüzlülük gösterenlerin, sonunda gerçek yüzlerinin ortaya çıkacağını ve rezil olacağını ifade eder. Bu durum, kötülüğün asla gizli kalamayacağını ve er geç ortaya çıkacağını gösterir.

İçün tasun bir olsun sırf u sâde

Ne fi'lün kem ne hod kavlün ziyade (b.72)

Sakingıl zerk ile kibr ü riyâdan

Utan 'izz ü celâl-i Kibriyâdan (b.75)

İki yüz gösteren ger bin eger yüz

Olursa dut yüzünün derisin yüz (b.91) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi ,2006 :9, 2006: 9-10)

2. 2.1.3.Yalan

Arapçada "kezib" olarak geçen yalan kavramı, eski sözlüklere göre "doğrunun tam zıttı, bir olay hakkında gerçek olmayan bilgi veya haber vermek, söz ile gerçekliğin uyuşmaması" şeklinde tanımlanır. Yani, yalan söylemek, bilerek ve isteyerek gerçeği çarpıtmak veya olmayan bir şeyi varmış gibi göstermek anlamına gelir (Apaydın, 2001). Yalan, toplumların temelini oluşturan güven duygusunu zedeler. İnsanlar birbirlerine yalan söylediğinde, arasındaki güven sarsılır ve ilişkiler zayıflar. Yalanların sıklıkla ortaya çıkması, toplumda genel bir güvensizlik ortamının oluşmasına neden olur (Müftüoğlu, 2005).

Vehbî, oğluna nasihatlerinde dürüstlüğün önemini vurgulayarak, yalan söylemenin hem kişisel hem de toplumsal hayatta büyük zararlar doğurduğunu belirtmiştir. Ona göre, dürüstlük, insanın saygınlığını artıran, toplumda takdir edilen ve her işte başarıya ulaşmanın temel şartlarından biridir.

Vehbî, özellikle konuşurken yalan söylemenin büyük bir günah olduğunu ve kişinin itibarını zedelediğini ifade etmiştir. Kibarlık adına bile olsa yalan söylemenin doğru olmadığını, sözün eksik olsa bile doğru söylenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda, Fuzûlî'nin "Aldanma ki şair sözü elbette yalandır" şeklindeki görüşüne katılmayarak, şairlerin de doğruyu söylemesi gerektiğini belirtmiştir.

Vehbî'ye göre, yalan söyleyen kişi, ağzından zehir saçan bir yılan gibidir. Yalan ile yılan kelimelerinin yazılışlarının benzerliği, bu durumu çok güzel bir şekilde ifade etmektedir. Yalan söyleyen birine kimse güvenmez ve zor durumda kaldığında ona yardım etmekten çekinir. Bu nedenle, yalan söyleyen kişiler genellikle toplumdan dışlanır ve yalnız kalırlar.

Vehbî, yalan söylemenin kötü insanların bir özelliği olduğunu, dürüstlüğü ise kurtuluşa götüren bir yol olduğunu belirtmiştir. Ona göre, doğru söylemek, hem vicdan rahatlığı sağlar hem de insanı daha güvenilir bir hale getirir.

Harf-gir olma zarâfet satma

Sözine kizb ü dürugı katma

Şâ'ir olsan da yalandan hazer it

Togru yoldan reh-i sıdka güzer it

Dehen-i kâzib olur zehr-efşân

Birdir imlâda yalan ile yılan

Ateşe yansa da beyt-i kezzâb

İnanup kimse götürmez ana âb

Mürtekib hasletidir öyle sıfât

Sıdk olur vâsita-i fevz ü necât (b.391-395) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 113)

Yozgatlı Hüznî, oğluna her sözünde sabırlı olmasını sözüne yalan katmamasını, doğru söylemesini nasihat eder.

Müslim olmuş kâfire bakma yalan

Adama dost mu olur nev-i yılan (b.61)

Her sözünde kıl sebat el aman

Doğru söyle sözüne katma yalan (b.113)Yozgatlı Hüznî (Öcal , 1990: 266-269)

Nâbî, oğluna yalan söylemekten ve hile yapmaktan kaçınmasını söyler. Nâbî'ye göre erdemli bir insan asla yalan söylemez ve yalana tahammül etmez. Yalan söylemek, kişinin ahlakını zedeler ve onu ikiyüzlü biri haline getirir. Yalan söylemenin İslam ahlakıyla bağdaşmadığını belirten Nâbî, yalanın İslam kapısında yeri olmadığını vurgular. Çok fazla yemin edenlerin yalancı olduklarının birer kanıtı olduğunu söyleyen Nâbî, yalan söylemenin insanı utanmaz hale getirdiğini ifade eder. Nâbî'ye göre yalanın asıl amacı, düzeni bozmak ve insanları birbirine düşürmektir.

İrtikâb itme sakın kizb ü dürûg

Kim olur subh-ı makâlünde fûrûg (b. 843)

Merd olan kizbe tenezzül itmez

Zillet-i kizbe tahammül itmez (b. 844)

Katı bî-‘âr u hayâdur habîs

Ki ide kizb ile agzın telvîs (b.845)

Kizb ma‘dûmdur aslı yokdur

Bâb-ı İslâm’da faslı yokdur (b.846)

Kizbdür asl-ı fesâdâd-ı umûr

İrtikâb itmez anı ehl-i şu‘ûr (b. 847)

...

Çok yemîn ehli degül ehl-i yemîn

Kizbinün şâhididür fart-ı yemîn (b.860)Nâbî (Kaplan , 2008: 245-246)

Güvâhî, yalancının sözüne kimse inanmaz doğru söyle ki sözüne uysunlar. Şair, insanların sözlerine uymaları için doğru söylemenin gerekliliğine vurgu yapar. Doğru sözün, güvenilirliği ve saygınlığı artırdığını belirtir. Güvâhî, dilin kemiği olmadığını ve bu nedenle kolayca yalan söyleyebileceğini ifade eder. Ancak bu durumun bir mazeret olmadığını, aksine dilin doğru ve dürüst kullanılması gerektiğini vurgular. Şair, yalanın sadece bir başkasını değil, aynı zamanda yalan söyleyen kişiyi de yakacağını belirtir. Yalanın, kısa vadede karlı gibi görünse de uzun vadede büyük zararlara yol açacağını ifade eder. Yalanın, hile ve aldatmayı barındırdığını ve büyük bir ayıp olduğunu söyler.

Eyü söyle ki sözüne uyalar

Eyü söze ne tanışık diyeler (b.1514)

Hâceletden beri dilersen özün

Her arada bişürüp söyle sözün (b.1517)

Hemişe çok yanılur söyleyen çok

Ki söyler bulduğun dilde sünük yok (b.1522)

Dilersen görmeyesin haclet ü şerm

Yalan sözde dilünü eyleme germ (b.1652)

Ki olur yalanun gibi yakıncak

Nice yakın ki görünür bakıncak (b.1653)

Yalanı söyleyüp ağzunu silme

Deveye binüben yara kısılma (b.1654)

Sözünde doğru ol başlama âle

Ki tuyılur sünü sığmaz çuvalâ (b.1657)

Sana kim dir sözüne bin yalan kat

Ayıbdur alduğun kîle ile sat (b.1659) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 206-217)

Kibir, riyâ, yalan insanı olumsuz yönde etkileyen kötü davranışlardır. Bu üç kötü huyun da Allah'ın büyüklüğü ve kudreti karşısında küçük düşürücü bir tavır olduğu vurgulanır. İnsanı, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırır ve cezasına yaklaştırır. Yalan güvensizlik yaratır ve ilişkileri zayıflatır. Bu kötü huylar, kişinin kendi benliğini ve kişiliğini olumsuz etkiler. İnsanı içten çürütür ve mutsuzluğa sürükler.

Sakıngıl zerk ile kibr ü riyâdan

Utan 'izz ü celâl-i Kibriyâdan (b.75)Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi ,2006 :9, 2006: 9)

2.2.1.4.Gıybet (Dedikodu)

Kötüleme, yerme, çekiştirme anlamında kullanılan gıybet kelimesi büyük bir günahdır. (TDK, 2024) Gıybet, sadece sözle değil, beden dili, yazı gibi çeşitli yollarla da gerçekleştirilebilen kötü bir davranıştır. Bir kişinin arkasından konuşmak, onun hakkında olumsuz düşüncelerini başkalarına aktarmak, hatta işaretlerle bile ifade etmek gıybet kapsamına girer. Eğer gıybet edilen konu yanlış bir bilgiye dayanıyorsa, gıybet eden kişiye nazıkçe ve sabırlı bir şekilde durumu açıklayabilir. Gerçeği söylemek önemlidir ancak bu durum, suçlayıcı bir dil kullanmadan yapılması gerekir (Erkuş, 2016: 3). Kur'an-ı Kerim'de “şüphe yok ki bazı zan ve şüpheler suçtur ve ayıplarınızı, gizli işleri arayıp gözetmeyin ve bir kısmınız, bir kısmınızın gıyabında kötülüğünü de söylemesin; biriniz, ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi?” ayetiyle gıybet etmenin kötü yanını gösterir (Hucurât Suresi, (49/18)).

Vehbî, her insanın Allah tarafından yaratılmış bir değer taşıdığına inanır ve bu nedenle herkese saygı gösterilmesi gerektiğini vurgular. Bir kimseyi küçümsemek veya kusurlu görmek, adaletsiz bir davranıştır. Herkesin kendi kusurları olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Dedikodu yapan bir kişi, başkalarının hakkında olumsuz konuşuyorsa,

kendi hakkında da olumsuz konuşulabileceğini anlamalıdır. Dedikodu ve dedikodunun yayılması, toplumda huzursuzluğa ve güvensizliğe neden olur. Bir yerde konuşulan sözü başka bir yere aktarmak şeytanın işi olduğunu söyler.

Kimseyi fasl ü mezemmet itme

Ehl-i gıybet ile ülfet itme (b.418)

Gayrının zemmin iden şahs-ı deni

Bil ki medh eylemez elbette seni (b.419)

Görmüşüz kim çoğunun ifsâdı

Oldı envâ-ı şikâka bâdi (b. 421)

Nakl-i meclis idici şahs-ı leim

Şübhesiz sâni-i şeytân-ı recim (b. 422) Sünbülzâde Vehbî , (Alıcı, 2011: 116-118)

Nâbî bu beyitlerde gıybetin ve nemmamlığın (dedikoduculuğun, söz taşıyıcılığının) ahlaki ve sosyal olarak ne denli zararlı olduğunu çarpıcı benzetmelerle ortaya koyar. İnsanı bu kötü huylardan sakınmaya, diline sahip olmaya ve toplumda fitne çıkarmaktan uzak durmaya davet eder.

Eyleme kimseyi zemm ü gıybet

‘Aybdur ‘âkil olana bu sıfat (b. 531)

Dostlar olmaz senden emîn

Nâmun anılsa iderler nefrîn (b. 533)

İy sebak-hân-ı kitâb-ı ülfet

Edeb-âmûz-ı rûsum-ı sohbet

İtme zinhâr sakın nakl-i kelâm

Olma pâzeng-i kelâmı nemmâm

Satma bekâ‘ide-i dellâli

Kise-i guşa giren akvâli

Olma rafi‘ âlem-i vesvâsı

Biribirine düşürme nâsı (b. 1497 – 1500)

Bogazı boş ne sebük-serler olur

Ki suhan nakline sür‘atle solur

Ya yitişdürmeyicek oturamaz

Haberin söylemedükçe turamaz

Boşadur her ne ise hemyânın

Başı aşaga ider enbânın

Ne işitmişse anı nakl eyler

Birazın da kîsesinden söyler

Sirke tulumuna benzer nemmâm

Çatlar itmezse eger nakl-i kelâm (b. 1514 - 1519) Nâbî (Kaplan, 2008: 219-300-302)

Güvâhî'nin "Fesad ehli sözine olma râgıb / İdinme turş yüzlüyi musâhib" beyitinin gıybetle dolaylı bir ilişkisi vardır. Fesat ehli kişilerin yaydığı sözler, genellikle başkaları hakkında olumsuz, yanlış veya dedikodu niteliğinde olabilir. Bu tür kişilerden uzak durmak ve onların sözlerine kulak asmamak, dolaylı yoldan gıybetin ve dedikodunun yayılmasını engelleme amacını taşır.

Fesad ehli sözine olma râgıb

İdinme turş yüzlüyi musâhib (b.379) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 119)

Şair "iki dilli" tabiriyle dedikoducuları kastettiği anlaşıyor. Bu kişilerin, ikiyüzlü, yalancı ve gıybetle meşgul olduklarını ima ediyor. Dedikoduların toplumda yarattığı huzursuzluk ve bölünmelere dikkat çekmek isteyen şair, bu durumun çözümü olarak oldukça sert bir öneride bulunuyor: Dedikoducuların "iki dilinin de başını kesmek", yani onları susturmak.

Kalem tek kimde kim vardur iki dil

Başını kes dahı dilin iki dil (b.92) Ahmed-i Dâ’î, (Yeniterzi ,2006 :9, 2006: 10)

2.2.1.5.Mevkii ve Makamın Getirdiği Zaaflar

Sözlükte, “Makam: kalkılan yer; Mevki: olayın meydana gelme, vuku’ bulma yeri” anlamına gelmektedir (Yılmaz , 2020). Bir kişinin mevki ve makamı, o kişinin toplumdaki

statüsünü belirleyebilir ve diğer insanlarla ilişkilerinde etkili olabilir. Bu nedenle mevki ve makamların adil bir şekilde dağıtılması önemlidir. Edebalî'nin ; “Makam insana şeref verirse, makamı elden giden insan şerefsiz kalır. İnsan makama şeref verirse, makamı da elden gitse bıraktığı şeref kalır.”sözleriyle mevki makamın insanlara değil, insanlar makamlara değer kazandırır (Yıldırım, 2022).

Vehbî, devlete karşı muhalif duruş sergileyen, özellikle de bir zamanlar sahip oldukları makam ve mevkiyi kaybetmiş kişilerin tutum ve söylemlerinden memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Devlete bağlılığı önemli bir erdem olarak görür. Makam ve mevkilerini kaybetmiş kişilerin, başkalarının başarılarını hazmedemeyerek düşmanlık besleme eğiliminde olduklarını gözlemler. Bu durumun, toplumda huzursuzluğa ve kargaşaya yol açabileceğini düşünür. Bu kişilerin, genellikle gerçekçi olmayan beklentileri olduğu için makam sahiplerini haksız yere eleştirdiklerini ifade eder. Makam ve mevkilerini kaybetmiş kişilerin, bu durumu kabullenemeyerek kendilerini teselli etmek için başkalarını suçladıklarını belirtir.

Bulınur niçe bağız-i ʿâlem

Bi-sebeb düşmen-i erbâb-ı niʿam

Tâk-ı ikbâlden olmuş düşkün

Geçinür devlete gûyâ küskün

Eline dâmen-i devlet girmez

Kabza-i şevkine fırsat girmez

Tesliyet virmegiçün sinesine

Çâre ümidi ile kinesine

Evvelâ başlayup âh u vâha

Taʿn ider zümre-i ehl-i câha (b.440-444)

Hubb-ı câha düşen erbâb-ı mihen

Kendüye hâzır ider çok düşmen (b.769) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 122-186)

Hüznî, oğluna hoca seçerken dikkatli olmasını ve işini doğru dürüst yapan âlimlere yakın durmasını tavsiye eder. Bu tavsiyesi, dönemindeki din âlimleri arasında görülen bazı olumsuz durumları işaret eder. Şair, bazı kişilerin sadece âlim kisvesine büründüğünü,

ancak işini düzgün yapmadığını ve samimi olmadığını düşünmektedir. Bu nedenle, oğlunun gerçek âlimleri tanımasını ve onlardan faydalanmasını ister. Miskin olup bir iş yapmayan hocalarla muhabbetin kesilmesi gerektiğini vurgular. Bu tavsiyesi, İslam dininin çalışmayı teşvik etmesi ve tembelliği kınamasıyla örtüşmektedir. Şair, bir insanın hem dinî bilgilere sahip olması hem de hayatını kazanmak için çalışması gerektiğini düşünür. Sonradan görme olup mal mülk sahibi olanlara heves edilmemesini öğütler. Bu kişilerin genellikle ahlaki değerlerden yoksun olduğunu ve maddiyatçı bir yaşam sürdürdüğünü düşünür. Şair, oğlunun bu tür insanlara özen göstermemesini ve onlardan uzak durmasını ister.

Niceler sûret-i Haktan görünür

Kisve-i zühdü serâpâ Bürünür (b.57)

Sonradan görmüşe hiç etme heves

Nân-ı gayra göz diken misl-i mekes (b.82)

Kim şehidir âna var hürmetin et

Cühelâ olsa da hem ülfetin et (b.120)

Miskine etme muhabbet uzak ol

Ger sofi olsa da eyleme kabûl (b.121) Yozgatlı Hüznî, (Öcal , 1990: 265-266-267)

Nâbî oğlunun orta halli bir vatandaş olmasını ister. Yüksek tabakadaki insanların ahlaki çöküşe uğradığını ve sürekli bir tehlike altında yaşadıklarını düşünmektedir. Bu durumun, oğlunun huzurlu bir yaşam sürmesini engelleyeceğini ve onu kötü alışkanlıklara sürükleyeceğini düşünmektedir. Diğer yandan, halk tabakasının da zorluklarla dolu olduğunu ve sürekli bir mücadele içinde olduğunu belirtir. Bu nedenle, oğlunun halkın çektiği sıkıntıları yaşamasını istemez. Nâbî, idareciliğin zor ve çetin bir görev olduğunu, insanları yönetmenin büyük bir sorumluluk gerektirdiğini vurgular. İdareci olanların sürekli olarak tuzaklara düşebileceğini ve düşmanlarının olacağını belirtir. Oğlunun halkla fazla iç içe olmamasını, dedikodulardan ve gereksiz tartışmalardan uzak durmasını öğütler. Bu sayede, huzurlu ve sakin bir yaşam sürebileceğini düşünür. Oğlunun makam ve mevki için başkalarına yalvarmasını veya onlara hizmet etmesini istemez. Bu tür davranışların, insanın onurunu zedeleyeceğini ve özgürlüğünü kısıtlayacağını düşünür.

İtme a‘yânlığa zinhâr heves

Evsatu'n-nâs ol o devlet sana bes (b. 745)

Eyü nâmıyla düşersin dâma

Eyü âdem yaramaz hükkâma (749)

Olduğın halk-ı kenârın alçak

Gören İstanbul'ı anlar ancak (b. 433)

'Unf ile halkı kapundan sürme

Kimseye dâmen ü dest öpdürme (b.579)

İtmesün 'ömr güzer laklak ile

Halkdan kendün ugurla sakla (b. 839)

Mansıb u câha heveskâr olma

Taleb-i 'izzet için hâr olma (b.1131)

Ehl-i mansıbdâ bulunmaz râhat

Hâl-i bî-'azldedür emniyyet (b.1132) Nâbî, (Kaplan, 2008: 210-237-245-269)

Güvâhî, mevki ve makam sahiplerinin sık sık denetlenmesi gerektiğini savunur. Bu kişilerin, sahip oldukları güç ve imkânları suistimal etmelerini önlemek için bir tür "teftiş" mekanizmasının olması gerektiğine inanır. Şair, bu sayede toplumda adaletin sağlanacağını ve insanların daha huzurlu bir yaşam süreceğini düşünür. Mevki sahiplerini hayat suyunu içmiş gibi yaşayan insanlara benzetir. Bu ifade, bu kişilerin dünyalık zevk ve lezzetlere fazlaca düşkün olduklarını ve ölüm gerçeğini unuttuklarını gösterir. Şair, bu tür bir yaşamın yanıltıcı olduğunu ve insanı gerçek mutluluğa ulaştıramayacağını vurgular. Mevki sahiplerini leş yiyen kuzgunlara benzeterek, onların aslında ne kadar değersiz olduklarını göstermeye çalışır. Şair, insanların gözünde parlak görünen bu kişilerin, ölüm karşısında herkes gibi çaresiz olduğunu ve sonunda toprak altında çürüyeceklerini ifade eder. Bu benzetme, mevki sahiplerini derin bir düşünmeye ve kendilerini sorgulamaya davet eder.

Dir iy sultânım itme anı teftiş

O yüzden çok durur bendünde teşviş

İki yıldur düşelik katı alçak

Sicillât ile hüccetdendür ancak

Ol ilin kavmi hod görmez memâtı

Kamu içmiş gibi âb-ı hayâtı

Ola mı kâdınün başında devlet

Ana düşmece vâfir resm-i kısmet (b.1031-1034)

Kimi olmışdur anların da azğun

Gözedür leş nola dirlerse kuzğun (b.1036) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 169)

Ahmed-i Dâî, şiirlerinde dönemin önemli hükümdarlarının isimlerini zikrederek, onların da ölümlü olduğunu ve hiçbirinin makamını koruyamadığını belirtir. Bu şairlere göre, dünya hükümdarları, taht kavgalarında harcadıkları çaba ve gösterdikleri güçle rüzgâr gibi gelip geçicidirler. Taht kavgalarının yarattığı gürültü ve kaos, kısa süre içerisinde yerini sessizliğe bırakır. Bu durum, insanın kendisini makam ve mevkiye kaptırmaması gerektiği gerçeğini ortaya koyar.

Niçe Hürmüz gelüpdür bu cihana

Kim adı girmemişdür dasitana (b.27)

Kanı Ferruh Hümayun u Feridun

Ne kıldı bunlara bu çarh-ı gerdun (b.28)

Kanı İskender ü Cemşid ü Behram

Ki ‘âlem hükmüne olmuş idi ram (b.29)

Kanı Keyhusrev ü Dâr’ibn-i Dâra

Felek anlar bile kıldı müdara (b.30)

Süleymân kim kamu afak u etraf

Cihânı dutmuş idi Kaf u ta-Kaf (b.31)

Çün ol tahtın yil üzre muhkem itdi

Anunçün yil gibi geldi vü gitdi (b.32) Ahmed-i Dâ’î, (Yeniterzi ,2006 :9, 2006: 5)

2.2.1.6.Hasetlik

Haset duygusu, genel olarak kabul edilebilir bir duygu değildir ve toplum tarafından hoş karşılanmaz (Tuna, 2018, s. 1753). Haset, evrensel bir olgu olarak her yerde karşımıza çıkabilir ve her türlü şey haset nesnesi olabilir. Bu nesneler güzellik, zekâ,

yetenek, başarı gibi bireysel özelliklere duyulan imrenç, hasetin sıkça tetiklendiği alanlardan biridir. Ev, araba, para gibi maddi nesneler de hasetin hedefinde olabilir. Yöneticilik, liderlik, popülerlik gibi sosyal konumlar da hasetin sıkça hedef aldığı alanlardır (Esra İrk, 2021, s. 392).

Kinle hasedin önemli sosyal problemlere yol açan ahlâkî hastalıklar olduğuna dikkat çekilir. Bu duygular, insanın ahlaki değerlerini zedeler ve vicdanını köreltir. Allah'ın verdiği nimetlerden dolayı başkalarına gıpta etmek, insanı nankörlüğe ve hasede sürükler. İnsanın kalbini yakan duman benzetmesiyle, kin ve hasedin insanın iç dünyasını nasıl kararttığını ve ruh sağlığını nasıl olumsuz etkilediğini çok güzel ifade eder. İmrenilecek bir şey olduğunda, sadece maddi zenginlik değil, aynı zamanda ilim ve takva gibi manevi değerlere de sahip olmak gerektiği vurgulanır.

Kimsenin ni'metine itme hased

Ki seni mün'im ide Rabb-i samed

Külhen-i sinenin eyler pür-dûd

Dâ'im âteşde yanar kalb-i hasûd

Gıbtaya var ise de nev'-i cevâz

İlm ü takvâda velikin ola az (b.519-521) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 136-138)

Hüznî oğluna kin ve garezden uzak olmasını söyler. Kin ve garez, kişinin kalbini karartır, öfke ve düşmanlık duygularını besler. Bu durum, kişinin hem kendisine hem de çevresine zarar verir. Benzetme ilişkisi kurarak kinin meyve veren ağacı kesmek gibi olduğunu dile getirir.

Kat olur mu şecer-i müsmire bak

Ulemaya bu'z u kinden ol uzak (b.102) Yozgatlı Hüznî (Öcal , 1990: 269)

Nâbî, oğluna verdiği öğütlerde, insanlarla olan ilişkilerde hoşgörü, merhamet ve sabır gibi erdemlerin önemini vurgular. Özellikle de, kendisine eziyet eden veya hasetlik duyan kişilere karşı bile iyi davranmanın önemini belirtir.

Cevr ile kimseyi bî-zâr itme

Sana cevritse de âzâr itme (b.546)

Kimsenün cevritse ile cânın sıkma

Hâtırın yapmaga sa'y it yıkma (b.548) Nâbî, (Kaplan, 2008: 220)

Güvâhî, bu beyitlerle kötülükten uzak durmanın önemine, kötülüğün bir binayı yıkacak kadar güçlü olduğunu belirterek, kin ve hasedin bireysel ve toplumsal hayatı nasıl olumsuz etkilediğine dikkat çeker. Dinîn, kin ve hasedin bir arada olamayacağını vurgular. İnanan bir insanın, kalbinde kin besleyemeyeceğini, çünkü dinîn sevgi, merhamet ve hoşgörü üzerine kurulu olduğunu belirtir. Bir kimseye uzun süre kin tutmanın, kişinin kendi iç dünyasını kararttığını ve huzurunu kaçırdığını ifade eder.

Sakın olma kenar-ı şerden dur

Ki olur hor o kim şeri göre horn

Dimekden şere uymaz sözleri kaç

Sürülmez urca bil budaklu ağaç

Koparacak binâ'yı şerden taş

Hazer eyle alurlar yirine baş (b.50-52)

Uzun uzadıya tutma kimseye kîn

İşitmedün mi kim yâ kin üyâ dîn (b.1479) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 94-203)

Şair bu bölümde kötü kişilerden uzak durmayı onlarla yola çıkmamayı yoksa yolda kalınacağını belirtir. Haset sahibi kişiler fırsatını bulduğunda iyilik yapanın adını bozar. Bu kişilerden uzak durmasını ve güvenmemesini öğütler.

Eger fursat bulursa ol yavuzlar

Niçe eyülerün adın bozarlar (b.90)

Emin olma sakın düşmenleründen

Ki nâgeh onmasun düşmenler önden (b.95) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 10-11)

2.2.1.7.Cömertlik-İsraf

Cömertlik, insanın takdir ettiği ve yücelttiği bir erdemdir. Cömert kişiler, toplumda saygı görürken, cimri kişiler genellikle olumsuz olarak değerlendirilir (Şenata, 2022: 342). "Elmalılı Hamdi Yazır'a göre israf, insanın her alanda haddinî aşması, yani aşırıya kaçması anlamına gelir." Bu cümle, Yazır'ın tanımını doğrudan aktarır, israfın haddi aşma kavramıyla ilişkisini vurgular (Öksüz, 2013: 90).

Cömertlik, malını başkalarıyla paylaşmak demektir ancak bu paylaşım, israfa dönüşmemelidir. İsrâf, Allah'ın yasakladığı bir davranış olup, elde olan nimetlerin gereksiz yere tüketilmesi anlamına gelir. Cömert kişi, malını başkalarıyla paylaşırken aynı zamanda tutumlu olmalı ve gereksiz harcamalardan kaçınmalıdır. Cömertliğin her durumda ve her kişiye karşı uygulanmaması gerektiğini vurgular. Elindeki malı boş yere harcayan kişi, aslında namerde muhtaç hale gelebilir. Bu nedenle cömertlik, ehline ve ihtiyacı olanlara yapılmalıdır. Yani cömertlik, sadece verme eylemi değil, aynı zamanda bu eylemin kimlere ve nasıl yapılacağı konusunda da dikkatli olunması gerektiğini gösterir.

Bast-ı külli ise de nâ-makbûl

Elini boynuna itme maglûl

İktisad üzre gerek ya'ni sehâ

Olmaya vâsıl-ı tavr-ı süfehâ

Çünkü nehy itdi Hudâ isrâfı

Ne revâ eyleyesin itlâfı

Mâl-ı mevcûd-ı idüp mahv u hebâ

Yakışur mı giyesin sonra 'abâ

Saçarak akçeni nâ-hakk yerde

Olma muhtaç sakın nâ-merde (b.640-644) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 162)

Hüznî, cömertliği, insanın en güzel sıfatlarından biri olarak görür ve bu özelliğe sahip olanları över. Cömertliği, Allah'ın sonsuz iyiliği ve lütufları ile kıyaslar. Cömert bir insanın yaptığı iyilikler, Allah'ın rahmetine mazhar olmasını sağlar. Cömertliğin, hem veren hem de alan kişi için faydalı olduğunu vurgular. Cömert olanın gönlü rahatlar, dertlerinden kurtulur ve Allah'ın sevgisini kazanır. Cömertliğin, sürekli olarak beslenmesi ve geliştirilmesi gereken bir özellik olduğunu belirtir.

Hem biri ehl-i sehâvet ne güzel

Vasfeder ânı da Hallâk-ı Ezel (b.117)

Kıl sehavet ehline can-ı nisar

Sahibi lutf u kerem hem nam-dar (b.118)

Sehavet ehlinin olmaz zararı

Sehası def eder dilden kederi (b.119) Yozgatlı Hüzni, (Öcal , 1990: 268)

Nâbî, yemek ve ziyafetlerde zenginler yerine fakirlerin davet edilmesini önerir. Bu sayede hem fakirlerin ihtiyaçları karşılanır hem de zenginlerin gösteriş yapma arzusu önlenir. Zorluklarla kazanılan malın boş yere harcanmasının büyük bir günah olduğunu belirtir. İsrâfın, Allah'ın gazabına uğramakla sonuçlanabileceğini vurgular. Elinde olanı başkalarıyla paylaşmanın önemini vurgular. Bir lokmayı bile tek başına yememek gerektiğini belirterek, paylaşmanın önemini vurgular.

Hûbdur bî-kese bezl-i ni'met

İtmeden ehl-i gınâyı da'vet (b.277)

O ziyâfet ki gelür ana kibâr

Nev'-i isrâfdan it anı şümâ (b.279)

Kec nigâh eyleme hem-sâyelere

İltifât eyle tehî-vâyelere

İmtizâc eyle gözet hakk-ı civâr

Çekmesün kimse yüzünden âzâr

Yalınız lokmaya bâz itme dehen

Hissedâr it yidüğün ni'metden (b.537-639)

Malunı eyleme bi-vech itlaf

Oldı mebguz-ı ilahi israf (b.712)

Ehl-i hikmet didi cem'-i emval

Kesb-i ser-maye-i esbab-ı neval (b.714)

Bir giran sengi koparmak gibidür

Kulle-i kuha çıkarmak gibidür (b.715)

Harc u sarfı anı gerdan itmek

Kuh damanına galtan itmek (b.716) Nâbî, (Kaplan, 2008: 197-218-234)

Güvâhî, İslam kültüründe cömertliğin önemli bir erdem olarak kabul edildiğini ve bu erdemi en güzel şekilde temsil edenlerden biri olarak Hâtem-i Tay'ı örnek gösterir. Hâtem-i Tay'ın, insanlara karşı gösterdiği hoşgörü, açlara verdiği yemek, çıplakları

giydirmesi ve misafirperverliği, cömertliğin somut örnekleri olarak sunulur. Cömertliğin, hem veren hem de alan kişi için faydalı olduğunu belirtir. Cömertliğin en güzel karşılığını, düşmüşlere, yoksullara ve muhtaçlara yapılacak yardımlarda bulmak gerektiğini vurgular. Cömertliğin, düşüncesizce yapılmaması gerektiğini, ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerektiğini belirtir.

Sehâ vü himmet ana pişe ola

Hemişe himmeti düşmişe ola (b.207)

Tevârih içre bu meşhur durur gey

Ki anılur sahîdür Hâtem-i Tâv

Sehâda eyleyidi ol cüvânmerd

Ki yoğidi cihânda misli cömerd

Sarâyında müdâm anun sürûrî

Atâyileydi sevmezdi gurûrî (b.1799-1801)

...

Sahî olsa di imdi ehl-i îmân

Yana mı oda her giz iy müselmân

Sehâdur cennet ehline alâmet

Sahî olan olur ehl-i kerâmet (b.1811-1812) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 228-229)

Bu beyitte yiyip içip güzel yaşamayı ve elindekiyle yetinmeyi vurgular. Bu dünyanın geçici olduğunu ölümü unutmadan elindekinin değerini bilip israf etmeden yaşamasını öğütler.

Ganimet dut yi iç hoş elde varın

Benüm sanma güç idüp il davarın (b.66) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 8)

2.2.1.8.Giyim ve Kuşamda Aşırılık/Gösteriş

Giyim kuşam, başlangıçta insanları olumsuz iklim koşullarından koruma ihtiyacından doğmuştur. Ancak zamanla, bu basit örtünme eylemi toplumsal, ekonomik, kültürel ve dinî değerlerin etkisiyle bölgesel ve milli özellikler taşıyan karmaşık bir olguya dönüşmüştür. (Begiç, 2016) Giysiler, tarihi süreç boyunca coğrafi koşullar, cinsiyet, yaşam

tarzı ve kültürün etkileşimiyle değişime uğradı. Bu geleneksel giyim tarzları, bir toplumun kültürünü, ekonomik durumunu, hiyerarşik yapısını, toplumsal statüsünü, mesleklerini ve uğraşlarını yansıtır hale geldi. (Yıldız, 2022) Eserlerinde giyim ve kuşam konusuna değinen şairleri aşağıda belirttik.

Nâbî,"Came-i zerle olup cilve-nüma / Yanma yaldızlı buhurdan-asa" dizeleri ile doğrudan giyim üzerinden bir uyarı yapmaktadır. Altın elbiselerle gösteriş yapmanın ve yaldızlı, içi boş bir buhurdan gibi kibirlenmenin anlamsızlığı vurgulanır. Burada giyim, kişinin içsel değerinden ziyade dış görünüşüne önem vermesi ve bununla övünmesi eleştirilmektedir. "Şöhret elbisesine bağlanmamak" yani şöhret peşinde koşmamak ve "bulunan elbise ile mutlu olmak" yani mevcut imkânlarla yetinmek öğütlenir. Giyim ve kuşam için sürekli çaba göstermenin ve bu uğurda kavga etmenin anlamsızlığını anlatır.

Câme-i zerle olup cilve-nümâ

Yanma yaldızlı buhurdan-âsâ (b.698)

Câme-i şöhrete nâ-peyvend ol

Bulunan came ile hursend ol (b.699)

Güne güne arayup kalalar

Eyleme câme için gavgalar (b.701)

Ne geyerse abı gey akrânun

Uysun akranuna tarzun şânun (b.703) Nâbî, (Kaplan, 2008: 233)

Güvâhi, eski ve bakımsız kıyafetler giymenin hem çirkin bir görüntü oluşturduğunu hem de saygısızlık ve dilencilik gibi algılanabileceğini anlatır. Sürekli olarak bakımsız ve kirli kıyafetlerle dolaşmanın kişinin kötü bir imaj çizmesine ve deli gibi algılanmasına yol açabileceğini vurgular. Şık ve temiz giyinmenin ise saygınlık getirdiğini belirtir. "Meseldür dost başa düşman ayağa" atasözüyle iyi giyinmenin sosyal hayattaki önemini destekler.

Kabâ-yı köhne gey yigrenciliktür

Hakâretdür hemân dilenciliktür (b.1835)

Pelâs ile yürüyüp gice gündüz

Didürme kendüzüne çullu kuduz (b.1836)

Libâs ile salın sola vü sağa

Meseldür dost başa düşman ayağa(b.1837)

Libâs ıssı olur her safda makbul

Deve çökdükde yir bulur dimez ol (b.1839) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 231)

Vehbî, kişinin övünmeye değer kıyafetleri olsa bile, giyinirken kendi akranlarına ve sosyal çevresine uygun davranması gerektiğini öğütler. Yani, zenginliği veya statüsü ne olursa olsun, bir nevi "göze batmama" ve "yerini bilme" prensibi vurgulanır. Altın ve mücevher gibi süs eşyalarının kadınlara yakıştığı, erkeklerin ise erkekçe, sade giysiler tercih etmesini önerir. Giysilerde temizlik, Vehbî için sadece bir estetik değil, aynı zamanda dinî bir sorumluluktur ve iman ehli için vazgeçilmez bir özelliktir. Zira düzgün ve temiz giyim, kişinin toplumsal saygınlığını artırırken, kirli ve özensiz giyinmek olumsuz bir algı yaratır ve itibarı zedeler.

Olsa da fahre sezâ esbâbın

Uydur akranına her esvâbın (b.484)

Zer ü ziver yakışur nisvâne

Came-i merd gerek merdâne(b.485)

Ehli imana nezâfet lâzım

Camede yani tahâret lâzım(b.486)

Giyme süfliyyet ile kirlü libâs

Pak esvaba nazar eyler nâs(b.487)

...

Çıkarup sirvisini destârın

Kılma ser-geşte-eda reftârın (b.492) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 130)

2.2.1.9.Kötü Alışkanlıklardan Uzak Durmak

Alışkanlıklarımızın şekillenmesinde, bırakılmasında veya değiştirilmesinde kişiliğimiz belirleyici bir rol oynar. Bireyin geçmiş deneyimleri, içinde bulunduğu çevre ve edindiği tecrübeler bu süreçte etkili olur. Olumlu alışkanlıklar edinmek ve zararlı alışkanlıklardan kurtulmak ise sadece irade gücüne değil; geçmiş yaşantılara, etkileşim kurulan insanlara, zamana, mekâna, maddi imkânlarla ve sahip olunan manevi değerlere de bağlıdır (Orhan, 2017).

Bu beyitlerin tamamı, farklı örnekler üzerinden kötü alışkanlıklardan uzak durmanın, sağlıklı ve ahlaklı bir yaşam sürmenin önemini anlatmaktadır. Falcılık gibi batıl inançlara bağlanmak, aşırı alkol tüketmek, günahkâr davranışlara yönelmek, zevk ve sefaya düşkün olmak ve uyuşturucu madde kullanmak gibi zararlı eğilimlerden kaçınılması gerektiği, bu alışkanlıkların bireyi olumsuz etkileyeceği ve toplum içinde kötü sonuçlar doğuracağı vurgulanmaktadır. Şair, okuyucuyu bu tür zararlı alışkanlıklara karşı uyararak, daha bilinçli ve erdemli bir yaşam sürmeye teşvik etmektedir.

Olma kura-fiken-i reml ü nücüm

Ki ider ehlini bil-hassa şum (b.653)

Olma dil-beste-i cam-ı gül-fam

Ki ider âdeme rüsva-yı enam (b.664)

Eyleme ümm-i habayisle safa

Ki tevellüd ider enva-ı bela (b.666)

Arız-ı keyfe sakın olma zebun

Olma alude-i berş ü afyun (b.684)

Beng ü esrar dahi bed-terdür

Yiyen insan degül anı hardır (b.685) Nâbî, (Kaplan, 2008: 229-230-232)

Güvâhi, haram olarak nitelendirilen kötü alışkanlıklardan uzak durmanın önemini ele almaktadır. Haram, dinî açıdan yasaklanmış her türlü davranışı kapsayabilir. Bu bağlamda beyit, genel olarak kötü alışkanlıklara yönelmemeyi ve bu tür davranışların hem dünyada hem de ahirette olumsuz sonuçları olacağını hatırlatmaktadır.

Harama sunma el çün var azâbı

Ne assı idiser barmak hisâbı(b.605) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 136)

Bu beyitler, kötü alışkanlıkların temelinde yatan nefis ile mücadele etmenin, irade kullanmanın ve onu kontrol altında tutmanın önemini öğretir. Gerçek gücün ve ahlaki üstünlüğün, nefsin olumsuz eğilimlerine karşı koymaktan geçtiğini vurgulayarak, okuyucuyu kötü alışkanlıklardan uzak durmaya teşvik eder.

Er isen nefsüne hey di birer de

Ki kırk aslan güci vardur bir erde (b.58)

Erenler nefse meyl eyler degüldür

Şu kim nefse ider meyl er degüldür (b.59) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 7-8)

Vehbî, özellikle alkol tüketimi ve genel olarak kötü alışkanlıklardan uzak durma konusunda çok sert ve kesin öğütler vermektedir. İçki tüketiminin akıl ve şuur kaybına yol açarak kişiyi utanç verici durumlara düşüreceği uyarısını yapar. İçki içmenin bir Müslümana yakışmadığını, Müslümanları bundan uzak durmaya çağırır. Şarap içenlerin ahirette bu eylemlerinden dolayı azap çekecekleri uyarısında bulunur.

Câm-ı işret ile medhus olma

Cem idüp aklını bi-huş olma (b.1093)

Ey oğul ümm-i habâisdir mey

Fıskı tevlide sebep pey-der-pey(b.1097)

Müslümâna göredir nâ-mes'ud

Meşreb-i pir-i mugân şürb-i Yehud (b.1101)

Bilmeyüp haddin iden nuş-ı şarâb

Hadd-i şürb ile çeker sonra azâb (b.1103)

Hem arak oldı mukattar cife

Sanma kim anı mutahhar cife (b.1104) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 246-248)

Hüznî, kötü alışkanlıkların ve zararlı eğilimlerin kökeninde yatan dört temel unsuru belirleyerek, bunlardan uzak durmayı öğütler. Dünya malına, makamına, zevklerine ve geçici heveslerine aşırı düşkünlük kötü sonuçlar doğurur. Hüznî'ye göre bu, tüm kötü alışkanlıkların başıdır. Hüznî, nefsin dizginlenmesi gerektiğini, zira onun isteklerine uymanın tembellikten aşırı yemeğe, öfkeden şehvet düşkünlüğüne kadar pek çok kötü alışkanlığın kapısını açtığını vurgular. Şeytan, insanı ibadetten alıkoyan tembellikten, harama yöneltten teşviklere kadar çeşitli kötü alışkanlıklara sürükleyebilir. Hüznî, malın bir araç olduğunu, amaç haline getirilmemesi gerektiğini vurgular.

Hem de dört şey gönülden uzak et

Anlara meyl-i muhabbet yasak et (b.135)

Hubb-ı dünya nefis ü şeytan hubb-ı mâl

İşte dördü sebab-i dine zevâl (b.136) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 270)

2.2.1.10.Davetsiz Bir Yere Gitmemek (Gidilecek Yer ile İlgili Öğütler)

Davetsiz bir yere gitmek, sosyal nezaket ve saygı kurallarının temelden ihlalidir. Bu durum, ev sahibini hazırlıksız yakalayabilir, programını aksatabilir ve kişisel alanına izinsiz girildiği hissini uyandırarak ciddi rahatsızlıklara yol açabilir. Davetsiz misafirlik, toplum içinde kişinin görgüsüz veya haddinî bilmez olarak algılanmasına neden olarak kendi itibarını zedeler. Zira her bireyin mahremiyet alanı vardır ve bu alana izinsiz girmek, özellikle yakın olmayan ilişkilerde kabul edilemez bir davranıştır. Dolayısıyla, bir yere gitme isteği varsa, önceden haber vermek ve uygunluk teyit etmek en doğru yaklaşımdır. Bu, hem ev sahibine saygının bir göstergesi hem de ziyaretin sorunsuz geçmesini sağlamanın anahtarıdır. Nâbî ve Güvâhî, davet edilecek yerin ve davet eden kişinin taşınması gereken özellikler konusunda önemli uyarılarda bulunur.

Nâbî'nin bu beyitlerle, davetsiz bir yere gitmemenin temel bir nezaket ve ahlak kuralı olduğunu, gidilecek yerin ahlaki değerlere uygun olması gerektiğini ve kişinin itibarını koruyacak ortamlarda bulunmasının önemini vurgular.

Varma gayrun evine bi-da'vet

Ola ammâ o da ehl-i hürmet (b.612)

Vardugun meclis ola ehl-i reşâd

Olmaya encümen-i fisk u fesâd (b.613)

Da'vete gerçi icâbet lâzım

Olmaya fiskı velî müstelzim (b.614)

Öyle meclis olamaz sana mahal

Ki ide ırzına îcâb-ı hâlel (b.615) Nâbî, (Kaplan, 2008: 225-226)

Davet edilen yerin sadece görünüşteki cazibesine değil, aynı zamanda davet edenlerin arasındaki ilişkilere, olası rekabete ve düşmanlığa da dikkat etmek gerektiği vurgulanmaktadır. Davet edenler arasındaki çekişme ve mağlubun intikam arzusu, davetin tehlikeli bir duruma dönüşebileceğinin işaretidir. Bu nedenle, davet edilen kişi dikkatli olmalı, riskleri değerlendirmeli ve gerekirse çatışmadan kaçınarak güvenliğini ön planda tutmalıdır.

Çıkar ol köy arasında iki er

Gelür ikisi bunu davet eyler (b.1000)

Çekişür döyleşür ol iki tâlib

Alur ahir olup birirsi gâlib (b.1005)

Döner mağlub olan derhal evine

Alur ok yay irer anlara yine (b.1006)

Çağırur iyi telişmen dön girüye

Ururam sini gitme ilerüye (b.1007) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 166-167)

Eğer davetsiz gittiğiniz bir ortamda, sizin varlığınızdaki dolayı bir rahatsızlık, gerginlik veya hoşnutsuzluk sezinlerseniz, bu beyit size orada durmamanızı, hemen kalkıp ayrılmanızı öğütler. Davetsiz gidilen bir yerde "oturmaya devam etmek", istenmediği halde ısrar etmek, hem nezaketsiz bir davranış olur hem de kişinin durumunu daha da zorlaştırır. Bu beyit, bu tür durumlarda sezgilerinize güvenerek hızla ve incelikle hareket etmenin önemini vurgular.

Sezicek şâ'ibe istiskâl

Kalkagör turma oturma fi'l-hâl (b.469) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 126)

2.2.1.11.Rüşvet

Rüşvet, çok eski çağlardan beri var olan, toplumsal bir sorundur. Toplamların sosyal, ekonomik ve askeri alanlardaki bozulmalarıyla beslenen bu yasa dışı eylem, zamanla devletin içine sızarak kamu düzenini derinden etkilemiştir. Özellikle kamu görevlileri tarafından işlendiğinde daha da tehlikeli bir hal alan rüşvet, kendi menfaatini düşünen, devletin geleceğini hiçe sayan idareciler eliyle yaygınlaşmıştır. Memuriyet alımlarından askeri ve mali alanlara kadar her alanda sıklıkla görülen rüşvet, günümüze kadar ulaşan ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. (Fulin, 2019) Güvâhî ve Nâbî rüşvetin olumsuz yanlarını ele almıştır.

Nâbî'nin rüşvet tasviri, dönemin toplumsal ve siyasi yapısındaki derin yozlaşmayı gözler önüne seren keskin bir eleştiridir. Rüşvetin sadece maddi bir alışveriş olmadığını, aynı zamanda ahlaki değerlerin, adaletin ve dinin de yozlaşmasına neden olan tehlikeli bir zehir olduğunu vurgulamaktadır. Oğlunun kesinlikle rüşvetten uzak durmasını ister.

İlmi yok ekseri bi-mezheb ü din

Çeşmi mahsulde vü rüşvetde hemin(b.1250)

Padişah korkusu Hak korkusu yok

Rişvete hırsı kadar deyni de çok (b.1253)

Rişvetin adını koymış mahsul

Kim ola itmeye mahsulı kabul(b.1276)

Hayf vâ hayf ki şeri şâdâb

Tişei rişvet ile oldu harâb (b.1278)

Hakkı ibtâl idesin rişvet için

Dinî mala viresin devlet için (b.1281) Nâbî, (Kaplan, 2008: 279-281)

Güvâhi, bu beyitlerde rüşvetin bireysel çıkarlar ve hırslar doğrultusunda nasıl bir araç haline geldiğini ve bunun sonucunda adaletsizliklerin, mağduriyetlerin ortaya çıktığını anlatmaktadır. Rüşvetin toplumsal ve bireysel düzeyde yarattığı olumsuz etkileri gözler önüne sermektedir.

Bulalar tâ ki ol rişvetle maksud

Umar her biri hâsıl eyleye sud (b.261)

Tamâ itdi yüz akçe rişvete ol

Beni arz eyleyüp itdürdi mazul (b.274) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 110-111)

Vehbî, rüşvetçi ve ahlaksız bir makam sahibinin (mürtekib-tıynet olan sahib-i cah) itibarını ve değerini (rütbe vü kadrin) nasıl yok edeceğini (mahv u tebah ider) anlatır. Şair, makam ve mevki sahibi olmasına rağmen, rüşvete bulaşmış (mürtekib-tıynet) ve karakteri bozuk olan bir kişinin, sahip olduğu rütbeyi ve değeri kendi eliyle mahvedeceğini söyler.

Mürtekib-tıynet olan sahib-i câh

Rütbe vü kadrin ider mahv u tebâh (b.857) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 204)

2.2.1.12.Ticaretteki Hile ve Haramlar

Sosyal hayatta ticaret, sadece bir alım satım işlemi olmaktan öte, güven, adalet ve karşılıklı fayda ilkeleri üzerine kurulmalıdır. Tüccar, kendi kazancını düşünürken, malın kalitesi, fiyatın hakkaniyeti ve müşteriye karşı dürüstlükten asla taviz vermemelidir. Kanaatkâr olmak, aşırı hırs ve tamahın getireceği olumsuzluklardan korunmanın anahtarıdır; çünkü haksız kazanç ve rüşvet gibi yollar, uzun vadede hem bireyin itibarını

hem de toplumsal güveni zedeler. Ticarete uzmanlaşmak ve kendi alanında yetkin olmak önemlidir, zira her işin ayrı bir bilgi ve beceri gerektirdiği unutulmamalıdır. Nihayetinde, ticaret sadece bir ekonomik faaliyet değil, aynı zamanda toplumun dengesini ve huzurunu sağlayan, ahlaki değerlerle bütünleşmiş bir etkileşim alanı olmalıdır.

"Elde endâze vü keyl ü mîzân" (Elde uzunluk, hacim ve ağırlık ölçüsü) dizesi, ticarete dürüst ve adil alışverişin temelini oluşturan standart ölçü birimlerinin varlığını ve önemini vurgular. "Eylemiş mahkeme-i şer'i dükân" (Şer'i mahkemeyi dükkân yapmış) dizesi, mahkemenin sadece dinî ve hukuki meselelerle değil, aynı zamanda ticari anlaşmazlıkların çözümüyle de ilgilendiğini veya ticari hayatın düzenlenmesinde bir rolü olduğunu düşündürür. Mahkeme, ticari işlemlerin yapıldığı bir "dükkân" gibi işlev görmektedir.

Elde endâze vü keyl ü mîzân

Eylemiş mahkeme-i şeri dükân (b.1251)

Kâdı dellâl ü miyâncı muhzır

Kethüdâ kabzına mâlün hâzır (b. 1252) Nâbî, (Kaplan, 2008: 279)

Ticaretin temelinde kazanç elde etme amacı yatar. İlk dizedeki "kazancuna sayı" ifadesi, bir tüccarın işini geliştirmek, malını satmak ve kâr etmek için sürekli çaba göstermesi gerektiğini anlatır. "Dürüş kul gibi işle" öğüdü, ticarete başarılı olmak için disiplinli ve çalışkan olmanın önemini vurgular. "Beg gibi yi" ifadesi, başarılı bir ticaretin sonucunda elde edilen kârın ve refahın tadını çıkarmanın doğal bir hakkı olduğunu gösterir. Ticarete cesaretin, risk alma becerisinin ve atılganlığın ne kadar önemli olduğunu vurgular. Başarılı bir tüccar olmak için sürekli çaba göstermek, disiplinli çalışmak, tembellikten kaçınmak ve elde edilen kazancın keyfini çıkarmak gerektiği bu beyitlerden çıkarılabilir.

Durışur onmağ için olan ussı

Çü korkağ ola bâzırgan ne assı (b.750)

Hemişe eyle kazancuna sayı

Dürüş kul gibi işle beg gibi yi (b.885)

Yürümek ayb olur kişiye bi-kâr

Oturma aylak aylak işle iy yâr (b.890) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 157-158)

Dâ'î, bu beyitle bir tüccara kendi uzmanlık alanına odaklanmasını, o alanda derinleşmesini ve her işi yapmaya kalkışmak yerine, kendi sınırlarını bilmesini öğütler. Ticarete başarı, genellikle "her şeyi bilmek" yerine, "bir şeyi çok iyi bilmekten" geçer.

Deminde iş ider bir er yüz erlik

Eğerçi 'ud işin itmez yüzerlik (b.96) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 11)

Şair, hilekâr tüccarların "acâib dolâb"lar kurarak, yani çeşitli oyunlar ve dolaplar çevirerek insanları nasıl aldattığını ve tuzağa düşürdüğünü açıkça gözler önüne serer. Onların yalanı sermaye edinîp hileyi meslek edindiğini, böylece türlü avları ("enva-ı şikâr") ağlarına düşürdüğünü belirtir. Bu tür tüccarların pazarının sadece kendilerine yönelik olduğunu, simsarlarının bile aslında kendilerinin ortağı olduğunu söyleyerek, bu kişilerin kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmediğini ifade eder. Ancak şair, hile satan ve pak sermayesine yalanı katanların asla iflah olmayacağını, yani haram kazancın bereket getirmeyeceğini kesin bir dille belirtir. Namuslu bir tüccarın kazancına hileyi karıştırmasının hiçbir şekilde uygun olmadığını vurgulayarak, ticaretin temelinde dürüstlük ve şerefli bir kazanç olması gerektiğini nasihat eder.

Hacegiler de acâib dolâb

Açdılar halkı tolandırmaga bâb (b.870)

Kizbi sermâye idüp hileye kâr

Düşürür damına enva-ı şikâr (b.874)

Sanma sende yanadır bazârı

Kendünün ortağıdır simsârı (b.886)

Onmaz ammâ bilürüz hile satan

Pak sermâyesine kizbi katan (b.888)

Ne revâ ırzı olan tüccâra

Zamm idüp hileyi kesb ü kâra (b.890) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 206-208-210)

Hüznî, ticaretle uğraşan herkesin işine büyük bir gayret ve özen göstermesini öğütler. Ancak bu gayretin, asla hileyle, aldatmacayla veya kusurlu mal sunarak lekelenmemesi gerektiğini vurgular. Ticarete başarılı olmak ve güven kazanmak için,

yapılan işin veya satılan ürünün tam, eksiksiz ve dürüst bir şekilde sunulması gerektiğini belirtir. Bu sayede hem kazanılan rızık helal olur hem de kişinin itibarı korunur.

San'at-ı terziliği aldın ele

Gayret et işine katma hîle (b.68) Yozgatlı Hüznî, (Öcal , 1990: 265)

2.2.1.13.Vesayet, Vekâlet ve Kefaletten Uzak Durmak

Sosyal hayatta vesayet, vekâlet ve kefalet gibi mali sorumlulukları üstlenmekten uzak durmak, bireysel ve toplumsal huzur için büyük önem taşır. Zira bu tür roller, iyi niyetle başlansa dahi, ciddi hukuki ve ahlaki riskleri beraberinde getirebilir. Özellikle yetim malı gibi hassas konularda sorumluluk almak, kişinin kendinî "yanıcı cehennem ateşine" atmasıyla eşdeğer görülür; zira yetim hakkına riayet etmek son derece zorlu ve hata kaldırmayan bir iştir. Başkalarının maddi yükümlülüklerine kefil olmak, beklenmedik borçlarla karşı karşıya kalma riskini taşıırken, vekâlet ise emanet edilen mal veya işin kötü yönetilmesi durumunda ağır sorumluluklar doğurabilir. Bu sebeple, birey kendi sınırlarını bilmeli ve üstlenemeyeceği mali taahhütlerden kaçınmalıdır. Bu duruş, hem kişinin kendi mali güvenliğini sağlar hem de potansiyel anlaşmazlıkların ve kul haklarının önüne geçerek toplumsal ilişkilerde dürüstlük ve adaletin korunmasına katkıda bulunur.

Vehbî, mali ve hukuki sorumluluklar doğuracak vasilik, vekillik ve kefillik gibi işlerden uzak durmasını öğütler. Bu tür işlerin getirebileceği zorluklar ve riskler konusunda uyarıda bulunur. Yetim hakkına saygı göstermenin ve mali konularda büyük sorumluluklar altına girmemenin hayati önemini vurgular.

Ne tasaddi-i vesâyet eyle

Ne vekâlet ne kefâlet eyle (b.698)

Eline mal-ı yetimi alma

Nâr-ı suzân-ı cahime talma (b.699)

Hakkı eytâma riâyet gücdür

İtidâl üzre vesâyet gücdür (b.701) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 172-174)

Nabî, başkaları uğruna hem bu dünyada hem de ahirette aşağılık duruma düşmekten (zelil olmak) kaçınılması gerektiğini öğütler. Bu bağlamda, kimsenin vasisi (malına veya çocuklarına bakan), vekili (işlerini yürüten) ya da kefili (borcuna garanti veren) olmamak gerektiğini açıkça belirtir.

Gayr içün olma dü-‘âlemde zelil

Ne vasi ol ne vekil ol ne kefil (b.550) Nabî, (Kaplan, 2008 : 220)

2.2.1.14.Vakıf İşleri ve Vergi Tahsili Görevindeki Suistimal

Vakıflar, Allah rızası için bir malın hayri veya sosyal bir amaca tahsis edilmesiyle kurulan kurumlar olup, fakirlere yardım, eğitim, sağlık, altyapı inşası gibi birçok kamu hizmetini üstlenerek toplumsal dayanışma ve refahın sağlanmasında merkezi bir rol oynamıştır. Öte yandan, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek için yürüttüğü vergi tahsili görevi, vatandaşlardan veya işletmelerden belirli oranlarda gelir toplama sürecidir. Bu süreç, vergilerin belirlenmesi (tarh), bildirilmesi (tebliğ), kesinleşmesi (tahakkuk) ve toplanması (tahsil) aşamalarından geçerdi. Özellikle iltizam sistemi gibi yöntemlerle uygulanan vergi tahsili, devletin ekonomik gücünü ve topluma sunulan hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlayan hayati bir idari işlevdi. Bu iki mekanizma, birbiriyle bağlantılı olarak, dönemin devlet ve toplum yapısının işleyişinde kilit bir rol oynamıştır.

Bu beyitlerde şair, vakıf yöneticilerinin veya vakıf gelirlerini toplayan görevlilerin (câbî) yolsuzluklarını ve emanete ihanetlerini eleştirmektedir. Vakıf şartlarını yerine getirmeyen, yani vakfın amacına uygun davranmayan ve vakıftan gelir elde edenleri (cihet erbabını) gözetmeyen bu kişilerin, vakfın geliri olan ürün ve parayı yediklerini, ancak vakfın bir çatısı yıkılsa bile onu tamir edemeyeceklerini belirtir. Özellikle koynunda defter tutan (yani hesapları manipüle eden) bu vâkıf görevlisini bir bela olarak nitelerken, onun utanma ve hayâ duygusunu kaybetmiş olmasının daha büyük bir bela olduğunu vurgular. Bu durum, vakıf mallarının kötüye kullanılmasının toplumsal ve ahlaki yozlaşmaya yol açtığını güçlü bir şekilde ifade eder.

Vâkıfın şartını ifa idemez

Cihet erbabını ırza idemez (b.716)

Ekl ider galle vü nakd-i vakfı

Yıkılursa yapamaz bir sakfı (b.717)

Koynı defterli o câbî ne bela

Ref olup şerm ü hicabı ne bela (b.719) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011:176)

Nabî, ideal bir vakfın varlık nedenini ve yüce amacını fakirlere yardım etmekte bulduğunu, aynı zamanda toplumda doğruluk ve takvayı teşvik ettiğini belirtir. Bir

yönetimin veya devletin temel gelir kaynağının halk olduğunu ve bu gelirin başlıca tarım faaliyetlerinden sağlandığını belirtir.

Vâkıf-ı hâl ü meâl-i fukarâ

Mâil-i zühd ü salah u takvâ (b.1152)

Mâl tahsili raiyyetden olur

Bag u bustan u ziraatden olur (b.1229) Nâbî, (Kaplan, 2008: 271-277)

Bu beyit, dönemin vakıf sisteminin ve vergi tahsili görevlerinin sosyal hayattaki bir yansımaları, bireysel gelir ve geçim üzerinden anlatır. Şair, babasının veya ailenin geçimini sağlamak için vakıflardan "onluk" (bir tür vergi veya gelir payı) toplama görevini (cibâyet) üstlendiğini belirtir. Beyit, vakıfların sadece hayır işlevi görmekle kalmayıp, aynı zamanda bazı kişilere gelir sağlayan, devletin idari ve mali sisteminin bir parçası olduğunu gösterir.

Hemin evkâfdan onluk cibâyet

Maâşına anan ider kifâyet (b.224) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 107)

Dâ'î, beyitte gerek vakıf gerekse vergi sistemlerinde yönetici sorumluluğunun, şeffaflığın ve halkın ihtiyaçlarını gözetmenin hayati önem taşıdığını vurgular. Yöneticilerin bilinçsizliği veya ilgisizliği, bu iki önemli kurumun işleyişini aksatır ve halkın refahını doğrudan olumsuz etkiler.

Ra'yyet kendü nite korhusı ni

Kaçan bilmeye begler korhusını (b.87) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 10)

2.2.1.15. Başköşeye Geçmenin Sakıncası

Başköşeye geçme arzusu, kişinin tevazu eksikliği ve kibre meylinde kaynaklanır ve bu durum, toplumsal ilişkilerde çeşitli sakıncalara yol açar. Bir meclise girildiğinde hemen başköşeye yönelmek, bireyin gösterişçi ve hırslı olduğu izlenimini uyandırır, bu da başkalarının gözünde itibarını ve saygınlığını düşürür. Eğer kişinin makamın gerektirdiği bilgi, fazilet veya hüneri yoksa bu arzu yalnızca bir aldatmaca olur ve beklentileri karşılayamamanın getirdiği daha büyük bir utançla sonuçlanır. Ayrıca, bu tür bir davranış, sosyal uyumsuzluğa yol açarak diğer insanlarda rahatsızlık yaratabilir.

Vehbî, bu beyitlerde kişinin sosyal ortamlarda başköşeye geçme arzusundan sakınması gerektiğini öğütler. "Vardığın yerde gözetme sadrı" diyerek, bir meclise

girildiğinde hemen başköşeye yönelmenin, kişinin kendi değerini düşüreceğini (kadrini alçaltacağını) belirtir. Ayrıca, "hanende dahi dar-nişin" (evinde bile dar yerde otur) ve "kuşeye geçme olup fahr-ayin" (övünerek köşeye geçme) ifadeleriyle, kişinin gösterişten uzak durması gerektiğini vurgular. Şair, eğer kişide fazilet ve hüner (bilgi ve beceri) sermayesi yoksa başköşede oturmanın hiçbir faydası olmayacağını; aksine, kendinî ilim ve faziletle donatırsa (zatını seza-yı rağbet eylesen), insanların onu zaten başköşeye geçireceğini belirtir.

Vardığın yerde gözetme sadrı

Pest olur tâlib sadrın kadri (b.470)

Olma hânende dahi dar-nişin

Kuşeye geçme olup fahr-âyin (b.471)

Yogise mâye-i fazl u hünerin

Var mıdır fâide sadr olsa yerin (b.473)

Zâtını eyle sezâ-yı rağbet

Geçürürler seni sadra elbet (b.474) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 126-128)

Nâbî bu beyitte, başköşeye geçme arzusunun ve kendinî üstün görmenin sakıncalarına değinir. Tasaddur etmek, bir mecliste veya toplulukta öne geçmek, başkanlık etmek veya başköşeye oturmak anlamına gelir. Şair, kişinin bir işi yapmaya veya bir makama layık olmaya gücü yetse bile, bunu bizzat istememesi, öne atılmaması gerektiğini belirtir. Başköşeye geçme hevesi, genellikle kibir ve gösterişle ilişkilendirilir; bu beyit ise bu tür davranışlardan uzak durmayı öğütler.

Kendüne ucbı tasavvur itme

Kâdir oldukca tasaddur itme (b.582) Nâbî, (Kaplan, 2008: 223)

Başköşeye geçme eğilimi, kişinin kendinî öne çıkarma, baskın olma veya en üstün yerde bulunma isteğini yansıtır. Oysa bu dizelerde şair, kişinin pasif bir dinleyici rolünü benimsemesini, başkasının bilgeliğine saygı göstermesini önerir. Başköşeye geçme arzusu genellikle kibir ve benmerkezcilikten kaynaklanır.

Önünü geçme onun dinle sözün

Senden a'lâ göregör yüksek özün (b.107) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 268)

2.2.2.SOSYAL HAYATTA OLUMLU ÖZELLİKLER VE KAZANILMASI GEREKEN ERDEMLER

2.2.2.1.Anne ve Babaya Hürmet

Allah (c), anne ve babaya iyilik etmemizi ve onlara itaat etmemizi emreder. Bu, sadece maddi ihtiyaçlarını karşılamak değil, aynı zamanda onların gönüllerini almak, saygı göstermek ve sözlerini dinlemek anlamına gelir. Anne ve babamıza karşı güzel sözler kullanmamız, onlara saygı göstermenin bir göstergesidir. Onları üzmeyecek, kıracak sözler söylemekten kaçınmalıyız. Anne ve babamıza karşı öflenmek, onlara bağırarak veya azarlamak kesinlikle yasaklanmıştır. Onlara karşı her zaman sabırlı ve saygılı olmalıyız. Anne ve babamıza karşı alçakgönüllü olmalı, onların karşısında kibirlenmekten kaçınmalıyız. Anne ve babamıza karşı merhametli olmamız için Allah'a dua etmemiz tavsiye edilir (Sabuncu, 2007: 229-240).

Anne ve babaya saygı ve ikramda bulunulması gerektiğini, onların her zaman rızasını almaya çalışmalı, isyan etmemeli başına vursa dahi öf bile dememeli gerektiğimizi söyler. Cennet annelerin ayağı altındadır hadisine de değinerek anne babaya hürmeti hatırlatır. Anne baba duasını almak peygamber duasını almak gibi olduğunu söyler.

Peder ü mâdere eyle ta'zim

Ya'ni ifrâtla eyle tekrim

El-hazer olmayasın ehl-i 'ukuk

Ki odur ekber-i erbâb-ı füsuk

Öf dime başına ursa farza

Dâ'imâ eyleyegör celb-i rıza

Var imiş cennet-i a'la yerde

Ya'ni taht-ı kadem-i mâderde

Bilesin ed'îye-i ümm ü ebi

Oldı mânende-i da'vât-ı Nebî (b.541-545) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 142)

Hüznî, kendisinin bir gün bu dünyadan gideceğini ve ölümün kaçınılmaz olduğunu bilerek, oğluna bu dünyadan ayrıldıktan sonra da rehber olacak bir eser bırakmak istemiştir. Nasihatname, baba-oğul ilişkisinin en önemli yönlerinden biri olan öğretme ve

öğrenme sürecini yansıtır. Hüznî, oğluna sadece bilgi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda onu hayata hazırlar ve doğru yola yönlendirir. "Gözümün nuru" ve "ciğerimin paresi" ifadeleri Hüznî'nin oğluna duyduğu derin sevgiyi ve bağlanmayı gösterir. Aynı zamanda, oğlunun onun için ne kadar önemli olduğunu ve onun geleceğinin babası için ne kadar değerli olduğunu vurgular. Burada da Hüznî'nin baba şefkatini görürüz.

Dinle oğlum bu nasihatnamemi

Aldım ele senin için hamemi (b.12)

‘Âlem-i efsaneye baktım ki hayâl

Ben de bir gün gideceğim lâ-muhal (b.13)

Yadigârdır sana bu pendim oğul

Onun ile âmil ol olma melûl (b.14)

Pendimi tut benim ey nûr-ı başâr

Kuşuna menkuş edip dinle haber (b.15)

Ciğerimin paresisin oğlum aman

Tut sözümü amel eyle bu zaman (b.24)

Cevher-i tarihimi bak ara bul

Gözümün yaşı ise geçti oğul (b.142) Yozgatlı Hüznî , (Öcal , 1990: 263-264-270)

Nâbî, nasihatnamesini yazma nedeniyle ilgili güzel bir benzetme ilişkisi kurar. Gönlünü bir madene benzeterек, bu madenden çıkardığı hikmetleri ise incilere benzetmektedir. Bu benzetme oldukça çarpıcıdır çünkü gönül, insanın en derin duygularını ve düşüncelerini barındıran bir yer olarak kabul edilir. Madenden çıkarılan inciler ise değerli ve kıymetli şeyler olarak bilinir. Nâbî, bu benzetmeyle oğluna verdiği nasihatlerin, kendi iç dünyasından, yani gönlünden çıkmış değerli düşünceler olduğunu vurgulamaktadır. Bu incileri de şiir ipliğine dizerek, oğlunun kulağına küpe edeceğini söylemesi, nasihatlerinin oğlunun hayatı boyunca yanında olması ve ona yol göstermesi gerektiğini ifade etmektedir. Oğluna yazdığı nasihatnamenin sonunda "Allah seni korusun" diyerek dua etmektedir. Bu dua, sadece bir temenni değil, aynı zamanda babanın oğluna olan güvenini ve sevgisini gösteren önemli bir ifadedir. Dua, insanın içini rahatlatan, moral veren ve güçlendiren bir duygudur. Nâbî, bu duasıyla oğluna hem manevi destek vermiş hem de duanın evlat üzerindeki olumlu etkilerine dikkat çekmiştir.

Lîk o ma'nâya ki enfâs-ı peder

İder evlâdına te'sîr-i diğêr

İtmek içün sana âvîze-i gûş

Olmag içün sana sermâye-i hûş

Kâviş-i tîşe-i endîşe ile

Kâvgâr-ı kalem-i tîşe ile

Çıkarup ma'den-i dilden yekser

Rişte-i nazma çeküp tâze güher

Eyledüm nazm-ı nasîhat takrîr

Ki ide dîde-i idrâki karîr (b.93-97)

Düşme ol kaydlara dinle beni

Saklasun Hazret-i Allâh seni (b. 662) Nâbî, (Kaplan, 2008: 181-230)

Güvâhî, babaların çocukları için yaptıkları fedakârlıkların büyüklüğünü vurgular. Çocukların bu fedakârlıkları görmezden gelmesi ve kıymet bilmemesi onun için büyük bir üzüntü kaynağıdır. Minnetsizliğin, hem çocuğun hem de ailenin mutluluğunu olumsuz etkilediğini belirtir. Baba figürünün toplumdaki önemini vurgulayan Güvâhî, babaya gösterilen saygının, çocuğun ahlaki gelişiminde önemli bir rol oynadığını belirtir. Güvâhî, sadece maddi değerlerin değil, manevi değerlerin de önemini vurgular. Babaların çocuklarına verdiği maddi imkânların yanı sıra, onlara verdiği eğitim, öğüt ve sevginin de büyük bir değer taşıdığını belirtir.

Meğêr kim bir kişı bir kimseye bağ

Bağışlamış kim ola şol işi sağ

İricek vakt-i mîve anla sözüüm

Ol ana virmemiş bir salkım üzüm (b.1987-1988) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 242)

Nûşirevân, oğluna hitaben yazdığı mesnevisinde nasihatlerini dinleyerek hikmet ve ilim öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Oğlundan öğrendiklerini kendi hayatına uygulamasını ve bunlardan ders çıkarmasını istemektedir. Teorik bilgi kadar pratik uygulama da önemlidir. İlim ve hikmet sahibi olan insanların sözlerinin daha etkili

olduğunu ve insanların bu sözleri dinlediğini belirtmektedir. Adaletin önemini vurgulayarak oğlundan da adaletli olmasını istemektedir. Adaletli bir yönetici olmanın, hem kendisinin hem de halkın huzuru için önemli olduğunu belirtmektedir.

Gel iy hikmet nasihat işidenler

Nasihat hikmet ile iş idenler (b.1)

Nazar kıl 'ibret al hikmet sözinden

Ne assı âdemün hikmetsüzinden (b.2)

Kulak dut söz güherden kıymetidir

Kulağunda bulasın kıymet-i dür (b.3)

İşitgil kıssa-i Nûşinrevânı

Ki şâd olsun anun rûhı revânı (b.10) Ahmed-i Dâ'i, (Yeniterzi, 2006: 3)

2.2.2.2.Akraba İlişkileri

Akraba" kelimesi, bir bireyin biyolojik veya sosyal olarak bağlı olduğu kişileri ifade etmek için kullanılan genel bir terimdir. Bu bağ, kan bağı (anne, baba, kardeş gibi) veya evlilik bağı (kayın birader, kayınvalide gibi) yoluyla oluşabilir. Akraba kavramı, toplumların sosyal yapısında önemli bir yer tutar ve aile bağlarının, kültürel değerlerin ve sosyal dayanışmanın temelini oluşturur (Ayan vd., 2002: 3-4). Akrabalar, kan bağı veya evlilik yoluyla bir araya gelen, ortak bir geçmişe sahip ve genellikle birbirine yakın hisseden kişilerdir. Bu bağlar, toplumların temelini oluşturan en eski ve en güçlü sosyal ilişkilerdendir. Akrabalık ilişkileri, sadece biyolojik bir bağ değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve duygusal bir bağdır. Bu bağların kuvvetli olması, bireyin hem psikolojik hem de sosyal yönden sağlıklı gelişimi için büyük önem taşır (Yıldız , 2024).

Vehbî'nin akraba konusuna geniş yer verdiğini görmekteyiz. Akrabalar arasında sıkça görülen haset duygusunu ele alır. Bu duygunun, akrabalık bağlarını zayıflattığını ve birçok soruna yol açtığını belirtir. Akrabalar arasında şefkat ve samimiyetin çok nadir görüldüğünü ifade eder. Bu durumun, insan doğasının bir parçası olduğunu ancak bunun üzücü bir gerçeklik olduğunu belirtir. Akrabalar arasındaki en temel çatışmalardan biri olan Habil ve Kabil olayına atıfta bulunarak, hasedin ve kıskançlığın ne kadar büyük felaketlere yol açabileceğini gösterir. Vehbî, kendi gözlemleriyle birçok devlet adamının akrabalarının neden olduğu sıkıntılara tanık olmuştur. Bu durumun, hem devlet

adamlarının hem de akrabalarının hayatını olumsuz etkilediğini belirtir. Toplumdaki gelir eşitsizliğinin yarattığı sorunlara dikkat çeker. Zenginlerin kibirli, fakirlerin ise haset dolu olmasının toplumsal bir sorun olduğunu vurgular. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Vehbî akrabalarla iyi geçinmenin önemini vurgular. Akrabaları ziyaret etmenin, Allah'ın rahmetine kavuşmanın bir yolu olduğuna inanır.

Var ise hiç ü tebârın sâ'ir

Olma çok dâ'iresinde dâ'ir

Tecrübe eylemişüz 'âlemde

Var bu haslet ki beni-âdemde

Birbirine hasedi zâhirdir

Akrabada hele pek bâhirdir

Bu sözüm sanma tehi a'lâ bil

Bellüdü'r vak'a-i Kâbil Hâbil

Akrabanın hasedi meşhur

Hısımlı hasmı bilür ehl-i şu'ûr (b.548-552) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 142-144)

Hüznî akrabalıkta neslin birbirinin devamı niteliğinde olduğuna değinir. Soyun temiz olması, yani ataların iyi ve ahlaklı olması, sonraki nesillerin de aynı özelliklere sahip olacağı anlamına gelir. Bir kişinin özellikleri, büyük ölçüde ailesinden aldığı eğitim ve değerlerden etkilenir. "Kirli Ağaç, Temiz Meyve Vermez" benzetmesiyle kötü bir çevreden iyi bir insan çıkmasının zor olduğunu ifade eder.

Hem birisi asl u nesl-i pâk olan

Hem hasîb ü hem nesîb ü âkılan (b.108)

Mezbeleden ne çıkar cây-ı necîs

Olsa tohum tâhir amma tarla pis (b.115) Yozgatlı Hüznî , (Öcal, 1990: 268-269)

Nâbî, şiirlerinde sıklıkla soy bilincine yer verir. Kendisinin ve ailesinin köklü bir geçmişe sahip olduğunu, atalarının bilge ve yüce insanlar olduğunu vurgular. Bu soy bilinci, Nâbî için hem bir gurur kaynağıdır hem de bir sorumluluk bilincidir. Nâbî, soyunu

devam ettirecek olan oğluna büyük önem verir. Oğlunun da atalarının izinden giderek başarılı olmasını ister. Soyun verdiği avantajlara rağmen, çalışmanın önemini vurgular. Sadece soyu iyi olmak yetmez, aynı zamanda kişisel çaba da gösterilmelidir. Nâbî'ye göre, atalar, soyunu devam ettirecek olanlara yardım etmek ister. Ancak bu yardım, ancak kişinin kendi çabasıyla birleştiğinde anlamlı olur.

Hamdû-llâh nesbün 'âlidür

'İlm ile cedd ü ebün 'âlidür

Gerçi bâlâsı bilinmez ammâ yet

Bilinen mertebedür hep 'ulemâ

Lîk yokdur eb ü cedden sana sûd

Kendün it mertebe-i fazla su'ûd (b. 84-86) Nâbî, (Kaplan, 2008: 180)

Güvâhî, akrabalık ilişkilerinin önemini vurgulayan ve bu ilişkilerin korunması için bazı tavsiyelerde bulunan bir düşünür. Özellikle "akraba ile ye, iç, alışveriş yapma" atasözü üzerinden bu ilişkilerin hassas dengelerini ele alıyor. Güvâhî, akraba ile yapılan alışverişlerin zamanla ilişkileri bozabileceğine inanır. Güvâhî, akraba bağlarının önemini vurgular ve kardeşlerin etle tırnak gibi birbirinden ayrılmaması gerektiğini söyler. Aile bağlarının kopmaması için çaba gösterilmelidir. Akrabalar arasında zaman zaman sorunlar yaşanabilir. Ancak bu sorunlar, aileyi dağıtmak için bir neden olmamalıdır. Kardeşlerin birbirlerine destek olması ve sorunları çözmeye çalışması gerekmektedir.

Yi vü iç dost ile illâ ki zinhar

Sonı hayr olmaz itme satu bâzâr (b.1413)

Kimün kim kardaşı var kalası var

Olana kalada hasm eylemez kâr

İki kardaş çekişmiş ana ebleh

İnanmış bile karışmış ol esfeh

Et ile tırnağ arasına giren

Yiyer çıkar muhakkak bil bunu sen

İşit gerçekliğine bu kelâmun

Şikâyet kesme kardaşdan selâmun (b.961-964) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 163-198)

İster hükümdar ister kul olsun insan ayrımı yapmadan akrabalarına, çevresine ikramda bulunmasını onlarla hoş sohbet etmesini hal hatırlarını sormasını öğütler.

Kimi görsen sen ikrâm u selâm it

Olasın dillerinden tâ selamet (b.78)

Gerek olsun melik yâ kul kıl ikrâm

Kula ikrâm ile olur melik râm (b.79) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 9)

2.2.2.3.Misafirperverlik

Türk İslam inancında da misafire önem verilmektedir (Toprak, 2019: 75). Evine misafir giren evin bereketi artar atasözüyle de ifade edilen bu anlayış, Türk kültüründe misafirin kutsal bir varlık olarak görüldüğünü gösterir. Misafir, sadece bir ziyaretçi değil, aynı zamanda ev sahibinin evine bereket getiren, hayır duası alan bir konuktur. Bu nedenle misafirlere karşı gösterilen saygı ve ikram, sadece bir gelenek değil, aynı zamanda derin bir inançın yansımasıdır.

Dinî açıdan bakıldığında misafir, "Tanrı misafiri" olarak değerlendirilir. Bu inanışa göre, evine gelen her misafir, aslında Allah'ın bir lütfu ve bir emanetidir. Bu nedenle misafire iyi davranmak, Allah'ın rızasını kazanmak anlamına gelir. Misafirperverlik, birçok dinde olduğu gibi İslam dininde de önemli bir erdem olarak kabul edilir. Peygamber Efendimiz (sav), misafirperverliği teşvik eden birçok hadis buyurmuştur (Gökçen vd., 2019: 119).

Vehbî, misafire değer vermektedir. Oğlunun da evine gelen misafire Halil İbrahim sofrasını sunmasını öğütler. Bu, elindeki imkânlar dâhilinde en iyi ikramı yapma anlamına gelir. Verilen nimete şükredip misafire bol bol ikramda bulunmasını ister. İkramda eksik bir şey olmamasını gelen misafire ekşi suratın gösterilmesinin insan terbiyesine yakışmayacağını belirtir. Misafir, güler yüzle karşılanmalıdır.

Şükri ifâ ile hoş-evsâf ol

Bezl-i ni'met iderek mizyâf ol

Dâ'imâ mut'im olan mün'im olur

Mükrem olmaz mı o kim mükrim olur

Dişden artar dimeden asl-ı merâm

Eylemekdir fukarâyı it'âm

İdegör hânene gelse mihman

Süfrânı hân-ı Halilü'r-Rahmân

Şart-ı ikrâmı ri'âyet eyle

Arz-ı ihlâs ü muhabbet eyle (b.598-602) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 154)

Hüznî bu kısımda insanoğlunun bu dünyada misafir olduğunu dünyanın geçici olduğunu ve önemli olanın ebedi ahirete hazırlık yapmak olduğunu belirtmektedir.

Bu cihân fânî cihân fânî bütün

Al bekâ mülkünü fânîde satın (b.39)

Hep misâfir bu fenâ dâr-ı mihân

Bu fenâ içre ne sen bâkî ne ben (b.40) Yozgatlı Hüznî, (Öcal , 1990: 265)

Nâbî, misafirine karşı saygılı olmanın önemini vurgular. Bu saygı, hem sözlü hem de davranışsal olarak kendinî göstermelidir. Misafirine ikramda bulunurken cimrilik etmemeli, elinden gelenin en iyisini sunmalıdır. Misafirini, konumuna ve statüsüne uygun bir şekilde ağırlamak önemlidir. Misafirin kalbini kırarak söz veya davranışlardan kaçınmak, misafirperverliğin temel bir ilkesidir.

Hânene her kim olursa mihmân

Eyle mümkün olanı zîver-i hân (b.256)

Lâyık-ı kadri kadar ta'zîm it

Şân-ı şâyestesine tekrîm it (b.257)

Sukalâdansa bile sabr eyle

Hâtırın bir söz ile cebr eyle (b.258) Nâbî, (Kaplan, 2008: 195)

Güvâhî, misafirin Allah'ın bir hediyesi olduğuna inanır. Bu nedenle misafire gösterilen saygı, Allah'ın rızasını kazanmanın bir yoludur. Misafirin eve girdiği andan itibaren güleryüzlü bir şekilde karşılanması, onun kendinî evinde hissetmesini sağlar. Misafire ikramda bulunulurken cimrilik etmekten kaçınılmalıdır. Misafirin rızasının kendisiyle birlikte geldiğine inanılır, bu nedenle ev sahibi elindeki imkânlar doğrultusunda

ikramda bulunmalıdır. Güvâhî, misafirin kendi rızkıyla geldiğine inanır. Yani misafirin evine gelmesi, onun rızkının o evde bulunacağına işarettir. Bu nedenle ev sahibi, misafirin rızkını engellemekten çekinmelidir.

Konuk gelse gider yüzden tanuğı

Kabûl eyle konuk Tanrı konuğı (b.1883)

Yüzünü burtarup olma keremsüz

Gelicek her kişı gelmez kademsüz (b.1885)

Nen eksile senün ol hizmet ile

Karın toymaz sakınma diş etiyle (b.1887)

Konukdan kaçma nice vâfir olsa

Konuğa izzet eyle eger kâfir olsa (b.1890)

Gelür rızkiyle konuk bil emeksüz

Dönüben bile gider gitse şeksüz (b.1891)

Ne denlü gördüm ise yolcuları

Varuban davet eyledüm oları (b.1951)

Getürdüm dâyimâ izzetler itdüm

Yidürüp içürüp hizmetler itdüm (b.1952)

Konuğa itdügümçün karşı hizmet

Kerîm itdi keremden bana izzet (b.1955) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 234-240)

Dâ'î, misafirin sosyal statüsüne, ırkına, dinîne bakılmaksızın herkese eşit davranılması gerektiğini vurgular. Herkesin Allah'ın kulu olduğunun bilincinde olunması ve buna göre hareket edilmesi gerektiğini belirtir. Misafirin sadece fiziksel ihtiyaçlarının değil, aynı zamanda duygusal ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiğini ifade eder. Hâl hatır sormak, misafirin kendisini değerli hissetmesini sağlar. Misafirin gönlünü hoş tutmanın, hem dünyada hem de ahirette karşılığını bulacağını söyler. Allah katında makbul bir davranış olarak kabul edilir. Misafire karşı sıcak, samimi ve hoşgörülü bir tutum sergilenmesi gerektiğini belirtir. Bu sayede misafir evde kendinî güvende ve rahat hisseder.

Kimi görsen sen ikrâm u selâm it

Olasın dillerinden tâ selâmet (b.78)

Sana kim sığın gelse hoş dut anı

Ki Tanrı hoş dutar hem hoş dutanı (b.94) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 9-11)

2.2.2.4.Ödünç Verme ve Borç Hakkında

Sözlükte “kesip koparmak, karşılık vermek”, mekânla ilgili kullanıldığında ise “çaprazından dolaşıp gitmek” gibi anlamlarına gelen karz sözcüğü ödünç/borç verme anlamınagelir (Apaydın, 2001). Allah Teâlâ, kullarının hayırlı işlere, güzel davranışlara, yardımlaşmaya teşvik eder. Güzel borç vereni kendisine borç vermiş gibi kabul ettiğini buyurmuştur (Kur'an Yolu: 385-386).

Vehbî, borç verme konusuna önem vermiştir. Dostlara borç verilmesinin genellikle dostluk bağlarını zedeleyeceğini belirtmektedir. Borç alındığında, mümkün olan en kısa sürede ödenmesi gerektiği vurgulanır. Faizin, helal olmadığı ve hayır ve bereketi götürdüğü belirtilir. Bazı durumlarda borç almak zorunlu olabilir. Ancak bu durumda bile, borcun miktarı ve ödeme koşulları dikkatlice belirlenmelidir.

Âdemi ‘âleme eyler rüsvâ

Bi-hayâlar ile ahz u i'tâ

Eyle dâd u sitedinde dikkat

Olma üftâde-i dâm-ı mihnet

Seni bi-hude tolandırmayalar

Gönlünü sonra bulandırmayalar

Karz-ı mukrâz muhabbetdir bil

Kât'-ı rişte-i ülfetdir bil

İtme ahabbına dahi ikrâz

Kesmesün aranızı ol mukrâz (b.731-735) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 180)

Nâbî'ye göre, borç veren kişilerin borçlarını ödemeyecek olanlarla karşılaşma ihtimali oldukça yüksektir. Bu nedenle, borç verirken dikkatli olunması ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Borç verirken rehin alınması, borcun ödenmemesine karşı bir güvence oluşturur. Böylece borç veren kişi, alacağını geri alma konusunda daha rahat edebilir. Başkalarının borçları için kefil olmak, kişinin kendi mal varlığını riske

atmasına neden olabilir. Bu nedenle, kefil olmaktan kaçınılmalıdır. Başkalarına vasi veya vekil olmak da, kişinin sorumluluklarını artırır ve çeşitli sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, bu tür görevlerden kaçınılmalıdır. İhtişamlı bir yaşam sürmek için borçlanmak, kişinin maddi durumunu zorlar ve geleceğini riske atar. Bu nedenle, gereksiz harcamalardan kaçınılmalı ve ihtiyaçlar doğrultusunda yaşanmalıdır.

İhtişâm âdemi medyûn eyler

Derdin efzûn ciğerin hûn eyler (b.711)

Virme bî-rehn sakın kimseye mâl

Ki olur sonra mü'eddî-i cidâl

Halkda haşyet-i Hak nâdirdür

Ketm ü inkâra hemân hâzırdur

Geçinür virmemede hakkı metîn

Kârıdur eylemek inkâr u yemîn (b.731-733)

Gayr içün olma dü-'âlemde zelîl

Ne vasî ol ne kefil ol ne vekîl (b.550)

Karz namıyla de yirler malun

Gama hırmengêh iderler balûn(b.1101)

Habs idersen bulmazsın alacak

Sana taksit-i kederdür kalacak(b.1102) Nâbî, (Kaplan, 2008: 220-234-267)

Güvâhî, borçlu olan kişi borcunu ödemeli borcuna sadık kalmalıdır. Borcunu ödemeyen kişi zor durumlarda kalabilir. Herkese borç vermemeyi güvenilen kişilere borç verilmesini önerir. Borcu olan kişinin huzurunun kalmayacağını, gam ve efkârlı olacağına değinir.

Zaruri ger mahal düşe idin borc

Uzadur boynın isteyen deve burc

Yine gam çün işün ilerü varur

Ki ölmez borçlu vü benzi sararur (b.115-116)

Meger bir kimse merd-i gedaya

Ödünç akçe virüp düşmiş belâya

Zamanlar geçti çok hakkını hergiz

Alımazdı katı kalmışdı aciz (b.1073-1074)

Eyitdi vardı anun bana borcu

Umaram ödeye pür ise dürci

Didi anun bu gamdan yok huzûrı

Müdâm efkâr ile gitdi sürûrı (b.1079-1080) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 99-172)

Hüznî, beyitte övülen kişinin "ehl-i sehâvet" olması, onun sadece bağış yapan değil, aynı zamanda başkalarının ihtiyaçlarını gözeten, eli açık ve yardımsever biri olduğunu gösterir. Borç verme de, özellikle zor durumda olan birine yardım etmenin, onun geçimini sağlamasına destek olmanın bir yolu olabilir. Bu nedenle, beyitteki "ehl-i sehâvet" ifadesi, övülen kişinin ihtiyaç sahiplerine sadece bağış yaparak değil, aynı zamanda onlara borç vererek de yardımcı olabileceği anlamına gelebilir.

Hem biri ehl-i sehâvet ne güzel

Vasfeder anı da Hallâk-ı ezel (b.116) Yozgatlı Hüznî (Öcal, 1990: 269)

Bu beyitte, borç alma ve borç verme ilişkilerinde dikkatli ve öngörülü davranmanın, eylemlerin olası sonuçlarını önceden düşünmenin ve hem mali hem de itibari açıdan zayıf duruma düşerek başkalarının eleştirisine maruz kalmaktan kaçınmanın önemini vurgulamaktadır.

İşün önün sonın fıkır eyle ilkin

Ki ta ayb itmesün her na-kes ilgin (b.44) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 7)

2.2.2.5.Meslekler

Bireyin meslek tercihi, ileriki yaşamının sosyoekonomik düzeyini, yaşam biçimini ve sosyal çevresini şekillendiren önemli bir faktördür (Ensari, 2017: 410). İnsan ömrünün önemli bir bölümünü kapsayan meslek hayatı, sadece ekonomik bir gereklilik değil, aynı zamanda bireyin kimliğini oluşturduğu, potansiyelini gerçekleştirdiği ve toplumsal hayata aktif olarak katıldığı bir süreçtir (Eryetiş, 2016: 5).

Vehbî, meslek seçiminin önemini vurgulayarak, aceleci karar verilmemesini tavsiye eder. Özellikle kendi deneyiminden yola çıkarak, meslek değiştirmenin bir kişiyi maddi ve

manevi olarak zorlayabileceğini belirtir. Ulema ve hocalık mesleklerini, toplumda saygın bir yere sahip ve maddi olarak da güvenli meslekler olarak görmektedir. Bu meslekler, genellikle düzenli bir gelir sağlar ve kişinin maddi sıkıntı çekmesini engeller.

Olma tebdil-i terika mâ'il

Meymenet yokdur olursun sâ'il (b.778)

Başıma geldi peşimân oldum

Çok zamân zâr u perişân oldum (b.779)

Mûsil-i râhat olur nev-'ummâ

Kaldı devletde tarik-i 'lemâ (b.782)

Hâcegânlık dimiş evvel Nâbi

Şimdi sedd eylediler ol bâbı (b.788) Sünbülzâde Vehbî (Alicı, 2011: 189-191)

Hüznî, oğluna işinde gayret göstermesini, elinden gelenin en iyisini yapmasını tavsiye eder. İşine hile karıştırmaması, dürüst ve şeffaf olması gerektiğini vurgular. Allah'ın rızkını vereceğine inanmasını, kullarını aç bırakmayacağını söyler. Tevekkül etmesi halinde, yani Allah'a güvenerek çalışması halinde hiçbir zaman sıkıntı çekmeyeceğini belirtir. Hüznî, terzilik mesleğini örnek göstererek, her işte dürüstlük ve ahlakın önemini vurgular. İşine hile karıştıran bir kişinin, hem dünyada hem de ahirette zarara uğrayacağını ima eder.

San'at-ı terziliği aldın ele

Gayret et işine katma hîle (b.68)

Et devâm san'ata hem olma kesel

Rızkın elbet verir ol zât-ı ecel (b.69)

Emîn ol aç koyamaz kullarını

Kendine râm olan yohsullarını (b.70)

Kıl tevekkül Hâlîka çekme elem

Et nazar nahnu kasaemnâya ne gam (b.71) Yozgatlı Hüznî (Öcal , 1990: 265-266)

Nâbî, kadılık mesleğini ve kaza kurumunu yozlaşmış olarak görmektedir. Kadıların, adaleti yerine getirmek yerine kişisel çıkarlarını ön planda tuttuğunu ve haksızlıklar

yaptığını düşünmektedir. Kaza kurumunda rüşvet ve torpilin yaygın olduğunu ve bu durumun adalete olan güveni zedelediğini belirtmektedir. Kadılığın aksine divan hocası mesleğini daha olumlu değerlendirmektedir. Divan hocalarının, içtenlikle ve samimiyetle görev yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Divan hocası olmanın sadece bir unvan değil, aynı zamanda bir sorumluluk olduğunu belirtmektedir.

Fıkhdan eyle ‘ibâdâta nazar

Eyleme semt-i da‘âvîye güzer (b. 325)

Olma Allâh’ı seversen kat‘â

Tâlib-i râh-ı kazâ vü fetvâ (b. 1240)

Hele fetvâya karışmaz tezvîr

Müctehid kavlini eyler tahrîr (b.1242)

İncizâb üzre ise mansıba cân

Hak vire olasin ehl-i dîvân (b. 1385)

Cümlenün mu‘teber ü âsânı

Mansıb-ı hâcegî-i dîvânî (b. 1387) Nâbî, (Kaplan, 2008: 325-278-291)

Güvâhî, kadılık mesleği, adaletin temsilcisi olması gerekirken, şahsi çıkarlar ve menfaatler uğruna kullanılmaktadır. Kadıların, insanları kandırdığını, hile ve kötülük yaptığını düşünmektedir. Bu durum, adalete olan güveni sarsmakta ve toplumda huzursuzluğa neden olmaktadır. Hocalık mesleğinin de zamanla itibarını kaybettiğini ve sadece gösterişe dönüştüğünü ifade eder. Hocaların, cübbelerinin anlamını unuttuklarını ve sadece dış görünüşe önem verdiklerini belirtir.

Tapu kıldı vü gitdi hayret ile

Bu kadi cüst turdi şirret ile (b.175)

Meğer mescidde bir zerrak vâiz

Çıkuben minbere söyler mevâiz (b.1043)

Görür halk içre yuvalandı macûn

Çağırup dir ki ti gitdi o melûn (b.1052)

Görüp her ehl-i zerkun kisvetini

İnanmam bilmedin keyfiyyetini (b.1053) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 103-171)

Nûşirevan, hünerli, işine hâkim olan kişilerin değerini bilmek ve onları desteklemek gerektiğini vurgular. Bu kişilerin bazı eksiklikleri olsa bile, bu eksiklikler onların asıl değerlerini gölgeme almaz. İşini beceremeyen, ehliyetsiz kişilere iş verilmesinin büyük bir hata olduğunu belirtir. Bu durum, işin verimini düşürür ve kurum veya devleti zarara uğratar. Nûşirevan'a göre, herhangi bir işte başarılı olmanın temel şartı, o işin ehli olmasıdır. Bu durum, hem bireysel başarı için hem de toplumsal refah için önemlidir.

Şu kim elinden iş gelmez deydür

İşine girmedün işi deberdür (b.53)

Hüner ehlin gözet 'aybına bakma

Güher kıymetlüdür boncuga dakma (b.80)

Deminde iş ider bir er yüz erlik

Egerçi 'ud işin itmez yüzerlik (b.96)

Şu kim kullukda hoş hizmet eridür

Ne denlü hoş dutarsan key yiridür (b.101) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 8-11)

2.2.2.6.Sır Saklamak

Sır, genellikle belirli bir kişi ya da grup tarafından bilinmesi amaçlanan, ancak diğer insanlardan gizlenen bir bilgi veya deneyimdir. Sır saklamak; dostluk, dürüstlük, sabır, emanet, vefa gibi erdemlere sahip olmanın göstergesidir (Taş, 2021: 120).

Sırrı açığa çıkarmak ayıp ve utanç verici bir durumdur. Vehbî benzetme sanatını kullanarak güzel bir dille aktarmıştır: Sır saklamada gonca gibi kapalı olmayı, gül gibi açılıp saçılıp sırrı açığa çıkarmamayı söyler. Gonca, henüz açmamış, taze ve korunaklı bir çiçektir. Bu metafor, sırrın henüz ifşa edilmemiş, korunması gereken bir değer olduğunu ifade eder. Gül ise açılmış, kokusunu etrafa yaymış ve artık gizliliği kalmamış bir çiçektir. Bu metafor, sırrın ifşa edilmesi durumunu ve bunun beraberinde gelebilecek olumsuz sonuçları simgeler. Başka birinin sırrını ifşa etmek, namusa ve insafa aykırı bir davranıştır.

Gonca-veş râzunı sakla meknun

Gül gibi itme sakın keşf-i derûn (b.931)

Çıtladur sırrını halka ahab

Dökilür şişe-i işkeleden âb (b.932)

Çalışup sen olagör merd-i ketum

Sakla esrârını halkun mektum (b.933)

‘Aybdur âdeme keşf-i esrâr

İrtikab itmez anı sâhib-i ‘âr (b.934)

Seni bir kimse bilüp ya’ni emin

Virerek dikkat ile belki yemin (b.935)

Derdine bulmağışün bir dermân

Râz-ı pinhânın ide sana ‘ayân (b.936) Sünbülzâde Vehbî (Alıcı, 2011: 216-218)

Nâbî, özel meclis konuşmalarına yabancıların girmesini hoş karşılamaz. Herkesle sırrını paylaşmamayı tavsiye eder. Özel meclislerde konuşulanlar genellikle kişisel veya toplumsal sırlar içerir. Bu sırların yabancılar tarafından duyulması, istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Yabancıların bulunması, meclisteki samimiyeti ve güven ortamını bozar.

Keşf-i râz eyleme bîgânelere

Virme yol meclise dîvânelere (b.605)

Herkesi mahrem-i esrâr itme

Sırrını zîver-i bâzâr itme (b.606) Nâbî, (Kaplan, 2008: 225)

Güvâhî, gördüğü her şeyi hemen söylemenin doğru olmadığını, bazı şeylerin örtülmesi ve saklanması gerektiğini vurgular. Şair, bildiklerinin hemen herkesle paylaşılması gerektiğini, özellikle zarar verebilecek bilgilerin saklanması gerektiğini belirtir. Bu durum, kişinin ve çevresinin güvenliği açısından önemlidir. Bir şey görüp görmediği sorulduğunda bile doğrudan cevap vermemenin daha doğru olacağını belirtir. Sır saklamanın güvenilirliğin bir göstergesi olduğunu düşünür. Bir sır emanet edildiğinde bunu korumak, kişinin güvenilirliğini artırır.

Mesâvi idüp urma cânuna ot

Gözünle gör etegünle hemân ört

Senün dahı iderler anca lâğun

Bilesin arduna bırak kulağun

Deve gördün mi dise kimse sana

Köşegin dahı görmedüm di ana (b.1727-1729) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 222)

İnsanların kusurlarını görmezden gelmeli, sırlarını korumalıyız. Çünkü kendi sırlarımızı başkalarından saklayamıyorsak, başkaları da bizim sırlarımızı saklamayabilir. Hayat sürekli değişim halindedir. Bugün iyi bir durumda olsak bile, yarın kötü bir duruma düşebiliriz. Bu yüzden gelecekte nelerle karşılaşacağımızı bilemeyiz ve her ihtimale karşı hazırlıklı olmalıyız.

Kimesne 'aybına ta'n itme zinhâr

Kişi bilmez ki bu yolda neler var (b.85) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 10)

Dinî rehberliğinde dilin korunmasının, düşünerek konuşmanın ve kötü sözlerden sakınmanın önemini güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Şairin "Kimseye etme tabasbus bu zaman" öğüdü yalakalık yapmamak, kişinin kendi değerini koruması ve başkalarına karşı samimi olması anlamına gelir. Bu durum, dolaylı olarak sır saklama erdemiyile de ilişkilendirilebilir çünkü dürüst ve güvenilir insanlar, başkalarının sırlarını daha özenli bir şekilde koruma eğilimindedirler. Ayrıca, yalakalık yapmaktan kaçınmak, çıkar amaçlı bilgi paylaşımı riskini de azaltır.

Dinî ile dilini sakla heman

Kimseye etme tabasbus bu zaman (b.67) Yozgatlı Hüznî (Öcal ,1990: 265)

2.2.2.7.İstişare Etmek(Akıl Danışmak)

İstişare, belirli bir konuda farklı bakış açılarını bir araya getirerek, bilgi ve deneyim paylaşımı yoluyla en doğru kararı verme sürecidir. Bir konuda yeterli bilgiye sahip olmayan kişilerin, uzman görüşü almaları büyük önem taşır (Ünal, 2023: 79). İnsan, doğası gereği toplumsal bir hayata yatkındır. Birlikte yaşamak, sadece hayatta kalmak için değil, aynı zamanda anlam arayışında olmak, kendini gerçekleştirmek ve bir aidiyet duygusu hissetmek için de gereklidir (Kurt, 2023: 33).

Vehbî, bir iş için güvenilir, tecrübeli kişilere danışmaktan uzak durmamayı öğütler. Kişinin kendi aklına fazla güvenerek başkalarının görüşlerini önemsememesinin büyük bir hata olduğunu vurgular. Kendi bildiğini okuyan, bencil insanlar genellikle pişmanlık duyarlar. Dünyada tek bir doğru olmadığını ve farklı insanların farklı bakış açılarına sahip olduğunu belirtir. Bu nedenle, birçok akıldan faydalanmak ve farklı görüşleri dinlemek

önemlidir. Her görüşün değerli olmadığını, önemli olanın makul ve mantıklı olan görüşleri dikkate almak olduğunu vurgular.

Lik pek ‘akla da magrûr olma

Meşveret eylemeden dûr olma (b.945)

Begenüp ‘aklın olanlar hod-bin

Kaldılar künc-i nedâmetde hazin (b.946)

Kalbi vahyile olan maşrık-ı nûr

Oldı ‘şâvirhüm ile çün me’mûr (b.947)

Mütefâvit olur elbette ‘ukûl

Meşveretle bilinür her ma’kûl (b.948)

Müsteşârın ola ammâ ki emin

Sâhib-i tecrübe vü sâhib-i din (b.950) Sünbülzâde Vehbî (Alıcı, 2011: 220)

Yozgatlı Hüznî, hayır bulacağı dört kişi olduğunu belirtip onlara teslim olanın zarar görmeyeceğini söyler. İlim sahiplerine maddî manevî her konuda danışabileceğini sohbetlerine katılarak kendinî ilerletebileceğini öğütler.

Dört kişiden bulagör hayrı hemân

Teslim ol anlara görmezsın ziyân (b.97)

Ulemâdan hak nasihat alagör

Manevî maddî umurun durma sor (b.98)

Sâl-hurde birisi anın oğul

Sobetinden eyleme zerre nûkûl (b.104)

Her sözünde onların hikmet olur

Hürmet eden onlara hürmet bulur (b.105)

Önüne geçme onun dinle sözün

Senden a’la göregör yüksek özün (b.106) Yozgatlı Hüznî (Öcal , 1990: 267-268)

Nâbî’nin, yaşadığı dönemde, güvenilir bir şeyh veya mürşit bulmak kolay değildi. Bu durum, oğlunun manevî gelişiminde bir boşluk yaratmıştı. Kitaplar, Nâbî’ye göre,

bilgiye ulaşmanın en güvenilir yoluydu. Özellikle Mevlana'nın Mesnevisi ve Muhiddin İbn Arabi'nin eserleri gibi derin anlamlar taşıyan eserler, oğlunun irfan yolculuğunda ona rehberlik edecekti. Nâbî, oğlunun sadece kitap okumakla yetinmeyip, okunanları anlama ve hayatına uygulama konusunda da çaba göstermesini istiyordu. İrfan yolculuğu, pasif bir öğrenme süreci değil, aktif bir arayış ve mücadele gerektiriyordu.

Mürşid-i kâmil olunca nâ-yâb

Sana mürşid yitişür şimdi kitâb (b.333)

Olmayan vâsıl-ı nûr-ı 'irfân

Yine zulmetde kalur ser-gerdân

Anlasan n'olduğın iy dürr-i 'Aden

Ugramaz dâ'irene havf ü hazen

Anla kim ma'nî-i tevhîd budur

Vâsıl ol devlet-i câvîd budur (b.355-357)

Tâlib-i Hakka olur râh-nümâ

Nüşa-i Mesnevî-i Mevlânâ

Dîde-i rûha çeker kuhl-i husûs

Nûr-ı esrâr-ı Fütûhât ü Füsûs

Dahı çokdur nûsah-ı ehlu'llâh

'Abdi Allâh'dan eyler âgâh (b.364-366) Nâbî, (Kaplan, 2008: 202-204)

Güvâhî, görüş alışverişine önem verir danışacak kimse yoksa börtk ile istişare etmesini, akıllı insanlara danışmanın ve onlardan faydalanmanın önemini vurgular. Bu durum, kişinin bilgi ve deneyimlerini artırmasına ve daha doğru kararlar vermesine yardımcı olur. Şair, düşmanlarla mücadele ederken danışmanın önemini belirtir. Bu durum, kişinin yalnız başına hareket etmesinin riskli olduğunu ve başkalarının görüşlerini alarak daha iyi bir strateji geliştirebileceğini gösterir. Güvâhî, istişarenin her zaman doğru sonuçlar vermeyeceğini belirtir. Bazı durumlarda, verilen tavsiyeler zararlı olabilir ve bu durumda kişinin kendi kararını vermesi gerektiğini vurgular.

Tanışukun yoğ ise olma 'âmîl

Yanuna börtküni ko meşveret kıl (b.386)

Tanış âkiller ile her işi sen

Olasın tâ ki akl issi kişi sen (b.389)

Tanışuklu işe her kim baş eğmez

Ziyânına müdam assısı değmez (b.394)

Dilersen her zamân onmağı işle

İvecek olma bin tanış bir işle (b.395)

Murâda irmeğe vâcib durur sabr

Olunmaz meşveretsüz düşmana cebr (b.396)

Ne assı meşveretsüz ser-keş olsan

Gerek tutruk be-her-hâl âteş olsan (b.397)

İşün tedbir ile kıl eyle tehir

Olur zîrâ maişet nısfı tedbir (b.398) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 119-120)

Ahmed-i Dâ'î, zor işler, bir başkasından alınacak bir tavsiye veya danışma ile daha kolay bir hale gelebilir. Bu durum, insanın kendi başına hareket etmesinin işleri daha da zorlaştırabileceğini göstermektedir. Şair, danışmayı tercih etmeyen kişinin ıssız bir dağda yalnız kalmış bir şehir gibi olduğunu belirterek, bu durumun ne kadar çaresiz ve üzücü olduğunu ifade eder. Bu benzetme, danışmamanın kişinin sosyal ilişkilerini zayıflatabileceğini ve onu yalnızlığa itebileceğini göstermektedir. Sultanların bile danışmadan hareket etmemeleri gerektiğini, aksi takdirde olumsuz sonuçlarla karşılaşabileceklerini belirtir. Bu durum, güç ve statü sahibi kişilerin bile başkalarının görüşlerine ihtiyaç duyabileceğini gösterir. Öte yandan, yoksulların birbirlerine danışarak işlerini yürüttüklerine dair yaptığı vurgu ise, danışmanın herkes için önemli olduğunu göstermektedir.

Ulular tanışıklı tag aşar dir

Bilüsüz âdem issüz taga şar dir (b.46)

İş işler dünle yoksul tanışıkda

Ki gündüz işlemez sultan ışıkdâ (b.47) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 7)

2.2.2.8.Evlilik

Evlilik, iki bireyin sosyal, duygusal ve ekonomik bağlar kurarak hayatlarını birleştirdiği önemli bir kurumsal ilişkidir. Evlilik, sadece biyolojik bir zorunluluk olan üreme amacıyla değil, aynı zamanda bireylerin sosyal, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak, hayatlarına anlam katmak ve birlikte bir yaşam inşa etmek üzere kurdukları bir toplumsal kurumdur (Yazıcı, 2019:610). Evliliklerin ne kadar başarılı olduğu, eşlerin birbirlerine ayırdıkları zaman, ortak etkinliklere katılımları ve birbirlerinin hayatlarına ne kadar dâhil olmalarına bağlı olarak değişir. Yani, eşlerin birbirleriyle geçirdikleri kaliteli zaman ve birbirlerinin yaşamlarına olan katılımları, evliliklerin doyum düzeyini belirleyen önemli faktörlerdir (Gürel, 2021: 636).

Vehbî evlenme konusuna genişçe yer vermiştir. Evlenmenin sakıncalı ve tehlikeli bir iş olduğunu akıllı olanların genelde evlenmeyip cariyeye aldıklarını belirtir. Çünkü herkesin nefsi arzuları farklıdır. Cariye seçiminde sadakatlerinden dolayı Gürcü olanı tavsiye eder. Dul kadınla evlenmemeyi, kadının malına, güzelliğine bakmamayı, yaşlı kocakarıyla evlenmeme gibi öğütler verir.

İzdivâc emri hele emr-i hatır

Anda vardır niçe mahzûr-ı kesir (b.975)

‘Ukalâ anda taharri eyler

Ekseri meyl-i teserri eyler (b.976)

Çünkü herkesde tabi’at başka

Hâhiş-i nefis ü muhabbet başka (b.977)

İhtiyâr it anı kim ra’nâdır

Çok tasarruf götürür ma’nâdır (b.978)

Bunda ben anladı re’y-i savâb

Ahz-i menkûha bi-kavl-i mââtâb (b.979) Sünbülzâde Vehbî (Alıcı, 2011: 226)

Hüzni evlilikte eş seçimine dikkat çekmiş. "Füru-maya" olarak nitelendirilen, yani soyu bozuk, ahlaksız kökenli kişilerden kız alınmaması öğütlenmektedir. Bunun nedeni, bu tür bir evliliğin kişinin ırzını ve namusunu tehlikeye atabileceği düşüncesidir. Evlilik seçiminde soyun ve ahlaki temellerin önemini vurgulayan, kötü niyetli insanlara yapılan iyiliklerin karşılıksız kalabileceğini ve hatta kötülükle dönebileceğini anlatan, hayal

kırıklığı ve tecrübe dolu bir nasihat ve uyarı niteliğindedir. Şair, kendi yaşadığı olumsuzluklar üzerinden, benzer hatalara düşülmemesi için öğüt vermektedir.

Hem de fûru mayadan alma kızı

İrz u namusunu sakla tut sözü (b.74)

Bir fûru mayaya bin iyilik ettim

Nice bin türlü belalara yettim (b.75)

Kendi ibne bacısı kahpe gezen

Bana bin mekri ile etti düzen (b.76)

Tecrübem çok başıma geldi çok iş

Daima aksine gitmekte gidiş (b.78) Yozgatlı Hüznî (Öcal , 1990: 267)

Nâbî, oğluna kudretinin yettiği ölçüde kendine uygun biriyle evlenmesini tavsiye eder. Dış güzelliğine bağlanmamasını imana ve ahlaka önem vermesini söyler. Evlenilecek kız detaylı araştırılmalıdır. Kızın ailesi, akrabaları, çevresi de araştırılmalıdır. Tek eşliliğe bağlı kalınmamalı, cariyeye de alınmalıdır. Cariye seçiminde Rusların hain olduğunu, Çerkes ve Abazalardan uzak durmayı, Macar ve Nemçe kızları ise imansız oldukları için uzak durulmalıdır. En iyi cariyelerin Gürcü kızlar olduğunu dile getirir.

Kudretün yitdüğün al eyle safâ

Olsun evlâduna esbâb-ı likâ (b.452)

Olma dil-beste-i sûret zinhâr

İde gör cânib-i ma'niye güzâr (b.460)

Dilberün nakşına olma mâ'il

Ol mezâyâsına nakşun vâsıl (b.461)

İzdivâcunda taharrî eyle

Sakın evlenme teserrî eyle (b.1049)

Ne belâ bir zene mahsur kalmak

Tâze zevk eylemeden dûr olmak (b.1051)

Yok kenîzekde hele bu mahzûr

Tâzeden tâzesin al eyle huzûr (b.1054)

Hâyin olur Urus'un merd ü zeni

Kapu ardında kurarlar düzeni (b.1056)

Gerçi Çerkes Abaza öyle degül

Olma anlara da çok mâ'il (b.1057)

Çerkes'ün câriyesi âfet olur

Abaza kızları bî-iffet olur (b.1061)

Moskov u Nemçe vü Efrenc ü

Macar Cümlesi hâyin-i nâ-ber-hurdâr (b.1062)

Olmak istersen eğer ki râhat

Gürce'den gayrına itme ragbet (b.1066) Nâbî, (Kaplan, 2008: 212-264)

Güvâhî, kız çocuklarının ergenliğe girdiğinde evlendirilmesini ya da ahlaki değerlere uygun olarak yetiştirilmesini ister. Evlilikte geç kalınmamasını, geç evlenenlerin evlilikte sorunlar yaşadığına değinir. Evliliğin maddi olarak ağır olduğunu evlenecek kişinin buna hazırlıklı olmasını, sorumluluk alamayacaksa evlenmemesini nasihat eder. Vehbî'de olduğu gibi Güvâhî'de dul kadınla evlenilmemesini eve geçimsizlik getireceğini söyler.

Dişi erkek karışık oğlan uşak

Tururlar çağrışup aç u yalınca

Kimi etmek diler kimi et ü aş

Kimi kuru yemiş özler kimi yaş

Kimi kaftân u kimi kuşak ister

Kimi takye vü kimi yaşmağ ister

Beni orada tuyup içerdüden

Hücûm itdiler önden hem girüden

Gelüben üşeler yanî başuma

Ağular katalar tatlu aşuma

Olardan kaçuben gitdüm bilün siz

Ne bâbumdur benüm avret oğul kız

Gerekdür anlara kesb-i firâvân

Bu hoşdur kim olam başuma sultân

Bu söz müflisler içündür nasîhat

Degül ana ki var başında devlet (b.1321-1328)

İgen hoşdur çıkarmak kızı irde

Yedi yaşında ya erde ya yirde (b.1118)

Ol aldanmış degüldürler haberde

Kiçiden evlenen toyar seherde (b.1290)

Giç evlenen veleden assı itmez

Ki âsî kuzuya bil kurt yitmez (b.1291)

Kız al alsan zene itme mahabbet

Ki yularsuz eşekdür tul avret (b.1346) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 176-189-191-193)

Evlilikte en önemli değerlerden biri vefadır. Zor zamanlarda birbirine destek olmak, sorunları birlikte çözmek, karşılıklı saygıyı sürdürmek, karşılıklı güveni korumak, birlikte yaşlanmak bunlar uzun süren vakitler sonucu oluşan evliliğin temelleridir. Şairin sevgide vefaya önem verdiğini görüyoruz.

Kime kim va'de kılsan kıl vefâsın

Dimesünler gönülden bi-vefâsın (b.70) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 9)

2.2.2.9.Komşu Hakkı

“Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir.” hadisi Müslümana yardımsever, hoşgörülü, her daim âdil olamayı öğütler (Can, 2013: 213). Komşuluk ilişkilerinin en belirgin özelliği, dayanışma ruhudur. Bir komşu, sadece yan tarafta oturan kişi değil, aynı zamanda zor zamanlarda sığınacak bir liman, sevinçlere ortak olunacak bir dost ve ihtiyaç anında yardım eli uzatılacak bir destekçidir. Komşuluk ilişkileri, bireylerin yalnızlık duygularını azaltır, toplumsal bir aidiyet duygusu kazandırır ve yaşam kalitesini artırır (Demirdağ vd., 2023).

Vehbî, komşu hakkına önem vermiştir. Komşunun evinin kapısını kapatmamak gerektiği vurgulanmaktadır. Yani komşulara karşı kapılarımızın her zaman açık olması, onlara yardım etmeye hazır olmamız gerektiği ifade edilmektedir. Komşulara iyilik yapmak, onlara karşı cömert davranmak gerektiği belirtilmektedir. Komşularımıza özel olarak ihsan edilmiş olan merhamet suyunu akıtmamız gerektiği ifade edilmektedir. Komşularımızın hatalarına rağmen onlara kötü davranmamak gerektiği vurgulanmaktadır. Komşularımızın hatalarını affetmeye çalışmalı ve onlara karşı hoşgörülü olmalıyız. Komşularımızın bazen ihtiyaçları nedeniyle biraz açgözlü ve dilenci gibi davranabileceği belirtilmektedir. Ancak buna rağmen onlara yardım etmekten kaçınmamamız gerektiği vurgulanmaktadır. Fakir komşularımızı doyurmak ve zengin komşularımızla da saygı çerçevesinde ilişkiler kurmak gerektiği ifade edilmektedir.

Sedd ü bend eyleme bâb-ı dârı

Tâ ola cârına lutfun câri (b.1027)

Eyle câr-ı cenbe ‘arz-ı hulûş

Neşr idüp âb-ı mürüvvet mahsûs (b.1028)

Gerçi irzâsına yokdur çâre

Yine sen itme eziyet çare (b.1029)

Komşunun ekseri açgözlü olur

Pek gedâ-tıynet ü tok sözlü olur (b.1030)

Fukarâsın toyurup ni’met ile

Agniyâsıyla görüş ‘izzet ile (b.1034) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 234-236)

Nâbî, komşulara yardım etmenin, onlara karşı hoşgörölü olmanın ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmanın önemini vurgular. Komşuların birbirlerine destek olması gerektiğini, zor zamanlarında birbirilerine yardım etmesi gerektiğini belirtir. Komşulara kötü davranmanın, onlara zulmetmenin ve zarar vermenin büyük günahlar olduğunu ifade eder. İnsanların birbirlerine karşı merhametli olmaları gerektiğini öğütler. Nâbî, iyilik yapmanın ve cömert olmanın önemini vurgular. Komşulara iyilik yapmanın, Allah katında makbul bir iş olduğunu belirtir.

Kec nigâh eyleme hem-sâyelere

İltifât eyle tehî-vâyelere

İmtizâc eyle gözet hakk-ı civâr

Çekmesün kimse yüzünden âzâr

Yalnız lokmaya bâz itme dehen

Hissedâr it yidüğün ni'metden

Eyle hâcetleri düşdükçe revâ

Sâyenî eyle melâz-ı zu'afâ (b. 537-540)

Cevr ile kimseyi bî-zâr itme

Sana cevır itse de âzâr itme

Yâr ol dostlarına bâr olma

Sû'-i hulk ile dil-âzâr olma (b. 546-547) Nâbî, (Kaplan, 2008: 219-220)

Güvâhî'ye göre komşu hakkı, yalnızca hukuki bir mesele değil, aynı zamanda dinî bir sorumluluktur. "Komşu hakkı Tanrı hakkıdır" sözü, komşuya iyi davranmanın Allah katında da makbul bir iş olduğunu ifade eder. Bu anlayış, komşuluk ilişkilerine kutsal bir boyut kazandırır ve insanların birbirlerine karşı daha duyarlı olmalarını sağlar.

"Kurt komşusunu yemez" atasözü ise, hayvanlar âlemindeki bir gerçeği kullanarak insanlara bir ders vermektedir. Doğada bile canlıların birbirine zarar vermemesi gerektiğini belirten bu atasözü, insanların da komşularına zarar vermemesi gerektiğini vurgular.

Sakın konşı hakkından olma gâfil

Ki komşı hakkı Tanrı hakkıdır bil

Çün incitmez meseldür komşusun kurt

Sen incitmek neden olanı hem-yurt (b.919-920)

Ağırla konşıyı izzet gerekse

Hudâdan rahmet ü cennet gerekse (b.923) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 160)

Şair bu beyitte, komşuluk ilişkilerinde dinî farklılıkların ayrıştırıcı bir unsur olmaması gerektiğini, aksine sevgi, saygı ve hoşgörünün esas alınması gerektiğini güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Komşunun inancı ne olursa olsun, ona iyi davranmak, gönlünü kazanmak ve insani değerler çerçevesinde ilişki kurmak, ideal bir komşuluk anlayışının temelini oluşturur. Bu beyit, yüzyıllardır geçerliliğini koruyan evrensel bir komşuluk dersi niteliğindedir.

Gönül ele getir elden gelürse

Müsülman olsun ol ya gebr ü tersa (b.108) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 12)

Şair, komşu seçiminde son derece dikkatli olunması gerektiğini ve ahlaki açıdan sorunlu, kötü şöhretli kişilerden kesinlikle uzak durulması gerektiğini vurgulamaktadır. Beyitlerde bahsedilen olumsuz özelliklere sahip kişilerin komşuluk ilişkilerine zarar vereceği, ahlaki çöküntüye neden olabileceği ve toplumun huzurunu bozabileceği ima edilmektedir.

Yanına koyma sakın ibneleri

Şâh damarı kırılan rahneleri (b.85)

Birisi anın ise ibn-i zinâ

Mâyesi fâhişelikten rû-nümâ (b.88) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 266)

2.2.2.10.İyilik Etmek

İyilik etmek, genel olarak bir başkasına karşı iyi niyetle ve karşılık beklemeden yapılan her türlü olumlu davranış, yardım, destek ve güzel muamele anlamına gelir. Bu davranışlar maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. İyilik etmek, insan olmanın ve toplumsal bir varlık olmanın önemli bir gereğidir ve birçok ahlaki ve dinî sistemde değerli bir erdem olarak kabul edilir.

Nâbî, iyilik konusunda oğlundan sadece kendi ihtiyaçlarını düşünmek yerine, sahip olunan nimetleri başkalarıyla paylaşmak, yardımlaşma ve dayanışma duygularını güçlendirmesini ister. Özellikle yiyecek gibi temel ihtiyaçların paylaşılması, zor durumda olanlara yapılan önemli bir iyiliktir. İyi huylu olmak ve tatlı dilli davranmanın bir iyilik

olduğunu vurgular. İnsanlarla iyi geçinmek, onlara nazik ve hoş bir şekilde hitap etmek, olumlu ilişkiler kurmanın ve huzurlu bir ortam yaratmanın temelidir. Ayrım gözetmeksizin herkese iyi davranmak, iyiliğin kapsamını genişletir.

Yalnız lokmaya bâz itme dehen

Hissedar it yidüğün nimetden (b.539)

Hüsni hal ile geçin herkes ile

Hoş dil ol herkes ü her na-kes ile (b.543) Nâbî, (Kaplan, 2008: 219-220)

İyilik yaparken nankörlükle karşılaşma olasılığına karşı hazırlıklı olunması, karşılığın Allah'tan beklenmesi, yapılan iyiliğin unutulması ve minnet yükü oluşturulmaması gerektiği vurgulanır. Ayrıca, iyiliğin zamanında yapılmasının önemi de hatırlatılır. Kötü olarak nitelendirilen insanların bile iyilik sayesinde olumlu yönde değişebileceği, bu nedenle iyilik yapmaktan asla çekinmemek gerektiği vurgulanmaktadır.

Dimişler eylüg itsen kime vafır

Yaramazlığı sen andan um ahir (b.1986)

Sen eyle suya at eylügi âşık

Balık bilmezse bilür anı Hâlık (b.1989)

Hemân unut idersen kime eylük

Sakın üstine itme minnetün yük(b.1991)

İdicek eylügi vaktinde eyle

Herise ucuz olur geçse ögle (b.1993)

Neyiçün itmeyesin eylüg için

Yavuz dahı eyü dir eylüg için (b.1998) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 242-243)

"Sen eylük it suya sal kim eyüdür" dizesi, "iyilik yap denize at, balık bilmezse Halık (Allah) bilir" atasözünün bir yansımasıdır. Yani, iyilik yapmayı bir görev bilmeli ve karşılığını hemen beklemeden, hatta unutulup gidecek bir eylem gibi (suya salmak) yapmalıdır. İyilik etmenin sadece eylem olarak değil, aynı zamanda ahlaki duruş olarak nasıl olması gerektiğini anlatır. İyiliğin koşulsuz, adil ve ayrım gözetmeyen bir eylem olması gerektiğini nasihat eder.

Sen eylük it suya sal kim eyüdür

Zira eylük iden bulmuş eyü dür (b.51)

İdersen düpdüz eyle luf u in'âm

Gözet mikdârını ger hass u ger'âm (b.69) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 8)

Vehbî, bu beyitlerde fakir ve düşkünlere yardım etmenin, onlara karşı cömert ve lütufkâr olmanın önemini vurgular. Bu iyiliklerin hem dünyevi hem de uhrevi karşılıklarının olacağını öğütler.

Arayup böyle fakir-i nâ-kâm

Daima eyle ata vü in'âm (b.683)

Böyle eltâfa muvaffak olasın

Ecrini iki cihânda bulasın (b.685) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 170)

Bu beyitler, iyilik yaparken kime yapıldığı konusunda seçici olmanın önemini vurgular. Bazı kişilerin nankörlüğü veya kötü karakteri nedeniyle, onlara yapılan iyiliklerin beklenenin aksine olumsuz sonuçlar doğurabileceği, hatta iyilik yapan kişinin başını belaya sokabileceği mesajını verir. Bu, bir nevi "iyilik et denize at, balık bilmezse Hâlık bilir" felsefesinin tersine, iyiliğin her zaman karşılık bulmadığı, hatta zarar da getirebileceği acı bir tecrübeyi yansıtır.

İyilik etsen ne kadar fa'ide yok

Piç katır aslı onun maya bozuk (b.90)

Bir fûrû-mâyeye bin iyilik ettim

Nice bin türlü belâlara yettim (b.92) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 267)

2.2.2.11.Alçak Gönüllülük (Tevâzu)

Tevazu ve alçak gönüllülük, bireyin Yaratıcı'sına olan derin bağlılığının, inancının, itaatkârlığının ve şükrünün bir ifadesidir. Bu erdeme sahip olan kişiler, kibir, gurur ve bencillikten arınmış olup, insanlara eşitlik temelinde ve yumuşak huylulukla yaklaşırlar. Onlar, herkesin hak ettiği değeri ve saygıyı göstererek, insanın "ahsen-i takvim" (en güzel yaratılış) ve "eşref-i mahlûk" (yaratılmışların en şerefli) olma niteliğine uygun davranır, kendilerini aşağılık veya çaresizliğe düşürecek durumlardan özenle sakınırlar. Ölçülü ve itidalli bir davranış olan tevazu, kişinin değerini ve şerefini yüceltirken, aynı zamanda insanlar arasında kaynaşmayı, huzuru ve sevgi dolu bir ortamı pekiştirir (Durak, 2015).

Nâbî, burada alçak gönüllülük sahibi olmanın, kişiyi kurtuluş ve mutluluk diyarına sağlam bir şekilde yerleştireceğini anlatır. Yumuşak huyluluk, edep ve güzel davranışlarla birlikte alçak gönüllülüğün, en özgür ve soylu insanları bile etkileyip onlara hayranlık ve saygı duyuracağını ifade eder. Alçak gönüllülük, insanları kendine çeken ve saygınlık kazandıran bir erdemdir.

Ol gani-tab u tevâzu-pişe

Sal gülistân-ı felâha rişe (b.560)

Sana hilm ü edeb ü hüsn-i süluk

İder ahrârı zaruri memluk (b.561) Nâbî, (Kaplan, Hayriyye-i Nâbî, 2008: 221)

Güvâhî, mümkün olduğunca çok tevâzu göstermeyi öğütlemektedir. İkinci dizelerde ise "Ki demişler basılmaz yirdeki yüz" diyerek doğrudan bir atasözüne atıfta bulunmaktadır. Bu atasözü, alçak gönüllü olan, kendinî aşağıda tutan kişinin saygı göreceğini, hor görülmeceğini ifade eder. Güvâhî, bu atasözünü kullanarak tevâzunun önemini ve olumlu sonucunu pekiştirmektedir. Kibirli söylemlerin aksine, alçak gönüllü davranışların gerçek saygıyı kazandıracağını vurgulamıştır.

Tevâzu kıl elünden gelse yüz yüz

Ki demişler basılmaz yirdeki yüz (b.455)

Bulursun hürmeti az eylesen bol

Kulunam diyemem olmaz kimseye kul (b.456) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 125)

Dâ'î bu beyitte, kişinin makamı veya mevkiisi ne kadar yükselirse yükselsin, asla kibirlenmemesi, aksine alçak gönüllülüğünü koruması gerektiğini öğütlemektedir.

Nice kim tahtını eyler yüce Hak

Tevâzu' birle olsun gönlün alçak (b.77) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 9)

Vehbî, insanlara karşı sürekli alçak gönüllü olmanın, herkes tarafından arzulanan ve sevilen bir özellik olduğunu belirtir. Tevâzunun, kişinin çevresinde olumlu bir etki yarattığını anlatır. Alçak gönüllü davranan kişinin Allah katında da yüceltileceğini, rütbesinin ve değerinin artırılacağını ifade eder. Bu, tevâzunun sadece sosyal değil, aynı zamanda manevi bir karşılığı olduğunu vurgular.

Daima halka tevâzu göster

Ruy-ı dil tavrını herkes ister (b.475)

Mütevâzı olanın Rabb-i refi

Rütbe vü kadrini eyler terfi (b.476) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 128)

"Önünü geçme onun dinle sözün" dizesi, kişinin bilge veya tecrübeli birinin sözünü kesmemesini, kendi düşüncesini öne sürmeden önce dikkatle dinlemesini öğütler. Bu, alçakgönüllü bir duruşun temelidir. "Senden a'lâ göregör yüksek özün" ifadesi ise bu alçakgönüllü dinlemenin sonucunu gösterir. Başkasının sözüne kıymet vererek, ondan ders çıkararak, kişinin kendi ruhunun, benliğinin (özün) daha yüce, daha yüksek bir mertebeye ulaşacağını belirtir.

Önünü geçme onun dinle sözün

Senden a'lâ göregör yüksek özün (b.107) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 268)

2.2.2.12.Sabırlı Olmak

Sabır, genellikle üzücü durumlar karşısında sessizce beklemek olarak algılsa da, ahlaki açıdan sıkıntı ve belalar karşısında gösterilen metanet ve dirençtir; olumsuzlukları olumluya çevirme çabasıdır. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette vurgulanan bu erdemin neye karşı gösterilmesi gerektiği de açıklanmıştır. Örneğin, Bakara Suresi'nin 155. ayetinde Allah, insanları korku, açlık, mal, can ve ürün kayıplarıyla sınavacağını belirtir ve bu zorluklara sabır gösterenleri müjdeler. Bu durum, sabrın bir deneme konusu olduğunu ve bela ile musibetlere dayanma gücünü içerdiğini ortaya koyar. Ayrıca, dinî emir ve yasaklara uyma konusunda da sabrın gerekli olduğu sıkça tavsiye edilir (Ege, 2013). Sabır konusuna değinen şairlerin ortak noktası zorluklar karşısında sabırlı olmaktır.

Nâbî, sabrı zorlukların üstesinden gelmenin ve arzu edilen sonuca ulaşmanın temel aracı olarak sunar. İlk beyitte yoksulların refaha ulaşması, son beyitte karanlık gecenin aydınlık sabaha kavuşması sabırla ilişkilendirilir. Dördüncü beyitte ise hikmet ehlinin sabrı "ferahlığın anahtarı" olarak tanımlandığı aktarılır. İkinci beyitte düşmanların dost, yol kesenlerin rehberine dönüşmesi sabrın dönüştürücü gücüne işaret eder. Üçüncü beyitte sabrın "esmâ-i İlâhi'dendür" (Allah'ın isimlerindendir) denilmesi, ona kutsal ve yüce bir değer atfeder. Bu, sabrın sadece insani bir erdem olmadığını, aynı zamanda ilahi bir lütuf ve tecelli olduğunu gösterir. Dolayısıyla sabırlı olmak, ilahi olana yakınlaşmak anlamına gelir.

Sabr kıl itme umurunda şıtab

Sabr ile dirler olur gure düşâb

Sabr ile dost olur düşmenler

Sabr ile reh-ber olur reh-zenler

Sabr esmâ-i İlâhi'dendür

Hikem-i nâ-mütenâhidendür

Ol ki hikmetde şekerler yidiler

Sabr miftâh-ı ferecdür dediler

Sabrdur ukde-güşâ-yı her kâr

İrişür sabr ile subha şeb-i târ (b.1040-1044) Nâbî, (Kaplan, 2008: 262)

Bu beyitlerde Güvâhî sabırlı olmanın zorluklar karşısında önemli bir erdem olduğunu, ancak sabrın sınırlarının da olabileceğini ve bu durumlarda farklı çözüm yollarının aranabileceğini anlatmaktadır.

Biraz sabret bulayın ben harunı

Senün def ideyin derd-i serüni (b.1200)

Ger uğratsa ziyâde aşk cebre

Sefer kıl takâtün yoğ ise sabra (b.1220) Güvâhî, (Hengirmen, 1990, s. 182-183)

Dâ'î, öfkelenildiğinde dahi sabrı elden bırakmamayı ve hoşgörülü (halim) bir tavır sergilemeyi öğütler. Şair, asıl sabırlı ve olgun kişinin, zor anlarda bile bu özelliklerini koruyabilen kişi olduğunu belirtir.

Gazab vaktinde key sabr it halim ol

Hakikatde sabur oldur halim ol (b.56) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 7)

Vehbî, sabır ve affedicilik gibi yüce huyların insan için doğuştan gelen, kolayca elde edilebilir özellikler olmadığını belirtir ("müşkil amma ki beşerde bu hısal"). Bu, sabrın bir çaba ve mücadele gerektirdiğini gösterir. Ancak şair, umutsuzluğa kapılmaz; bu erdemlere ulaşmanın tek yolunun Yüce Allah'ın yardımını ve lütfuyla mümkün olacağını ifade eder. Sabrın aynı zamanda manevi bir boyut taşıdığını, ilahi destekle güçlenebilecek bir erdem olduğunu vurgular.

Sabrı a'lâ bilürüz telh ammâ

Yine olmaz mı niçe derde devâ (b.507)

Kezm-i gayz ile dahi afv-ı cemil

Oldı memduh-ı Hudâvend celil (b.508)

Müşkil ammâ ki beşerde bu hısâl

Meğer ikdâr ide Rabb-i müteâl (b.509) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 134)

Tembellik etmeden, düzenli ve gayretli bir şekilde çalışmak, belli bir sabır gerektirir. Anında sonuç beklemek yerine, emeğinin karşılığını zamanla alacağına inanmak sabrın bir göstergesidir. Şair, kişiye sanatına, yani mesleğine veya yaptığı işe devam etmesini ve sabır göstermesini öğütler.

Et devâm san'ata hem olma kesel

Rızkın elbet verir ol zât-ı ecel (b.69) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 265)

2.2.2.13. Adalet

İslam düşünürleri, adaleti bireysel ve toplumsal davranışın temel niteliği olarak görür; bu, hem kişinin kendisiyle, hem Yaratıcısıyla, hem de diğer insanlarla olan ilişkilerinde bir ölçüt niteliğindedir. Bazı düşünürler adaleti mutlulukla ilişkilendirse de, bu yaklaşım adaleti ütöpik bir kavram haline getirme riski taşır. Ancak mutluluk, huzur ve güven olarak tanımlanırsa, adalet bireysel ve toplumsal hayatımızda temel bir güven duygusu sağlayarak huzurlu bir varoluşun zeminini oluşturur. İslam bilginlerine göre adalet esastır ve hukuk, adaleti gerçekleştirmenin bir aracıdır. Adaletin özü; bireysel ve toplumsal dengenin sağlanması, korunması ve sürdürülmesidir. Bu dengenin nasıl sağlanacağı (yöntem) zaman ve koşullara göre farklılık gösterebilse de, adaletin mahiyeti (ne olduğu) sabittir (Apaydın, 2018). Nâbî, Güvâhî ve Dâ'î gibi şairler, adil olmayan bir toplumda haksızlıkların artacağını ve huzurun kaybolacağını ortaklaşa dile getirirler.

Nâbî, adaletsizliğin kaynağına inerek çoğu kadının (yargıcın) ilahi adaletin temsilcisi olması gerekirken, Allah'ın hükümlerini uygulamadığını belirtir. Bu, yargı sisteminin temelinden saptığını ve dinî prensiplerin hiçe sayıldığını gösterir. Kararların liyakate, haklılığa veya yasalara göre değil, en çok para verene göre verildiğini ifade eder. Bu durum, adaletin tamamen ayaklar altına alındığını ve maddi çıkarların her şeyin önüne geçtiğini gösterir.

Asrda lik kazâ müşkildir

Hükm-i Hak olmayıcak bâtıldur (b.1245)

Siyyemâ ekser-i erbâb-ı kazâ

İtmez ahkâm-ı Hudâ'yı icrâ (b.1246)

Hükmden evvel ider hükmi mezâd

Ol alur kangısı eylerse ziyâd (b.1247) Nâbî, (Kaplan, 2008: 279)

Beyitlerde halkın kolunun, bileğinin alınması, kaşınacak tırnağının bile bırakılmaması, yöneticilerin keyfi isteklerinin karşılanması için her yolun denenmesi, adil bir yönetim anlayışının tamamen ortadan kalktığını göstermektedir. Adaletin yokluğunda ortaya çıkan zulmü, sömürüyü, çaresizliği ve umutsuzluğu güçlü bir şekilde tasvir ederek adalet kavramının ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Şairin anlattığı karanlık tablo, adil bir yönetimin ve toplumsal düzenin değerini ve gerekliliğini daha da belirginleştirmektedir. Adaletin olmadığı bir toplumda huzur, güven ve refahın tesis edilemeyeceği açıkça görülmektedir.

Gerekdür beş yüz evvel kethüdâya

Ki yol bulına beg ile ağaya (b.191)

Alup halkın kolunu kırnağını

Komazlar kaşınacak tırnağını (b.192)

Duâ ve hizmete yir kalmayupdur

Gedâ gözler ekâbir kalmayupdur(b.193) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 104)

Nûşirevân, adaleti her şeyin üzerinde tutar. Dünyanın ancak adalet ve iyilikle yaşanabilir olacağını belirtir. Oğluna, yönetici olarak adaletle hükmetmenin bir emanet olduğunu ve bu emaneti koruyarak cihanı bir güven yurduna (dârü'l-emân) çevirmesi gerektiğini öğütler. Amacının, kendisinin de tarihte olduğu gibi "Adil Nûşirvân" olarak anılacak bir yönetici olmak olduğunu vurgular. Yani, tüm halka ayırım gözetmeksizin eşit ve doğru adaleti sunmak, onun en büyük hedefi ve şeref kaynağı olmalıdır.

Cihânı dutmuş idi 'adl ü dâdı

Eyülük birle meşhur idi adı (b.11)

Sana benden bana Hakdan emânet

Cihânı 'adl ile dârü'l-emân it (b.19)

Şu resme al ile olma mücâdil

Diyeler anı Nuşîrvân-ı ‘âdil (b.21)

Düz olsun cümle halka ‘adl ü dâdun

Nuşîrvân gibi meşhur olsun adun (b.88) Ahmed-i Dâ’î, (Yeniterzi, 2006: 4-5-10)

Bu beyitler adaletin ve iyiliğin bireysel kurtuluşu sağlarken, adaletsizliğin yıkıma ve cezaya yol açacağını net bir şekilde ortaya koyar. Bir yönetici veya sorumlu konumda olan kişi, yaptığı işlerde ve insanlarla olan ilişkilerinde adil ve cömert davranmalıdır ki takdir edilsin. Hayatında adaleti benimsemiş, hakkaniyetle hükmetmiş kişilerin ahiretteki ödülünün cennet olduğunu vurgular.

‘Adl ü ihsân ile meşkûr olagör

Yıkmayup ‘âlemi ma’mûr olagör (b.773)

Kazi cennet olur sahib-i dâd

Duzaha togru gider ehl-i fesâd (b.775) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 188)

Bu beyitteki öğüt, kişinin kendi kazancını sağlamak uğruna başkalarının hakkına girmemesini, yani adil olmasını vurgular. Hileden uzak durmak, temelinde kul hakkına riayet etme ve adaleti gözetme ilkesini barındırır.

San‘at-ı terziliği aldın ele

Gayret et işine katma hîle (b.68) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 265)

2.2.2.14.Kanaatkârlık

Kanaat, en temelde, eldekiyle yetinmek ve verilene razı olmaktır. Bu erdem, kişinin eline geçen az ya da çok şey karşısında ruhsal dengesini koruyarak huzur içinde kalmasını sağlar. Önemli bir görüşe göre, Allah'tan daha fazlasını istemek kanaate aykırı değildir; asıl olan, yalnızca Hak'tan dilemektir. İnsanların elindeki şeylere göz dikmek ve onlardan medet ummak ise kanaat anlayışına tamamen terstir. Hayatta karşılaşılan sıkıntılarda dahi, bireyin sadece Allah'tan yardım beklemesi esastır. Nefsin kalp üzerindeki olumsuz hâkimiyetini sağlayan tûl-i emel (bitmeyen istekler), israf, hırs, tamah ve haset gibi duygular, kanaatin önündeki en büyük engeller ve kalbin afetleridir. Bu özellikleri taşıyan bir kimsenin gerçek anlamda kanaat sahibi olması mümkün değildir (Gökcan, 2018).

Güvâhî, bu beyitlerde kanaat etmeyi en değerli hazine olarak görmekte ve bu erdemin kişiye kalıcı huzur, düzenli bir yaşam ve manevi tatmin getireceğini

öğütlemektedir. Dünyevi hırsların geçiciliğine karşı, kanaatin kalıcılığı ve önemi vurgulanmaktadır.

Gel ey genc isteyen kim yok fenâsı

Kanâat it ki ayrılmaz bekâsı (b.622)

Kanâatla ide gör işüni sağ

Ki dâyim sana tağ üstü ola bağ (b.624) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 137-138)

Nâbî, beyitteki "istiğna" kelimesi ile doğrudan kanaatkârlığı ifade etmekte ve kanaatkâr olmanın şeref ve saygınlığın en temel koşulu olduğunu vurgulamaktadır. Hırs ve tamahın insanı rezil ettiği bir dünyada, kanaatkârlık kişiye onurlu bir duruş ve saygın bir yer kazandırır.

Sâhib-i hırs u tama rüsvâdur

Kimyâ-yı şeref istignâdur (b.488) Nâbî, (Kaplan, 2008: 215)

Burada, kanaatkârlık ve elindekiyle yetinmenin önemine değinir Ahmed-i Dâ'î. Doymak bilmeyen hırsın ve daha fazlasını istemenin kişiye hiçbir zaman huzur getirmeyeceği anlatılır. "Azıklan", yani elindeki az şeyle yetinemeyen kişi için, ulaşmak istediği menzil (hedef) hep uzak kalır, asla tatmin olmaz. Tıpkı çıplak olanın ateşten uzak durması gerektiği gibi, hırs da kişiyi yakıp tüketebilir, ona zarar verebilir. Bu, kanaatsizliğin insanı sürekli bir arayış ve tehlike içinde bırakacağı uyarısıdır. Şair, kişiye elinde bulunan her şeyi bir "ganimet" (ilahi bir lütuf) olarak görmeyi, onunla yetinmeyi ve bu sayede içsel bir hoşnutluk ve huzur bulmayı öğütler. Bu, kanaatkârlığın temelidir: Mevcut olana şükretmek ve onunla tatmin olmak.

Azıklan yol uzak menzil ırakdur

Yalın oddan yalıncaksın ırak tur (b.65)

Ganimet dut yi iç hoş elde varın

Benüm sanma güç idüp il davarın (b.66) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 8)

Vehbî, doyumsuzluk ve açgözlülüğün kişiyi değersizleştirdiğini belirtirken, asıl zenginliğin kalp zenginliği ve gözü tokluk olduğunu vurgular. Kalben kanaatkâr olmak gerektiğini öğütler. Şair kendi tecrübesiyle kanaatin rızkı artırdığını, elindekiyle yetinenin daha bereketli bir yaşama sahip olacağını öne sürer.

El-hazer olma gedâ-çeşm ü deni

Kalbin olsun hele gâyet de gani(b.723)

Bilürüm tecrübe ile a'lâ

Câlib-i rızık idüğün istignâ(b.724) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011:178)

Şair, kişinin aşırı hırstan ve doyumsuzluktan uzaklaşarak, elindekine razı olma hali olan kanaatkârlığı benimsemesini anlatır.

Et devâm san'ata hem olma kesel

Rızkın elbet verir ol zât-ı ecel

Emin ol aç koyamaz kullarını

Kendine râm olan yohsullarını (b.69-70) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 265)

2.2.2.15.Şahitlik Etmek

Şahitlik etmek, bir olay, durum veya iddia hakkında sahip olunan bilgi veya görgüye dayanarak, bu bilgiyi ilgili mercilere (genellikle bir mahkeme, soruşturma makamı veya resmî bir kurul) doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarmaktır. Şahitlik, adaletin tecellisinde ve gerçeğin ortaya çıkarılmasında temel bir rol oynayan önemli bir sorumluluktur.

Vehbî, bu beyitlerde şahitlik konusunda büyük bir hassasiyet ve dikkat çağrısında bulunur. Kişiyi, hâkime yanlış veya düşüncesiz bir şehadetle varmaması gerektiği konusunda uyarır, zira bu tür bir davranışın rezillikle sonuçlanabileceğini belirtir. Şair, şahitlerin doğruyu bilmelerine rağmen hasımlarına yaranmak veya başka sebeplerle pervasızca yalan şahitlik yapabileceklerine dikkat çeker. Bu bağlamda, kişiyi başkalarının davalarına müdahil olmaktan ve dünyanın karmaşasını başına almaktan sakındırır. Vehbî'nin bu öğütleri, adaletin tesisi ve toplumsal düzenin korunması için şahitliğin ne denli kritik bir sorumluluk olduğunu ve yalan şahitliğin bireyi ve toplumu düşüreceği tehlikeleri açıkça gözler önüne serer.

Hâkime varma şehâdetle sakın

Gezme bi-hude rezâletle sakın (b.692)

Şâhidi hakkı bilürken husemâ

Be yalan şahididir bi-pervâ (b.693)

İltizâm itme ilin davâsın

Başına alma cihân gavgâsın (b.697) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 172)

"Sahi bir şahidi" ifadesi, şahidin sahici, doğru ve dürüst olması gerektiği anlamına gelir. Şahitlik etmek, sadece bir olayı nakletmek değil, aynı zamanda bunu tarafsız ve objektif bir şekilde yapmaktır. Bu beyit, kişinin kişisel çıkarlarına, bulunduğu ortama veya muhataplarına göre sözünü ve duruşunu değiştirmemesinin, yani gerçek bir şahit gibi davranmasının önemini vurgular.

Seferde olduğınca ger vatanda

Sahî bir şâhidi her encümende (b.1426) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 199)

2.2.2.16.Ev İşlerinin Düzeni

Ev işlerinin düzeni, bir evin içinde gerçekleştirilen tüm günlük, haftalık ve dönemsel görevlerin belirli bir sistem ve plan dâhilinde yürütülmesidir. Bu düzen sadece fiziksel temizlik ve bakımı değil; mutfak işlerini, alışverişi, fatura takibini, çocuk bakımını ve aile üyeleri arasındaki sorumluluk paylaşımını da kapsar. Düzenli bir ev, sakinlerine huzur ve rahatlık sunarken, dağınıklığın yol açtığı stresi ve verimsizliği engeller. İşlerin planlı yapılması zaman tasarrufu ve verimlilik sağlarken, hijyenin korunmasına ve aile sağlığının desteklenmesine katkıda bulunur. Ayrıca, ev işlerindeki düzen, eşyaların ömrünü uzatarak maddi tasarruf sağlarken, aile bireyleri arasında sorumlulukların adil paylaşımıyla iş birliğini ve uyumu artırır.

Vehbî, bu beyitlerde ev düzeni ve yönetimi konusunda önemli öğütler verir. Evin, şairin beyti (evi) gibi muntazam ve sağlam (metin) olması gerektiğini vurgular. Evine düzen vermeyen, yani dağınıklık ve düzensizlik içinde olan bir kişinin asla huzur ve rahat yüzü göremeyeceğini belirtir. Ayrıca, kişinin gücünü aşacak şekilde haddinden büyük bir ev edinmemesi gerektiğini, zira böyle bir yeri yönetmenin ve kontrol etmenin imkânsız olduğunu ifade eder. Son olarak, evin duruma uygun olmaması halinde, yani ihtiyaçları karşılamayan veya gereğinden büyük ya da küçük olması durumunda, o evin kısa sürede harap olacağını ve virane olmaya yüz tutacağını söyler. Bu öğütler, Vehbî'nin hem maddi hem de manevi anlamda ölçülü ve dengeli bir ev hayatının önemine dikkat çektiğini göstermektedir.

Muntazam olmalıdır hâne hemin

Beyti şâir gibi tâ ola metin (b.963)

Virmeyen hânesine hüsn-i nizâm

Göremez ruy-ı safâ vü ârâm (b.964)

Dairen olsa büyük haddinden

Bil ihata idemezsin anı sen (b.965)

Olmasa hale münâsib hâne

Çok tayanmaz tez olur virâne (b.967) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 222-224)

Bu beyitler, evde düzen, hazırlıklı olma ve tedbirli davranma konularında önemli öğütler sunar. Şair, evin erzağını ve ihtiyaçlarını önceden hazırlamanın gerekliliğini vurgulayarak, "ansızın basacak" (beklenmedik bir şekilde gelecek) zorluklar karşısında hazırlıksız yakalanmanın kara basmak (büyük bir sıkıntıya düşmek) olacağını belirtir. Aynı zamanda, kişinin elindeki işi "atılmış ok gibi" hızla ve kararlılıkla tamamlamasını öğütler. Kış gelmeden odun ve yakacak tedarikini (dütünsüz koma) ihmal etmemek gerektiği, zira "odsuz ev kutsuz ev" (ocağı yanmayan evin bereketsiz ev) olarak nitelendirildiği söylenir.

Evün erzak ir eyle kasdun

Ki ansız basıcak bil kara basdun (b.896)

Atılmış ok gibi tut neyise iş

Evünde irimedim kılıç gibi kış (b.897)

Ocağını dütünsüz koma zinhâr

Dimişler odsuz ev kutsuz ev iy yâr (b.902) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 158-159)

Nâbî, evin dış dünyanın olumsuzluklarından uzak, kişinin kendi iç huzurunu bulabileceği bir "cennet" ve "inziva köşesi" (künc-i uzlet) olarak görülmesi gerektiğini öğütler. Yani burada kastedilen, evin sadece fiziksel olarak düzenli ve temiz olması değil, aynı zamanda manevi bir düzen ve dinginlik sunan, içe dönük bir yaşamı destekleyen bir ortam olmasıdır.

Hânedan çıkma ki oldur cennet

Kuşe-i hânede künc-i uzlet (b.604) Nâbî, (Kaplan, 2008: 225)

2.2.2.17.Zamanın Kullanımı

Vehbî, bu beyitlerde zamanın kıymetini bilmek ve onu boş ve faydasız işlerle harcamaktan kaçınmak konusunda önemli öğütler verir. Tavla (nerd) ve satranç gibi oyunların düşkünlerine getirdiği olumsuzluklara odaklanarak, bu tür uğraşların insana sıkıntı ve üzüntüden başka bir şey kazandırmayacağını belirtir. Şair, toplumda "lale yetiştirmek" gibi boş ve faydasız hobilere kapılıp lakap edinen, ancak aslında zamanını boşa harcayan pek çok "çelebi"nin olduğunu belirterek, bu tür faydasız amellerin sonunun olmadığını ve kişiyi bağımlılığa sürüklediğini ifade eder.

Nerde gördüm ise nerd ü satranc

Mübtelâsında hüveydâ sad-renc (b.348)

Zârdır kârı olur mı dil-şâd

Kalmada mühre be-şesdir nerrâ (b.349)

Abese olma hazer kıl meşgul

Senden ancak budur işte memul(b.1127)

Gözi bağlı kuşa benzer ekser

Mürg-i aklın uçurup kuş besler(b.1129)

Böyle bihude ameller çokdur

Müptelasına nihâyet yokdur(b.1142)

Var niçe tâze açılmış çelebi

Lâlecilikle takınmış lakabı(b.1143) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 104-252-256)

Nabî, zamanı ve yaşam enerjisini boş ve faydasız uğraşlarla harcamaktan şiddetle sakındırır. İnsanın kesinlikle oyun ve eğlenceye kapılmaması gerektiğini belirtir; aksi takdirde gafletin oyuncağı haline geleceğini ifade eder. Özellikle tavla (nerd) ve satranç gibi oyunlara bağımlı olmanın kişiye sadece sıkıntı ve zahmet getireceğini, hatta bu tür uğraşların şeytanın hilesi olduğunu söyleyerek, insanın vesveseli eylemlere bağlanmaması gerektiğini vurgular. Kur'an okumak, zikir çekmek ve salavat getirmek gibi manevi ibadetler varken, değerli vakitlerin boş oyunlara harcanmasının büyük bir israf olduğunu öğütler.

İtme bâziçeye kat'a rağbet

Olma bâziçe-i dest-i gaflet (1288)

Olma dil-dâde-i nerd ü satranc

Ki olur âdeme ser-mâye-i renc (1289)

Mekr-i İblisdür ol da nâsa

Olma beste ‘amel-i vesvâsa (1296)

Var iken Mushaf ü zikr ü salavât

İtme bâziçeye sarf-ı evkât (1292)

Mahz-ı lutf-ı Hak olan genc-i nefes

Hayflar kim ola masruf-ı heves (1293)

Hayf kim mâye-i evkât-ı nefis

Ola garet-zede-i şugl-ı hasis (1295) Nâbî, (Kaplan, 2008: 282-283)

Dâî, burada yöneticilerin ani ve aceleci kararlar almaktan kaçınarak, işleri zamana yaymasını öğütler. "Tedrîc" kavramı, her adımın dikkatlice planlanmasını, süreçlerin belirli bir sıraya göre ve sabırla yürütülmesini gerektirir. Ani kararlar ve aceleci adımlar genellikle hatalara ve zaman kaybına yol açarken, her adımı özenle planlamak, belirlenen zaman çizelgesine uygun ilerlemek, kaynakların ve zamanın daha verimli kullanılmasına olanak tanır.

Eger hükm ile hakansın yed-ârâ

Gerek her işde tedric ü müdârâ (b.45) Ahmed-i Dâ’î, (Yeniterzi, 2006: 6)

Şair, "Bugünkü vaktini tut" diyerek, insanın içinde bulunduğu anı (şimdiki zamanı) sıkıca kavraması, onu boşa harcamaması ve en verimli şekilde kullanması gerektiğini öğütler. Bu, zamanın akıp giden bir nimet olduğu ve geri getirilemeyeceği bilincini taşımayı ifade eder. Geçmişin pişmanlıklarına takılıp kalmak ya da geleceğin kaygılarıyla meşgul olmak yerine, asıl değerli olanın eldeki an olduğunu vurgular.

Bugünkü vaktüne tut gönlün ıssı

Ne bilür ki ne var yarınun ıssı(b.2103) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 251)

Bu beyit zamanın, dünyanın aldatıcılığına kapılarak boşa harcanmaması gerektiğini öğütler. Akıllı kişi, zamanını dünyanın fani zevkleri ve geçici menfaatleri yerine, kalıcı

değerlere ve ahirete yönelik işlere ayırır. Böylece, zamanını doğru kullanarak hem dünyada huzur bulur hem de ahiretteki yerini garanti altına alır.

Etme dünyâyı tekaddüm ‘âkil ol

Zen-i âreste anın hilesi bol (32) Yozgatlı Hüznî, (Öcal , 1990: 264)

2.2.2.18.Utanma

Utanma, bir bireyin kendi davranışları, düşünceleri veya özellikleri nedeniyle onur kırıcı, ahlaka aykırı veya toplumsal normlara uygunsuz olarak algılanan bir duruma düşmekten dolayı hissettiği mahcubiyet, rahatsızlık veya küçük düşme duygusudur. Bu duygu, genellikle başkaları tarafından tanık olunan veya açığa çıkan bir durum sonucunda yaşanır, ancak kişi yalnızken de hissedebilir.

Vehbî, bu beyitlerde utanma ve hayâ duygusunun önemini vurgulayarak, bu erdemin kaybının kişiyi nasıl düşkün duruma düşüreceğini açıklar. Şair, perdesi sıyrık olanın (yani utancını yitirenin) düşkün olacağını belirtirken, gerçek erkeğin ırzını ve namusunu hayâ duygusuyla örttüğünü ifade eder. Utanmazlığın en nefret edilen bir özellik olduğunu ve bu edepsizliğin asla bir rahatlık veya cesaret olarak algılanmaması gerektiğini şiddetle öğütler.

El-hazer olma gedâ-çeşm ü deni

Kalbin olsun hele gâyet de gani (b.723)

Perdesi sıyrık olandır menkub

Setr ider ırzını merd-i mahcub (b.725)

Bi-hayâlîk gibi var mı menfur

O edepsizliği zann itme huzur (b.729) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011:178)

Nabî, utanma ve edep duygusunun önemini vurgulayarak, eğer kişide şerm (utanma) ve edep varsa, bunun mutlaka başkalarına karşı saygılı ve dikkatli davranmaya yol açacağını belirtir. Ona göre utanma, imanın nurunun bir süsü gibidir; yani imanın bir göstergesi ve güzelliğidir. Nabi, hayâ eksikliğinin (bî-hayâlîk) hem bu dünyada hem de ahirette (iki âlemde) kötü ve zararlı olduğunu kesin bir dille ifade eder.

Sende âmâde ise şerm ü edeb

Olur elbetde mürââta sebeb (b.587)

Şermdür gâze-i nur-ı imân

Bî -hayâlık iki âlemde yamân (b.588) Nâbî, (Kaplan, 2008: 223)

Güvâhî farklı bir bakış açısıyla utanmanın bazen pasifliğe ve fırsatları kaçırmaya yol açabileceği yönünde bir görüş ortaya koyar. Şair, bir yandan aşırı utanmanın pasifliğe yol açarak fırsatları kaçırma riski taşıdığını belirtirken, diğer yandan bu "utanmama" halinin bilinçli, haklı ve doğru bir eyleme dayanması gerektiğini, yani kişinin ne yaptığını ve neden yaptığını tam olarak bilmesi gerektiğini vurgular.

Ulular yüzi olur gerçi ıssı

Utanma kim olası devlet ıssı

Utanmak men ider rızkı kişinin

Utanmaz aslını bilen işinün (b.106-107) Güvâhî, (Hengirmen, 1990, s. 98)

Başkalarını yargılamaktan ve ayıplamaktan kaçınma öğüdünü verir. Ahlaklı bir insan, başkalarının kusurlarını araştırmaktan, onları kınamaktan ve bu yolla onları utandırmaktan hayâ eder, yani çekinir.

Kimesne 'aybına ta'n itme zinhar

Kişi bilmez ki bu yolda neler var (b.85) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 10)

Hüznî utanma duygusunun (ar ve hayâ), kişinin kendi onurunu ve şerefini (ırzını) koruyabilmesi için vazgeçilmez bir temel olduğunu vurgular.

Ar namus hayâsı olamaz

İrzinin kadrini asla bilemez (b.86) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 266)

2.2.2.19.Çalışmak

Çalışmak, bir amaca ulaşmak veya bir işi başarmak için zihinsel ya da fiziksel bir gayret ve eylemde bulunmaktır. Bu, belirli bir hedefe yönelik sistemli, düzenli ve sürekli bir çabayı ifade eder. Çalışmak, sadece mesleki faaliyetleri değil, aynı zamanda öğrenmeyi, kendinî geliştirmeyi, bir beceri kazanmayı, topluma faydalı olmayı ve ibadetleri de kapsayan geniş bir kavramdır.

Güvâhî, bu beyitlerde klasik "Ağustos Böceği ile Karınca" fablını kullanarak, çalışkanlık ve tedbirli olmanın hayati önemini vurgular. Kışın aç kalan ağustos böceğinin, yaz boyunca çalışan karıncadan azık istemesiyle başlayan hikâyede, karınca boş vakit

geçiren ağustos böceğine, herkes çalışıp çabalarken onun ne yaptığını sorar. Bu sorgulama, geleceği düşünmeden sorumsuzca yaşamanın kaçınılmaz bir sonucu olarak perişanlık ve açlık getireceğini açıkça gösterir. Böylece Güvâhî, tembelliğin gelecekteki sıkıntıların anahtarı olduğunu, başarının ve huzurun ancak bugünden yarın için çalışmakla ve tedbirli olmakla mümkün olacağını etkili bir biçimde öğütler.

Meger kim cırlayık fasl-ı şitâda

Karıncadan talep itmiş zevâde

Dimiş karınca halk işlü içinde

Dürişürken sen ağaçlar başında

Ne arardun ki zâr u şimdi muhtâc

Kaluban olırsarsın bî-gümân aç (b. 910-912) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 159-160)

Şair, bu beyitlerde ilmin değerini ve ona ulaşmak için gösterilmesi gereken çabayı vurgular. Gece gündüz demeden şerefli ilme çalışmayı öğütlerken, ilimsiz kalmanın insanı hayvan seviyesine düşüreceği uyarısında bulunur. İlim ve çalışmanın (sa'y) birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu, zira çalışmadan ilim elde edenlerin yok denecek kadar az olduğunu belirtir. Hatta, ilim ve sa'y kelimelerinin ebced değerlerinin aynı olmasını bu bütünlüğe bir kanıt olarak sunar. Son olarak, ilmin çalışmadan varlık bulamayacağını, birinin yokluğunda diğerrinin de ortadan kalkacağını kesin bir dille ifade ederek, ilme ulaşmada gösterilecek gayretin vazgeçilmezliğini vurgular.

Sa'y kıl 'ilm-i şerife şeb ü ruz

Kalma hayvan-sıfat ol 'ilm-âmuz

'İlme sa'y eylememekden az er it

'İlm ü sa'y ikisi birdür nazar it

Müdde'âma bu suhan şâhiddür

'İlm ü sa'yun 'adedi vâ iddür

Bulamaz 'ilm bi-lâ-sa'y vücud

Biri gitse biri olur nâ-bud (b.285-288) Nâbî, (Kaplan, 2008: 198)

Vehbî, bu beyitlerde çalışmanın ve ilmin ayrılmaz bütünlüğünü vurgular. Allah'ın büyük lütfu olarak gördüğü faydalı ilmin (ilm-i nafi) asıl amaç olduğunu belirtir. Ancak bu

faydalı ve şerefli ilmin, amel (uygulama, çalışma) olmadan mahvolacağını ve boşa gideceğini öğütler. Şair, tıpkı yüzey ile yansımaları gibi, amel ile ilmin bir bütün olduğunu ve birbirini tamamladığını ifade eder. Gerçek fayda ve değer, bilginin çalışmayla birleşmesinden ortaya çıkar; aksi takdirde bilgi, amaçsız ve verimsiz kalır.

Lik ey lutf-ı Hudâ-yı ‘allâm

‘İlm-i nafi dimedir aslı-ı merâm

Dahi ol ‘ilm-i şerif-i nâfi’

Bi-amel olmaya mahv u zâyi’

‘Amel ü ‘ilm ikisi vâhiddir

Sureti ‘aksi ana şâhiddir (b.74-76) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 52)

Dâ’î, çalışırken acelecilikten (ivek olma) kaçınmayı, her işte sabırlı, dikkatli ve ağırbaşlı (dölek ol) olmayı öğütler. Bu, çalışmanın sadece hızla bitirilmesi değil, aynı zamanda titizlikle ve özenle yapılması gerektiğini gösterir. Aceleci ve düşüncesizce yapılan işler hatalara yol açarken, sakın ve sağlam bir çalışma prensibi, hem işin kalitesini artırır hem de çalışanın manevi olarak yücelmesini sağlar. Öyle ki, bu olgun ve dikkatli çalışma, meleklerin bile imreneceği bir mertebeye ulaşmayı mümkün kılar. Kişinin kalitesini ve kapasitesini anlamak için onun sözlerine bakmak yerine, yaptığı işlere ve ortaya çıkardığı eserlere odaklanmak gerektiğini ifade eder.

Eyü olsun işün çün sen eyüsin

Eyüler her işün işler eyüsin (b.50)

İvek olma dölek ol her bir işde

Ki ta reşk eylesün senden ferîşte (b.52) Ahmed-i Dâ’î, (Yeniterzi, 2006: 7)

Bu beyitler, çalışmanın sadece bedensel bir eylemden öte, ilim, edep ve Allah rızasını gözetken bir gayretin bütünleyici bir parçası olduğunu vurgular. Pasif kalmamayı, ilme karşı kıskanç bir hevesle ilerlemeyi ve bu yolda asla tembellik göstermemeyi salık verir. Asıl çalışmanın, Allah’ın ilmini (ilm-i Hudâ) talep etmek ve bu yolda bir sâlik (yolcu) gibi gayretle ilerlemek olduğu vurgulanır. Zira insana yakışan, ilimle birlikte hoşgörü (hilm) ve ustalık (hüner) kazanmaktır. Tüm bu çabaların temelinde ise Allah rızası (râzı Hudâ) bulunmalıdır; çünkü faydalı ilim (ilm-i nâfi’) dışındaki her şey boş ve değersizdir (hebâ). Bu beyitler, çalışmanın sadece dışsal bir aktivite değil, aynı zamanda

içsel bir dönüşüm, sürekli bir öğrenme ve manevi bir yükseliş yolculuğu olduğunu net bir şekilde ifade eder.

Pişe kıl kendine sen ‘ilm ü edeb

Câhil olan çeker ol renc ü tâb

Pûside olma yürü ‘ilme gayyûr

Olagör sâ‘i ana olma fütûr

Et heves ilm-i Hudâdan taleb et

Sâlik isen var anın silkine git

Âdeme lâzım olan ilm ü hüner

‘İlm ile lâzım imiş hilm ü hüner

Et heves kim ola hem râzı Hudâ

‘İlm-i nâfi ola bâkisi hebâ (b.16-20) Yozgatlı Hüzni, (Öcal, 1990: 264)

2.2.2.20.Hizmetliler Hakkında

Hizmetli, genellikle bir kurumda, kuruluştaki veya özel bir evde temizlik, düzenleme, taşıma, dağıtım gibi çeşitli destekleyici görevleri yerine getiren kişidir. Bu pozisyon, doğrudan bir uzmanlık gerektirmeyen ancak fiziksel çaba ve dikkat isteyen işleri kapsar. Hizmetliler, çalıştıkları ortamın temiz, düzenli, işlevsel ve güvenli olmasında kritik bir role sahiptirler. Onların yaptığı işler, diğer çalışanların veya ev halkının daha verimli ve rahat bir ortamda bulunmasını sağlar.

Vehbî, bu beyitlerde hizmetliler ve ev halkı konusunda önemli uyarılarda bulunur. Komşuların güvenini sağlamak için hizmetlilerin davranışlarına dikkat etmenin gerekliliğini vurgular. Hizmetlilerin ahlaklı (ehli ırz) olmaması durumunda, ev sahibinin huzur bulmasının mümkün olmadığını belirtir. Günümüzde dahi iş gören ve güvenilir hizmetçi bulmanın zorluğuna değinerek, "heveslerinin peşinde koşan" hizmetkârların yaygın olduğunu ifade eder. Özellikle cahil ve düşüncesiz hizmetlilerin (süfeha-yı hademe) bir bela olduğunu, hatta kişinin felaketine yol açarak onu "yokluk ülkesine" (mülk-i âdeme) gönderebileceklerini söyleyerek tehlikelerine işaret eder. Ayrıca, hizmetlilerin çoğunun "yahni kapan" yani gözü doymaz ve açgözlü olduğunu, kapı kapı gezerek (iş arayarak veya hırsızlık yaparak) fırsat kolladığını dile getirir. Bu öğütler, Vehbî'nin evdeki hizmetli seçimi ve denetimi konusunda büyük bir hassasiyet gösterilmesi gerektiğini, zira

onların davranışlarının hem evin huzurunu hem de komşuluk ilişkilerini ve hatta kişinin güvenliğini doğrudan etkilediğini düşündüğünü ortaya koyar.

Tavr-ı etbâ'ına eyle dikkat

Ki bula konşuların emniyyet (b.1035)

Ehli 'ırz olmayacak haddâmın

Niçe mümkündür ola ârâmın (b.1036)

Müşkil oldu hele cem'-i işbâ

İttibâ 'üzre hevâya etbâ' (b.1038)

Ne belâdır süfehâ-yı hademe

Gönderir âdemi mülk-i 'âdeme (b.1039)

Bulunan yahni kapandır ekser

Kap kaç erbâbı kapu kapu gezer (b.1040) Sünbülzâde Vehbî (Alıcı, 2011: 236-238)

Bu beyit, hizmet erbabına iyi davranmanın ve onların değerini bilmenin önemini vurgular. İşverenlerin veya yöneticilerin, çalışanlarına veya hizmetlilerine karşı saygılı, adil ve takdir edici bir tutum sergilemeleri gerektiğini belirtir. İyi hizmetin karşılığının, maddi ötesinde manevi takdir ve hoşgörüyle verilmesinin, hem hizmet verenin motivasyonunu artıracak hem de genel olarak ilişkilerin daha sağlıklı yürümesini sağlayacağı mesajını taşır.

Şu kim kullukda hoş hizmet eridür

Ne denlü hoş dutarsan key yiridür (b.101) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 11)

"Altında çalışanlarını (zir destanunı) azarlama, onlara kötü davranma (azar itme)." Bu dize, yöneticilerin veya amirlerin, hizmetlilerine karşı kaba ve kırıcı olmamalarını, onları gereksiz yere azarlamamalarını öğütler. Bu, merhamet ve saygıya dayalı bir ilişkinin önemini vurgular.

Hüsn-i hâl ile geçin herkes ile

Hoş dil ol herkes ü her nâ-kes ile

Zir destânunı âzâr itme

Serd teklif ile bi-zâr itme

Cevr ile kimseye bi-zâr itme

Sana cevır itse de âzâr itme (b.543-546) Nâbî, (Kaplan, 2008: 220)

Beyitler doğrudan hizmetlilere hitap etmese de, bir yöneticinin kendi hizmet anlayışıyla hizmetlilerine nasıl bir örnek teşkil etmesi gerektiği ve hizmetin bir zillet değil, herkes için bir görev olduğu mesajını dolaylı olarak verir.

Evünde arlanma hizmet için

İdecek sensin anda hizmet için (b.883)

Gerekse âlemün olsun begi ol

Gerek her kişi evinde kara kul (b.884)

Dürüş ev hizmetine giç eger ir

Keçi yatmaz yatakda eşmedin yir (b.889) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 157-158)

2.2.2.21.Tevekkül

Tevekkül, kelime olarak "vekil kılmak, güvenmek, havale etmek" anlamlarına gelir. Dinî bir terim olarak ise, kulun üzerine düşen her türlü görevi yerine getirdikten, yani bütün meşru sebeplere sarıldıktan sonra, sonucunu Allah'a bırakması ve O'na güvenmesidir.

Nabî, bu beyitlerde tevekkülün ve sebeplere sarılmanın sosyal hayattaki dengesini işlemektedir. Şair, Allah'ın lütfunun karşılıksız ve minnetsiz olduğunu, insanın elinin (gayretinin) ise bu lütfun tecelli etmesinde yalnızca bir aracı olduğunu vurgular. Bu durum, sosyal hayatta bireylerin birbirlerine yardım ederken karşılık beklememeleri ve yardımı Allah'ın bir nimeti olarak görmeleri gerektiği anlamına gelir. Şair, her ne kadar sebepleri terk etmenin sevap olmadığını belirtse de (yani çalışmanın ve çabalamanın gerekliliğini onaylasa da), asıl vurguyu "sebeplerin Allah'tan bağımsız bir işe yaramayacağı" fikrine yapar. Allah'ın müsebbib (sebeplerin yaratıcısı) olmadığı bir durumda, hiçbir sebebin fayda vermeyeceğini ifade eder.

Lutf-ı Hak herkese bi-minnetdür

Dest hemân arada bir aletdür

Terk-i esbâb değül gerçi sevâb

Bi-müsebbib neye yarar esbâb

Bi-müsebbib sebebi itme taleb

Hayrete işte budur cümle sebep (b.496-498) Nâbî, (Kaplan, 2008: 215-216)

Vehbî, bu beyitlerde tevekkülün özünü ve doğru anlaşılması gerektiğini öğretir. Sürekli olarak Allah'a tevekkül etmeyi ve O'nun feyzine (bolluğuna, ihsanına) sığınmayı öğretirken, bunun pasif bir bekleyiş olmadığını vurgular. Şair, her ne kadar sebeplere sarılmanın (çalışmanın, gayret göstermenin) gerekli olduğunu belirtse de, asıl önemli olanın Allah'a olan kesin inancın (i'tikadın câzim olması) olduğunu vurgular. Yani kişi, üzerine düşeni yaptıktan sonra sonucun Allah'tan geleceğine dair sarsılmaz bir inanca sahip olmalıdır. İşlerde daima mütevekkil olunmasını ve Hak yoluna (Allah'ın yoluna) tevessül edilmesini (sığınılmasını) öğütleyen Vehbî, böylece tevekkülün kulun sorumluluğunu yerine getirmesi ile Allah'a tam güvenmesi arasında kurulan dengeli bir yaşam felsefesi olduğunu ortaya koyar.

Dâ'imâ Hakka tevekkül eyle

Feyz-i Bârye tevessül eyle (b.582)

Gerçi esbâba teşebbü lâzım

İ'tikâdın ola ammâ câzim (b.586)

İşlerinde mütevekkil olagör

Râh-ı Hakka mütevessil olagör (b.959) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 150-222)

Bu beyit, tevekkül felsefesinin en derin yansımalarından birini sunar. Allah'tan (Hak'tan) gelen her şeyi, acı (niş) veya zehir bile olsa, hoş karşılamının ve kabul etmenin gerektiğini ifade eder. Bu durum, tevekkülün sadece bir sonuca razı olmak olmadığını, aynı zamanda başa gelen her musibeti ve zorluğu, ilahi bir takdirin parçası olarak görmek ve buna yürekten rıza göstermek olduğunu ortaya koyar.

Ne çâre niş ise dahı idüp nuş

Ne kim Hakdan gelür görmek gerek hoş (b.2098) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 251)

Bu dizeler, her işin başında Allah'a yönelmeyi, O'na yalvarıp dua etmeyi öğretir. "Ansız bitmez iş" ifadesi, Allah'ın izni ve yardımı olmadan hiçbir işin tamama ermeyeceğini, sonuca ulaşmayacağını vurgular. Kişi, kendi çabasının tek başına yeterli olmadığını bilmeli ve gücün asıl sahibinin Allah olduğunu idrak ederek O'na sığınmalıdır. Saadetin (mutluluk, başarı, bahtiyarlık) Allah'ın bir bahşışı, lütfu olduğunu ifade eder.

Her işde Tanrıya yalvar du‘â kıl

Kim ansuz bitmez iş iy merd-i ‘âkıl (b.102)

Sa‘âdet Tanrının bahşâyışidür

Anı anma ki kuvvet guşışidür (b.103) Ahmed-i Dâ‘î, (Yeniterzi, 2006: 11)

Şair, kişinin Hâlık'a (Yaratıcı'ya), yani Allah'a tevekkül etmesini ve bu sayede elem (üzüntü, keder) çekmemesini öğütler. "Nahnü kasemnâ" ifadesi, Kur'an-ı Kerim'deki Zühruf Suresi'nin 32. ayetinde geçen "Biz onların dünya hayatındaki rızıklarını aralarında paylaştırdık" anlamına gelen bir ifadeden alıntıdır. Şair, bu ilahi gerçeğe işaret ederek, rızıkların ve kaderin Allah tarafından paylaştırılmış olduğunu ve bu durumda ne gibi bir gam (üzüntü, tasa) olabileceğini sorar. Yani, her şeyin Allah'ın takdirinde olduğunu bilen bir müminin üzülmeye gerek olmadığını, zira Allah'ın kullarına en uygun olanı takdir ettiğine iman etmesi gerektiğini vurgular.

Kıl tevekkül Hâlık çekme elem

Et nazar nahnü kasemnâya ne gam (71) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 266)

2.2.2.22. Onurlu Olmak

Onurlu olmak, bireyin kendi değerini bilmesi, saygınlığını koruması ve kendisine olan öz saygısını yitirecek davranışlardan kaçınması durumudur. Bu, sadece dışsal itibarı değil, aynı zamanda içsel bir dürüstlük, haysiyet ve prensiplere bağlılık halini de ifade eder. Onurlu bir kişi, zor durumlar karşısında dahi karakterinden taviz vermez, başkalarına minnet duymaktan kaçınır ve her türlü haksız kazançtan uzak durur. Kısacası, onurlu olmak kişinin kendine ve insanlara karşı saygılı, dürüst ve ilkeli bir yaşam sürmesidir.

Nabî, bu beyitte sosyal ilişkilerde bireyin kendi değerini korumasının ve başkalarına karşı aşırı isteklerden kaçınmasının önemini vurgular. "Âli it kıymetüni hâr olma" dizesiyle, kişinin toplumsal çevrede onurunu ve saygınlığını yüksek tutması, kendini aşağılık duruma düşürmemesi gerektiğini öğütler. Bu, başkalarından sürekli bir şeyler beklemek, minnet altına girmek veya şahsiyetini zedeleyecek davranışlardan uzak durmak anlamına gelir.

Âli it kıymetüni hâr olma

Gördüğün şey'e talebkâr olma (b.492) Nâbî, (Kaplan, 2008: 215)

Onurlu olmak, kişinin kendi iç benliğini kontrol edebilmesi, gelip geçici arzulara yenilmemesi ve böylece hem kendi gözünde hem de "Huda nezdinde" (Allah katında) değerli ve sevgili (mahbub) olması demektir. Nefsine hâkim olamayan bir birey, kolayca zaaflarına yenilir, bu da onu haysiyetini zedeleyecek durumlara düşürebilir. Edep ve hayâ (utanma) duygusunun bir kişinin ayıplarını örtmesiyle (setr etmesiyle) onurunu nasıl koruduğunu gösterir. "Edep elbisesi"nin (evb-i edeb) kişinin ayıplarını gizleyen güzel bir giysi gibi olması, edepsizliğin ve hayâsızlığın insanı rezil ederek onurunu zedeleyeceği anlamına gelir. Dolayısıyla, edep ve hayâ sahibi olmak, kişinin onurlu bir kişilik sergilemesinin ve toplumda saygı görmesinin temelidir.

Olmaya kim nefis ü hevâya maglub

Olasın nezd-i Hudâda mahbub (b.369)

Setr ider ‘aybını insanın hep

Ne güzel câme imiş evb-i edeb (b.494) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 108-132)

Güvâhî, bu beyitlerle, edepsizlikten uzak durmanın ve kendi sınırları içinde ölçülü olmanın, onurlu bir yaşam sürmenin ve toplumda saygın bir yer edinmenin temel prensipleri olduğunu açıkça ifade eder.

Edepsüzlüğü kâr idinme kesil

Katı uzanma yorgânunca kösil (b.288) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 112)

Bu beyit, onurlu olmanın dış faktörlerden ziyade, bireyin kendi iradesi ve nefsiyle verdiği mücadeleden kaynaklandığını, bu mücadeleyi kazanmanın kişiye tarifsiz bir iç güç ve saygınlık kazandıracağını çok net bir şekilde anlatır.

Er isen nefsüne hey di birer de

Ki kırk aslan güci vardır bir erde (b.58) Ahmed-i Dâ’î, (Yeniterzi, 2006: 7)

Bu beyitler, onurlu olmanın hem dinî ve ahlaki prensiplere sıkı sıkıya bağlı kalmaktan hem de çıkar gözetmeden kişisel duruşunu korumaktan geçtiğini açıkça belirtir. Dinîni ve dilini korumak, kişinin özüne sahip çıkması; dalkavukluktan kaçınmak ise dış etkenler karşısında karakter bütünlüğünü muhafaza etmesidir.

Dinîn ile dilini sakla heman

Kimseye etme tabasbus bu zaman (b.79) Yozgatlı Hüznî, (Öcal, 1990: 265)

2.2.2.23. Güvenilir Olmak

Güvenilir olmak, bir kişinin sözüne ve davranışlarına tereddütsüz bir şekilde inanılabilmesi, kendisine emanet edilen her türlü değere (sır, mal, görev, sorumluluk) sadık kalması ve beklentileri karşılaması durumudur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir." (Buhârî, Îmân 4-5; Müslim, Îmân 64-65). Bu hadis, güvenilir olmanın sadece bireysel bir ahlaki özellik olmadığını, aynı zamanda sağlıklı bir toplumun vazgeçilmez bir unsuru olduğunu açıkça ortaya koyar.

Nabî'nin güvenilir olmakla ilgili öğüdü, Hz. Peygamber'in hadisine atıfla başlar ve gerçek bir Müslümanın temel vasfının insanlar için bir güven kaynağı olması gerektiğini vurgular. Şair, "Halk ola dest ü dehânından emin" (İnsanlar onun elinden ve dilinden emin olsun) diyerek, bireyin fiili davranışlarıyla kimseye zarar vermemesi (eliyle) ve sözleriyle (diliyle) kimseyi incitmemesi, yalan söylememesi veya iftira atmaması gerektiğini belirtir. Devamında, Müslümanların namusunun (ırz), malının ve canının (dem) birer kutsal emanet olduğunu ifade eder. Bu öğütler, sosyal hayatta güvenin, adaletin ve huzurun ancak bireylerin birbirlerinin haklarına riayet etmesiyle, onurlarına, mallarına ve canlarına saygı göstermesiyle tesis edilebileceğini gösterir.

Didi müslim odur ol Server-i din

Halk ola dest ü dehânından emin

Hep vadi'atdür eyâ talib-i kâm

'İrz u mâl u dem-i ehl-i İslâm (b.650-651) Nâbî, (Kaplan, 2008: 229)

Şair, bu beyitte bireyin hayatında ulaşabileceği en büyük mutluluklardan birinin güvenilir ve dürüst bir insan olarak tanınmak olduğunu öğütler. Kişinin çevresi tarafından sadık, yani doğru sözlü, sözünde duran ve vefalı biri olarak görülmesi, onun hem kişisel itibarını yükseltir hem de toplumsal ilişkilerde saygınlığını artırır. Ayrıca, insanların ona güvenmeye layık olduğunu söylemesi, o kişinin karakterinin sağlamlığını, sözüne itimat edildiğini ve sorumluluk sahibi olduğunu gösterir.

Ne sa'âdet sana sâdık diyeler

İ'timâd itmege lâyük diyeler (b.396) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 114)

Güvâhî, beyitte güvenilir olmanın temel bir yaşam ilkesi olduğunu güçlü bir şekilde vurgular. Kişinin ister yolculukta ister kendi vatanında olsun, yani her koşulda ve her

ortamda, dürüst ve güvenilir bir şahit gibi davranması gerektiğini öğütler. Bu, bireyin sözünde ve davranışlarında tutarlı olmasının, kişisel çıkarlar veya durumdan bağımsız olarak her zaman doğruyu söylemesinin önemini belirtir.

Seferde olduğınca ger vatanda

Sahî bir şâhidi her encümende (b.1426) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 199)

Ahmed-i Dâ'î'nin vurguladığı gibi, güvenilir olmak söz ve eylemler arasındaki tam bir tutarlılıkla mümkündür. Bir liderin veya yöneticinin güvenilirliği, ancak söylediklerini yapması, vaatlerini yerine getirmesi ve istikrarlı bir duruş sergilemesiyle inşa edilir. Eğer bir kişinin sözüyle eylemi arasında bir çelişki varsa, yani söylediğinin tersini yapıyorsa (hilaf-ı kavî), o kişi hızla güvenilirliğini kaybeder ve liderlik gibi önemli makamlara (hilafet) layık olamaz. Bu nedenle, gerçek güvenilirlik, lafta kalmayan, eylemlerle kanıtlanan bir dürüstlük ve tutarlılık gerektirir.

Hilâfun yog ise kavlünde lâf it

Hilâf-ı kavî ile olmaz hilafet (b.38) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi, 2006: 6)

Hüznî, güvenilir olmanın temelini oluşturan iki hayati prensibi vurgular. Birincisi, sözde durmak (sebat): kişi verdiği her söze bağlı kalmalı, kararlarından dönmemelidir ve tutarlı bir duruş sergilemelidir. Bu, başkalarının o kişiye güvenmesinin en önemli nedenlerinden biridir. İkincisi ise doğruluk (sıdk): söze asla yalan karıştırmamak ve her zaman doğruyu söylemek. Yalan, güveni zedeleyen ve ilişkileri bozan en büyük faktördür.

Her sözünde kıl sebat el aman

Doğru söyle sözüne katma yalan (b.113)Yozgatlı Hüznî, (Öcal , 1990: 266-269)

2.2.2.24.Arkadaşlık-Dostluk

Dostluk sadece bir sosyal ilişki değil, aynı zamanda insanın varoluşsal sorularına cevap arayan, ahlaki değerlerini şekillendiren ve toplumsal yaşamı zenginleştiren bir kavramdır (Kar, 2024: 81). Dostlukta ideal olan tıpkı anne sevgisinde olduğu gibi karşılıksız sevgi üzerine kurulan dostluklardır (Gökhan, 2021: 509). Dostluk ilişkileri karşılıklı güven üzerine kurulur. İki insan önce birbirini tanır; ilgi alanları, yaşamışlıklar, zevkler gibi belli başlı parametrelerde ortak bir frekans yakaladıklarında da arkadaşlıkları daha yakın bir ilişkiye evrilir ve dost olurlar (Bozkurt, 2022).

Sünbülzâde Vehbî, sadece bir şair değil, aynı zamanda deneyimli bir devlet adamıydı. Genç yaşta İstanbul'a gelerek devlet hayatına atılan Vehbî, bu süreçte birçok kişiyle tanışmış ve dostluklar kurmuştur. Bu deneyimleri ışığında dostluk üzerine önemli tespitlerde bulunmuş ve bu tespitleri eserlerine yansıtmıştır. Vehbî'ye göre, dostluk kuracağımız kişileri seçerken oldukça dikkatli olmalıyız. Herkesle içli dışlı olmak ve her şeyi anlatmak doğru bir yaklaşım değildir. Dostlarımızın mayası bozuk, bayağı kişiler olmamasına özen göstermeliyiz. Çünkü böyle insanlar, hem bize hem de çevremize zarar verebilirler. Dost seçiminde sadece insanların olmadığını, kıymetli kitaplarında olduğunu hatırlatarak kitapların gerçek ve güvenilir dostlar olduğuna işaret eder. Kitaplar, bize bilgi verir, düşüncelerimizi geliştirir ve karakterimizi olumlu yönde etkiler. İyi bir kitap, her zaman yanımızda olan ve bize doğru yolu gösteren bir dost gibidir.

İhtirâm eyle şerifün-nesebe

Sâhib-i ırz-u vakâr u edebe (b.463)

İhtilât itme fûru-mâye ile

Mübtezel zümresi pes-pâye ile (b.464)

Nâs ile eyleme çok istinâs

Olma mevsûm-ı nişân-ı iflâs (b.465)

Cüst-cû eyleme yârân u celis

Kütüb-i fâhireveş var mı enis (b.466)

Gâh ahbâbı ziyâret eyle

Lik etvârına dikkat eyle (b.468)Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 126)

Yozgatlı Hüznî nasihatnamesinde, oğluna dost seçerken dikkatli olmasını tavsiye eder. Özellikle sonradan Müslüman olmuş kâfirleri yılanı benzeterek, bu kişilerle dostluk kurmanın tehlikelerine dikkat çeker. Bu yaklaşım, dönemin İslam dünyasında farklı dinlere mensup kişilere yönelik bir güvensizlik olduğunu gösterir. Hüznî, şiirlerinde argo kullanımlarından çekinmemiştir. "İbneleri yanına yaklaştırma" gibi ifadeler, dönemin sosyal yapısında kabul görmeyen bazı davranışları ve kişileri kastetmektedir. Ayrıca, "ar namusu olmayan" ve "aslının katıra benzetildiği" gibi ifadelerle de belirli bir sosyal grubu eleştirmektedir. Bu durum, Hüznî'nin toplumdaki ahlaki çöküşe karşı duyarlı olduğunu ve bu konuda açık sözlü olduğunu gösterir.

Müslim olmuş kâfire bakma yalan

Adama dost mu olur nev-i yılan (b.61)

Yanına koyma sakın ibneleri

Şah damarı kırılan rahneleri (b.85)

‘Ar nâmus hayâsı olamaz

‘İrzının kadrini asla bilmez (b.86)

Sana nerden edecek ‘ahde vefâ

İbnelerden umulan derd-i belâ (b.87)

İylik etsen ne kadar fâ‘ide yok

Piç katır aslı ânın nazar et (b.90) Yozgatlı Hüznî, (Öcal , 1990: 266-267)

Nâbî, dostlarını incitmemeye özen göstermiştir. Dostlarla olan ilişkilerde mizah ve latifenin önemini kabul etmekle birlikte, bu tür söylemlerin bir sınırının olması gerektiğini vurgular. Aşırıya kaçılan mizah, dostları incitebilir ve aralarındaki güveni zedeleyebilir. Bu durum, dostların birbirlerine karşı kötü düşünmelerine ve kırılmalarına neden olabilir. Nâbî’ye göre, samimi bir dostluk ilişkisi, karşılıklı saygı ve anlayış üzerine kurulmalıdır. Nâbî, dostlar arasında samimiyetin gelişmesi için hediyeleşmenin önemli bir araç olduğunu düşünür. Hediye vermek, karşı tarafa değer verildiğini gösterir ve ilişkiyi güçlendirir. Ancak, hediye seçimi yapılırken de dikkatli olunması gerektiğini belirtir.

Ya meger yâr-ı sadîkun ola ol

Bî-tekellûf olıcak eyle kabûl (b.512)

Sen dahı ana mükâfât eyle

Bir ‘atâ ile mücâzât eyle (b.513)

Eyleme hezl ü müzâhı pîşe

Düşürür dostlarını teşvîşe (b.518)

Asdikâya sebab-i nefret olur

Akıbet vasıta-i vahşet olur (b.519)Nâbî, (Kaplan, 2008: 217-218)

Güvâhî, dost seçiminde dikkat edilmesini öğütler. Nicelik yerine niteliğe önem veren şair, çok sayıda dostun kuru bir kalabalık oluşturduğunu, asıl önemli olanın az

sayıda, sadık ve vefalı dostlara sahip olmak olduğunu belirtir. Dostun malına saygı göstermek, dostluğun temel kurallarından biridir. Güvâhî, "dostun malını düşman gibi yemeli" derken, dostun malına sahip çıkılması gerektiğini, ona zarar verilmemesi gerektiğini ifade eder. Ancak bu, dostun evine sık sık gidilmesi ve onun malından faydalanılması anlamına gelmez. Dost evine az gidilmesi gerektiğini söyleyerek, dostluk ilişkilerinde aşırıktan kaçınılması gerektiğini vurgular. Sık sık bir araya gelmek, bazen dostluk ilişkilerine zarar verebilir.

Aceb bir dost kazanmadun mı sâdık

Kiola vakt-i belâda hem muvafık

Didi oğlan degül bir dostum çok

Eger sayarsam olur yüzden artuk

Ki her biri yolumda baş u cânın

Dirîğ itmez ki eger hânümânın (b.1430-1432)

Egerçi sâdılkta çoğ olur yâr

Belâda değmesi olmaz vefâdâr (b.1455)

Yidükde dostun rızkın olup tuş

Yi düşman gibi tâ gönli ola hoş (b.1402)

Kişi varmaklığıyla dostına çok

Azaldur hürmetini assısı yok (b.1396) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 190-201)

Bu beyitte Nuşirevan, oğluna dostlarına vefa göstermenin ne kadar önemli olduğunu vurgular. Geçmişte yaşanan güzellikleri hatırlamak ve dostlara değer vermek, insanın karakterini gösterir. Geçmişini unutmak, vefasızlığın bir göstergesi olarak görülür. "Gönülden bi-vefâsın" ifadesiyle, sadece dışarıya karşı gösterilen bir vefasızlık değil, aynı zamanda iç dünyada da vefasızlığın kök salmış olduğunu ifade eder. Yani, sadece davranışlarla değil, kalben de vefalı olmak gerekmektedir. Vefalı olmak, toplumda saygın bir yer edinmek için de önemlidir. Vefasız biri olarak anılmak, kişinin itibarını zedeler. Geçmişini unutmadan dostlarını hatırlayıp dostlarına değer vermesini öğütler.

Kime kim va‘de kılsan kıl vefâsın

Dimesünler gönülden bî-vefâsın (b.70) Ahmed-i Dâ‘î, (Yeniterzi ,2006:6)

2.2.2.25.Konuşma Adabı

Konuşurken uymamız gereken bazı noktalar olduğunu görüyoruz. Örneğin; saygılı bir dil kullanmak ve küfür ya da argo kelimelerden kaçınmak, göz temasını koruyarak iletişim kurmak, tartışmalarda sakin kalmak ve karşı görüşe saygılı olmak, düşünce özgürlüğünü korurken başkalarının duygularına zarar vermemeye özen göstermek gibi hususlara dikkat edilmelidir. Konuşma adabını “Ne söylediğine ve hangi zamanda söylediğine dikkat et.” sözü, Hazreti Ebu Bekir'den bize miras kalan, konuşma adabının temelini oluşturan bir ilkedir. Bu söz, her bir kelimemizin sorumluluğunu taşıdığımızın ve sözlerimizin hem kendimiz hem de çevremiz üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmamız gerektiğinin altını çizer. Ne söyleyeceğimiz, nerede ve nasıl söyleyeceğimiz kadar, ne zaman söyleyeceğimiz de büyük önem taşır (Çelebi, 2012).

Bu kısımda Vehbî'nin sosyal hayatla ilgili evrensel nasihatler verdiğini görmekteyiz. Vehbî oğluna hitaben güzel sözlü olmasını, yumuşak sözlerle konuşmasını öğütler. Dil, bedenimizin en küçük organlarından biri olmasına rağmen, ürettiği sözler ile büyük yıkımlara neden olabilir. Kötü sözlerin kalpleri kırdığı, ilişkileri zedelediği ve toplumsal huzuru bozduğu unutulmamalıdır. Bu, sözlerin hem bireysel hem de toplumsal hayattaki etkilerini vurgular. Bilgi sahibi olunmayan konularda konuşmaktan kaçınılması gerektiğini belirtir. Bu durum, bilgisizliğin yanlış anlaşılmalara ve tartışmalara yol açabileceğini gösterir. Söylenecek sözün önceden düşünülerek konuşulması gerektiğini belirtir. Boşboğazlık yapmanın, kişinin değerini düşürdüğünü belirtir. Bu durum, susmanın bazen konuşmaktan daha etkili olabileceğini gösterir.

Lik âdâb ile söyle sühanı

Boşboğazlık ile açma deheni

Bed-zebân olma nigû-güftâr ol

Kavl-i leyyin ile bi-âzâr ol

Görinür gerçi zeban cirmi sağır

Lik söyletsen olur cürmi kebir

‘Unfla eyleme bir ferde hitâb

Ki ider kûh dahi redd-i cevâb

Ba ‘zı meclisde ser-â-pâ gûş ol

Ya'ni çok söylemeyüp hâmûş ol

Eyle evvel sözini endişe

Sonradan düşmeyesin teşvişe (b.385-390) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011:111-112)

Nâbî, oğluna konuşurken boşboğazlık yapmamasını toplum içinde hoş karşılanmayacağını, insanlar arasında sorun çıkaracağına değinir. Konuşurken sözü tekrarlamadan, karşıdaki kişiyi usandırmadan, kişinin ayıbını yüzüne vurmadan, sert dille hitap etmeden konuşmasını öğütler. Gerektiği yerde susabilmenin önemli olduğunu belirterek, her zaman konuşmanın gerekli olmadığını ifade eder.

Olma meclisde ne bir gûne hamûş

Vakt ile gâh zebân ol geh gûş (b.616)

Suhanı 'ibret-i dürr ü güher it

Mümkin olduğu kadar muhtasar it (b.617)

Söyledükde sözi itme tekrâr

Ya meğer zikr ola ya istigfâr (b.623)

Kimseye virme huşûnetle cevâb

Lutf ile 'izzet ile eyle hitâb (b.626)

Kimsenün 'aybını urma yüzine

Gûşunı bâb-ı kabûl it sözine (b.627)

İtme tezvîr ü nifâkı mu'tâd

Ki ider kasr-ı vifâyı ber-bâd (b.640) Nâbî (Kaplan,2008: 226-228)

Güvâhî, konuşurken sözü enine boyuna düşünüp söylemek gerektiğini, sözün büyük bir güç taşıdığını ve düşünülmenden söylenen sözlerin kişinin başına bela getirebileceğini belirtir. Düşünülmenden söylenen sözlerin genellikle pişmanlıklara yol açacağını ifade eder. Makul ve düşünülmeye söylenen sözlerin ise birçok sıkıntıdan kurtulmaya yardımcı olacağını belirtir. Bu, doğru ve yerinde sözlerin hem kişiye hem de çevresine fayda sağlayacağını gösterir. Pişmeden söylenen sözlere çare aramanın anlamsız olduğunu ifade eder. Yani bir kez söylenen sözü geri almak veya etkilerini ortadan kaldırmak oldukça zordur.

Sözün herkes görüp iki yüzini

Bişürüp söylemek gerek sözünü

İşidün yine bir mücrim belâya

Düşüp sözile cüst ırmış devâya (b.1548-1549)

Gelür kem sözle başa çok belâlar

Savar makul söz niçe kazâlar (b.1561) Güvâhî, (Hengirmen, 1990: 209-210)

Ağızdan çıkan sözü değiştirmek veya geri getirmek oldukça zordur. Bu durum, sözün sonuçlarının ciddi olabileceğini gösterir. Sarf edilen bir sözün insanı zor durumda bırakabileceğini ve zarara sokabileceğini belirtir. Bu, düşüncesizce söylenen sözlerin hem kişiye hem de çevresine zarar verebileceği anlamına gelir. Dilin, insanın iç dünyasını dışa vurmasının bir aracı olduğunu ifade eder. Yani, bir insan ne düşünüyorsa, ne hissediyorsa, bunu genellikle söylediği sözlerle dışa vurur. Konuşurken açık ve sade bir dil kullanmanın önemini vurgular. Bu sayede herkesin anlayabileceği bir iletişim kurulur ve yanlış anlamaların önüne geçilir.

Kaçan söz söyleyen fikr eyle evvel

Sözün vâzıh gerek yok kim mü'evvel (b.37)

Dilidür âdeminün tercümânı

Ne kim gönlinde var keşf eyler anı (b.40)

Şu yirde kim gelür sözden melâlet

O yirde dilünü söyletme lâl it (b.41)

Ki ya'ni 'akl olan uslu kişi de

Sözi bir söyleye iki işide (b.43)

Kolayını gözet inen bilişün

Ki ta yâd olmasun senden bilişün (b.48) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi ,2006 :9, 2006:

6)

2.2.2.26.Sözünde Durmak

Sözünde durmak“ verdiği sözün gereğini yerine getirmek.”olarak tanımlanır. (TDK, 2024) “Verdiğiniz sözü ve yaptığınız antlaşmayı yerine getirin. Çünkü verilen söz,

sorumluluğu gerektirir.” (İsrâ Sûresi) Söz verme, bir grup içindeki bireylerin birbirlerine güven duygusunu artırmak ve dayanışmayı güçlendirmek amacıyla geliştirdiği bir anlaşmadır. Bu anlaşma, grup üyelerinin birbirlerine karşı belirli sorumluluklar almalarını ve bu sorumlulukları yerine getirmelerini sağlar. İhanete karşı bir güvence mekanizması olarak çalışan söz verme, grup içindeki dayanışmayı pekiştirerek, grubun dış tehditlere karşı daha güçlü bir duruş sergilemesini sağlar. Bu sayede, grup üyeleri, birbirlerine karşı güvensizliklerinden kaynaklanan iç çatışmaları en aza indirerek, dışarıya yönelik daha etkili bir savunma mekanizması oluştururlar (Ürek, 2009: 37-46).

Vehbî söz vermenin ciddi bir sorumluluk olduğunu ve verilen sözlerin mutlaka yerine getirilmesi gerektiğini vurgular. Yalan yere söz vermenin hoş olmadığını ve kişinin itibarını zedelediğini belirtir. Sözünde duran insanlar, toplumda daha saygın bir yere sahiptir. Belli bir makama gelenlerin, verdiği sözleri unutma eğiliminde olduğunu belirterek, makamın insanları nasıl değiştirebileceğine dikkat çeker.

Va'd lutf eyler isen az eyle

Lik mev'ûdını incâz eyle (b.571)

Va'd-i 'arkûb değildir mergûb

Sonra hulfiyle olursun mahcûb (b.572)

Ba'zı zât eyleyüp izhâr-ı himem

Vakt-i 'azlinde ider va'd-i kerem (b.573)

Olıcak nâ'il-i câh u ikbâl

İder incâzını terk ü ihmâl (b.574)

'Aybdır öyle mevâ'id-i dürü

Şem'-i câhında komaz nûr-ı fûrug (b.575) Sünbülzâde Vehbî, (Alıcı, 2011: 148)

Hüznî'ye göre verilen söz, kutsal bir bağıdır ve mutlaka yerine getirilmelidir. Söz, kişinin karakterinin bir aynasıdır. Sözünde duran kişi, aynı zamanda sadakatli bir kişidir. Sözünden dönen kişinin "mayasının bozuk" olduğunu söyleyerek, bu durumun kişiliğin temel yapısında bir eksiklik olduğunu ifade eder. Hüznî, sözünde durmanın sadece belirli bir dönem için değil, hayat boyu sürdürülmesi gereken bir ilke olduğunu vurgular.

Kişiye lâzım olan ahde vefâ

Va'dinî herkese hem eyle edâ (b.114)

Söz verirsen sözüne eyle sebat

Dönme sözden tende oldukça hayat (b.115)

Kim ederse ahd-i va'dinden udul

O da fûru maya karı bilmiş ol (b.116) Yozgatlı Hüznî (Öcal, 1990: 269)

Nâbî'nin "Müslüman, halkın dilinden ve elinden emin olduğu kişidir" hadisi üzerine yaptığı yorum oldukça isabetli ve derinliklidir. Bu hadisi temel alarak, verdiği sözü tutmanın dinin bir emri olduğu sonucuna varması, İslam ahlakının temel ilkelerinden biri olan güvenilirliğe ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Didi müslim odur ol Server-i din

Halk ola dest ü dehânından emîn

Hep vadi'atdûr eyâ talib-i kâm

'İrz u mâl u dem-i ehl-i İslâm (b.650-651) Nâbî , (Kaplan 2008: 229)

Güvâhî, "Sözü söz açar" atasözüyle, bir kez söylenen sözün geri alınamayacağını ve sonuçlarının olabileceğini vurgular. Kişinin sözünde durması ve dürüstlük ile hareket etmesinin önemini belirtir. Tarhun bitkisine atıfta bulunarak, dürüst olmayan yollarla kazanç elde etmenin yanlış olduğunu ifade eder. Tarhun, acı ve faydasız bir bitki olarak bilinir ve bu durum, haksız kazançla yapılan kıyaslamada kullanılır. Konuşurken dikkatli olunması ve verilen sözlerin yerine getirilmesi gerektiğini öğütler.

Sözi ehli yanında söyle arhun

Yanılup satma bostancıya tarhun (b.1518)

Yanılma sözde bulsan ne kadar yüz

Didilerse nola açar sözi söz (b.1523) Güvâhî, (Hengirmen,1990: 206)

Herhangi bir işi yaparken öncelikle niyetimizi ihlasla belirlemeli, dürüstlük ile hareket etmeli ve verdiğimiz sözü yerine getirmeliyiz. Sözünde duran bir insan, güvenilirliğiyle öne çıkar. Bu tür davranışlar insanların kalplerine dokunur ve güven duygusu oluşturur. Nûşirevân, oğluna bu tip davranışları yaşam tarzı haline getirmeyi öğütler.

İdingil sıdk ile ihlâsı pişe

İsün ihlâs u sıdk olsun hemişe (b.76) Ahmed-i Dâ'î, (Yeniterzi ,2006 :9, 2006: 9)

SONUÇ

Bu çalışma, geçmişten günümüze uzanan köklü bir eğitim yöntemi olan öğüt vermeyi ve bu öğütlerin en önemli araçlarından biri olan nasihatnameleri mercek altına alarak, özellikle manzum nasihatnamelerin yazıldığı dönemlerde toplum üzerindeki etkisini ve günümüzdeki yansımalarını bilimsel ve eleştirel bir yaklaşımla incelemiş olup, bu alanda önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar ışığında, nasihatnamelerin toplumsal düzenin korunması, ahlaki değerlerin yaygınlaştırılması ve kültürel mirasın aktarılmasında geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Manzum nasihatnameler, nasihat verme eylemini şiirsel bir dille ifade ederek, hem daha etkili bir iletişim kurmuş hem de bu mesajları kalıcı hale getirmiştir. Şairler, nasihatnamelerde; iyilik, yardımlaşma, dayanışma gibi toplumsal değerlerin önemini vurgulayarak, gençlerin topluma faydalı bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunmuşlardır. İslam'da nasihat, bireylerin birbirlerine iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma sorumluluğu olarak tanımlanır. Bu bağlamda, nasihat verme sadece dinî konularla sınırlı kalmayıp, ahlaki değerler, sosyal ilişkiler ve dünya hayatının her yönünü kapsayan geniş bir alanı ifade eder. Nasihatnameler, bu geniş kapsamlı anlayışın edebi bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Manzum nasihatnameler, Klasik Türk Edebiyatı'nda salt estetik ürünler olmanın ötesinde, derinlemesine incelenmeyi hak eden, çok katmanlı kültürel ve pedagojik metinlerdir. İlahiyatla kurdukları sıkı bağ aracılığıyla dinî öğretileri edebi bir üslupla aktarırken, aynı zamanda insanın iç dünyasına, ahlaki erdemlerine ve toplumsal ilişkilerine dair sundukları öğütlerle edebiyat ve eğitim bilimlerinin ortak ilgi alanına girerler. Bu disiplinlerarası konumları sayesinde, nasihatnameler, yazıldıkları dönemin zihniyetini, değer yargılarını ve sosyal dinamiklerini anlamak için eşsiz birer kaynak teşkil ederler. Dahası, bu eserlerde işlenen evrensel ahlaki ilkeler ve insani değerler, zamanın ötesine geçerek günümüz insanının da etik ve sosyal sorunlarına ışık tutabilecek potansiyele sahiptir. Dolayısıyla, manzum nasihatnamelerin incelenmesi, geçmişle günümüz arasında bir köprü kurarak, kültürel mirasımızın anlaşılmasına ve günümüz toplumunun ahlaki ve sosyal gelişimine katkı sağlayabilecek zengin bir bilgi birikimi sunar.

Bu nasihatnamelerde sosyal hayatla bağlantılı olarak, insanın hem dünya hayatında hem de ahirette mutlu olmasını amaçlayan bilgiler bir eğitim disiplini ile verilmiştir. Bu eserlerde yer alan temel eğitim değerleri şu şekilde sıralanmıştır. Doğruluk, dürüstlük, merhamet, şefkat gibi evrensel değerler, nasihatnamelerin merkezinde yer alır. İnsanların potansiyellerini keşfetmeleri ve kendilerini geliştirmeleri için gerekli bilgiler ve öğütler verilmiştir. İnsanların topluma karşı görev ve sorumluluklarını hatırlatarak, sosyal bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır.

İncelenen beş nasihatnamedeki bu kapsamlı içerik analizi, bu tür eserlerin sadece edebi bir metin olmaktan öte, toplumun aynası gibi işlev gördüğünü göstermektedir. Sosyal hayata dair çeşitli alt başlıklar sınıflandırıldı. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: İsyân, riyâ, konuşma adabı, sözünde durma, yalan, gıybet, mevki-makam, arkadaşlık ve dostluk ilişkileri, hasetlik, anne babaya hürmet, akraba ilişkileri, misafir, cömertlik-israf, ödünç verme-borç alma, meslekler, sır saklamak, istişare etmek, evlilik, komşu hakkı. Şairler genellikle okuyucuyu sosyal hayatın uyulması gereken kurallarına vurgu yapmışlardır. Sosyal hayatta ele alınan birçok konu, hem toplumun hem de dinin önem verdiği konular olduğu için eserlerde yer almıştır.

Bu çalışma, incelenen beş şairin nasihatnamelerinin Türk edebiyatındaki önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu eserler, sadece edebi bir metin olmaktan öte, toplumların ortak değerlerini, ahlaki ilkelerini ve yaşam bilgeliğini nesilden nesile aktaran önemli bir kültürel miras niteliğindedir. Bu yazarların genellikle olgun yaşta olmaları ve hayatın iniş çıkışlarını deneyimlemiş olmaları, onlara derin bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu sayede, insan doğasını ve hayatın gerçeklerini daha iyi anlayarak, okurlarına daha isabetli öğütler verebilmişlerdir. Bu yazarlar, yaşadıkları toplumun sorunlarına karşı duyarlı oldukları için, eserlerinde bu sorunlara çözüm önerileri sunmuşlardır. Toplumsal bir sorumluluk bilinciyle hareket ederek, toplumun gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Çalışmamızın birinci bölümü manzum nasihatnamelerin tanımı ile başlamaktadır. Manzum nasihatnamenin genellikle ahlaki değerleri, iyi davranışları ve doğru yolu göstermeyi amaçladığına dair görüşlere ulaşılmıştır. Manzum nasihatnamelerin içeriği alt başlıklar halinde ele alınmıştır, yazılma sebeplerinden bahsedilmiştir. Üslup olarak genellikle öğütleyici ve yönlendirici bir dil kullanılmıştır. Manzum nasihatnamelerin muhatabı sadece belirli bir kesim değil, toplumun tüm kesimleri olmuştur. Bu nedenle, kullanılan dil sade ve akıcıdır. Nasihatleri güçlendirmek için ayetler, hadisler, atasözleri ve tarihî örnekler gibi çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Manzum nasihatnameleri ele

alırken biçim ve kurguyada dikkat edilmiştir. Nasihatnamelerin çoğunlukla mesnevi formunda yazılmasının temel nedeni, mesnevinin uzun soluklu anlatımlara olanak sağlamasıdır. Nasihatnamelerde mesnevi dışında gazel, kaside, murabba gibi farklı nazım şekillerinin de kullanılması, bu türün esnekliğini gösterir. Şairler, konuya ve anlatım tarzına göre farklı nazım şekillerini tercih etmişlerdir.

Çalışmamızın ikinci bölümü, “Sosyal Hayatla İlgili Nasihatler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yer alan alt başlıklar şairlerimiz tarafından farklı beyitlerle ele alınmıştır. Ama manzum nasihatnameleri incelediğimizde hepsinin ortak bir paydada bulunduğu görüyoruz. İsyanın zararları, itaatin önemi ve toplum düzeninin korunmasına beyitlerde dikkat çekilmiştir. Samimiyetin önemi, riyânın zararları ve Allah karşısında samimi olmanın gerekliliği vurgulanır. Konuşma adabında güzel söz söylemenin önemi, dedikodudan kaçınma, doğru sözlü olma gibi konular işlenir. Verilen sözlerin önemi, güvenilir olmanın gerekliliği ve sözünde durmanın erdemi vurgulanır. Yalanın günahları, doğruluğun önemi ve samimiyetin değeri üzerinde durulur. Başkalarının arkasından konuşmanın günah olduğu, insanlara zarar verdiği ve toplum birliğini bozduğu vurgulanır. Makamın geçiciliği, kibirlenmenin tehlikeleri ve insanın gerçek değerinin makam ve mevkiyle ölçülmeyeceği vurgulanır. İyi arkadaş seçmenin önemi, dostluğun değerleri ve sadakat gibi konular işlenir. Başkalarının başarısına sevinebilme, kıskançlığın zararları ve gönül zenginliğinin önemi vurgulanır. Ebeveynlere saygı göstermenin önemi, duanın kabulünde ana babanın duasının önemi gibi konular işlenir. Akrabalık bağlarının önemi, akrabalarla iyi geçinmenin gerekliliği ve yardımlaşma vurgulanır. Misafirin hakkı, misafir ağırlamanın önemi ve misafirperverliğin faziletleri vurgulanır. Cömertliğin güzelliği, israfın günah olduğu ve malın hakkıyla kullanılması gerektiği vurgulanır. Borç vermenin ve almanın adabı, zamanında ödeme yapmanın önemi ve borçlu olmanın sıkıntısı vurgulanır. Her mesleğin saygınlığı, çalışmanın önemi ve helal kazanç elde etmenin gerekliliği vurgulanır. Sır saklamanın önemi, güvenilir olmanın değeri ve sırları ifşa etmenin zararları vurgulanır. Başkalarının fikrini almanın önemi, tek başına karar vermemenin sakıncaları ve danışmanın hayırlılığı vurgulanır. Evliliğin kutsallığı, eşlerin birbirlerine karşı görevleri, aile hayatının önemi vurgulanır. Komşularla iyi geçinmenin önemi, komşunun hakkı ve komşuluk ilişkilerinin güzelliği vurgulanır.

Çalışmamızın geneli içerisinde şiirleri ile en fazla yer bulan şairler Güvâhî ve Nâbî’dir. Onları Sünbülzâde vehbî, Ahmed-i Dai ve Yozgatlı Hüznî takip eder. Güvâhî daha sade ve anlaşılır bir dil kullanırken, Nâbî daha süslü ve sanatlı bir dil tercih etmiştir.

Nâbî, hikemî üslûbun öncüsüdür.17. yüzyılda kaleme alınmış en hacimli nasihatname Nabiye aittir. Bu nedenle çalışmamızda Güvâhî ve Nâbî'den çok sayıda beyit yer almaktadır.

Çalışma sonucunda tespitlerimize göre, öğüt vermek, doğru koşullarda uygulandığında etkili bir eğitim yöntemidir. Ancak, bu yöntemin başarısı, öğüt veren kişinin yaklaşımına, zamanlamasına ve bireyin özelliklerine bağlıdır. Yanlış uygulamalar, bireylerde olumsuz duygulara ve istenmeyen sonuçlara neden olabilir. Bu nedenle, öğüt verme yerine, bireylerin kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olacak daha etkili iletişim yöntemleri kullanmak önemlidir.

Öğütler, sadece söylenerek değil, yaşanarak ve deneyimlenerek anlam kazanır. Bir başkasının deneyiminden doğan bu bilgelikler, ancak kişinin kendi yaşamına entegre edildiğinde gerçek değerini ortaya çıkarır. Tıpkı bir tohumun toprağa düşüp filizlenmesi gibi, öğütler de ancak kişinin zihninde yeşerip hayat bulduğunda meyve verebilir. Atasözleri, bu konuda en güzel örneklerden biridir. Milyonlarca insanın ortak deneyim ve gözlemlerinden doğan atasözleri, asırlara meydan okurcasına yaşar. Ancak bir atasözünün gerçek anlamını anlamak için, o sözün anlatmak istediği durumu yaşamış olmak veya en azından o durumu zihninde canlandırmak gerekir. Aksi takdirde, atasözü sadece bir kelime yığını olarak kalır.

Manzum nasihatnameler, yüzyıllardır insanlığa rehberlik eden, ahlaki değerleri ve ideal bir toplumu tasvir eden önemli eserlerdir. Ancak, bu eserlerin içinde yer alan her ögenin mutlak doğru olduğu ve her koşulda geçerli olduğu söylenemez. Çünkü bazı nasihatnamelerde, bilimsel temeli olmayan, hurafeye dayalı inançlar, şairlerin kendi kişisel deneyimleri ve inançları, bazı şairlerin, öğütlerini verirken kullandıkları kaba ve hakaret içeren ifadeler, okuyucuda olumsuz duygular uyandırabilir. Özellikle bilimsel konularda, şairlerin dönemlerinin sınırlı bilgileri nedeniyle yanlış bilgiler vermesi mümkündür.

Nasihatnameler, okuyucu üzerinde bilinçaltı düzeyde de etkiler bırakabilir. Özellikle çocukluk ve gençlik yıllarında okunan nasihatnameler, kişinin değer yargılarının oluşumunda önemli bir rol oynar. Okuduğu nasihatnamelerin etkisiyle, insan davranışlarında olumlu değişiklikler meydana gelebilir. İnsanın kendinî tanıması, geliştirmesi ve mutlu olması için gerekli bilgileri verir. Eşler arasındaki ilişkiler, çocuk yetiştirme, aile içi iletişim gibi konularda önemli bilgiler sunar. Toplumsal hayattaki ilişkiler, görevler ve sorumluluklar hakkında öğütler verir.

İnsan doğası gereği, yaşamının sonuna yaklaşırken gelecek nesiller hakkında endişelenir ve onlara bir şeyler bırakmak ister. Bazı şairler ise nasihatnameleri bilinçli bir şekilde, insanlık tarihine kalıcı bir iz bırakmak amacıyla yazmışlardır. Bu şairler, zaman ve mekân sınırlarını aşarak, farklı dönemlerde yaşayan insanlara hitap etmeyi hedeflemişlerdir. Böylece, nasihatnameler sadece bir neslin değil, tüm insanlığın ortak değerlerini yansıtan evrensel eserler haline gelmiştir.

İncelenen manzum nasihatnamelerde, şairlerin genellikle oğullarına hitap ederek, onlara hayatın anlamı, ahlaki değerler, toplumsal sorumluluk gibi konularda öğütler verdikleri görülmektedir. Bu durum, şairlerin gelecek nesillerin yetişmesinde babacan bir rol üstlendiklerini göstermektedir. Aynı zamanda, şairlerin gençliğin potansiyelini fark ederek, onları olumlu yönde etkilemeye çalıştıkları da dikkat çekmektedir. Onlara doğru yolu göstermek, onları eğitmek ve kötü alışkanlıklardan uzak tutmak istedikleri belirtilmektedir. Özellikle gençlerin yetişmesinde ve doğru değerler kazanmasında nasihatnamelerin büyük bir rolü olduğu vurgulanmaktadır.

Günümüzde hızla değişen dünya ve teknolojinin etkisiyle, geleneksel değerler ve ahlaki ilkeler zayıflama eğilimindedir. Nasihatnameler, bu dönemde insanlara doğru yolu göstererek, değer yargılarını korumalarına yardımcı olabilir. Nasihatnameler, bir toplumun kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Bu eserleri gelecek nesillere aktarmak, kültürel kimliğimizi korumak anlamına gelir.

KAYNAKÇA

Ahmet Gökçen, E. U. (2019). **Toplumsal Bir Tip:Misafir**. Adam Akademi Cilt:9,Sayı:1.

Ak, M. (2018). **Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihatname Maksûd-ı Nasîhat** (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin). Konya: Çizgi Kitabevi.

Akçay, G. (2014). “**Diýarbakırlı Halîlî ve Kasîde-i Pend-nâme'si**” VIII. **Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Kasım 2012 (Alî Emîrî Çalıştayı) Bildirileri**. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları.

Akkaya, H. (2003). “Şemseddin Sivasî'nin İrşâdü'l-Avâm İsimli Mesnevisi”. Sivas: **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. VII/2, ss. 1-30.

Aksoy, D. Ş. (1998). **Kuşların Münazarası-Deh Murg-**. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları .

Aksoy, H. (1990). **Şemseddin Sivasî Gülşen-âbâd İnceleme-Metin-Sözlük**. İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı Yayınları.

Aksu, R. (2006). **Ahmed-i Dai Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l-Leys-i Semerkandi Enfal ve Tevbe Sureleri (68b/19-114b/11) Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım** . Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi.

Alakese, A. N. (2002). **Ahmed-i Da`î'nin Ebü'l-Leys Tefsiri Tercümesi (197b-231b yaprakları arası) Ma`ide Suresi (dil incelemesi, metin, dizin)** . Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi.

Aldanır, N. (2022). **Sünbülzâde Vehbî'nin Lutfiyye Eserinin Çocuğa Görelik İlkesi Açısından İncelenmesi**. Trabzon Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi.

Alıcı, G. T. (2011). **Lutfiyye-i Vehbî**. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.

Alkaya, 8. M. (1996). **Taşlıcalı Yahyâ Kitâb-ı Usûl**. Malatya: İnönü Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi).

Apaydın, Y.H. (2001). Karz, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz> (27.12.2024).

Arat, R. R. (1992). **Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî, Atebetü'l-Hakâyık**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Arat, R. R. (2018). **Yûsuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig**. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Arslan, M. (1994). **Pendnâme-i Zarîfî**. Sivas: Dilek Matbaacılık.

Arslanoğlu, İ. (1992). **Şah İsmail Hatâyî (Divan, Dehnâme, Nasihatnâme ve Anadolu Hatâyîleri)**. İstanbul: Der Yayınları.

Avde, H. E. (2014). **Ana-Babaya İtaati Emreden Ayetlerle İlgili Edebi Yaklaşımlar Bağlamında Kur'an Cümlelerinde Teşri ve İcaz**. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 37,2014,SS.165-206.

Aybey, S. (2019). Sadî Şirazî'nin "Bostan" ve "Gülüstan" Adlı Eserlerinin Din Eğitimindeki Yeri ve Önemi. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 18(69), 425-437.

Aykanat, T. (2017). **Pendnâme-İ Za'îfî. Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi(60), 95-112.**

Bakara Suresi 245. Ayet, (385/386), <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/252/245-ayet-tefsiri> (30.09.2024).

Balcı, M. (2018). **Attâr ve Pendnâme'si Üzerine**. Akademik-Us 2/1.

Belen, M. (1997). **Hızrî'nin Âb-ı Hayât Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Betül Gürel, Z. Ç. (2021). Ekonomik Faktörlerin Evlilik Kalitesine Etkisi: Bir Dyadic Model Testi. **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi** Sayı:52.

Bilgin, A. (2003). **Lutfiyye**. Ankara: **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:27 Sayfa:236-237.

Bilkan, A. F. (1998). Hayriyye. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:17 Sayfa:65-66.

Bilkan, A. F. (2007). **Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Borazan, S. (2010). **Yapılandırmacılığa Göre Türkçe Öğretimi İkinci Kademe Ders Kitaplarında Nasihatname ve Vasiyatname Türlerinden Faydalanma Yolları**. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Bozkurt, T. N. (2022). Dostluk Üzerine. **Sivil Yaşam Derneği(Siyamder)** İstanbul Yerel Kurulu Dış İlişkiler Direktörü. Sayı 4.

Can, A. (2013). Kur'ân ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri. **KSÜ.İlahiyat Fakültesi Dergisi** 21.

Ceyhan, Â. (2010). Nâbî'nin Şiir ve Diğer Edebî Konular Hakkındaki Görüşleri. İstanbul: **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** 5.

Coşkun Kumru, D. G. (2023). Türklerde İsyan Anlayışının İfadesi Olarak Yerin ve Göğün Karışması. **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Dergisi**.

Çağırın, Ö. (1992). **Ahmed-i Da'i Tıbb-ı Nebevi: İmla - Fonetik - Morfoloji - Karşılaştırmalı Metin, İndeks ve Sözlük**, I. cilt. İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Çağrııcı, M. (2006). Nasihat. **TDV İslâm Araştırmaları Merkezi**.

Çakır, M. S. (2020). “Osmanlı'nın Son Dönem Âlimlerinden Harputlu Ömer Na'îmî Efendi ve Manzûme-i Na'îmiyye Adlı Eseri”. **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, S. 18.

Çalka, M. S. (2007). **Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sözlük)**. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Çelebi, F. (2012). **Konuşma Adabı**. İnsan ve Hayat.

Çetin, A. (2014). Sultan II. Murat'a Sunulan Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi Üzerine. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**(53), 95-123.

Çevik, A. S. (2019). **XVIII. Yüzyılın Nasihatnâmelerinden Levh-nâme ve Lutfiyye'nin Karşılaştırılması**. Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Çınar, B. (2014). “Mantıkî'nin Nasihatnâmesi”. **Türklük Bilimi Araştırmaları**, S. 35, ss. 85-98.

Çınar, B. (2014). Mantıkî'nin Nasihatnâmesi. **Türklük Bilimi Araştırmaları**, sy. 35.

Çoraklı, B. (2020). Anadolu Selçuklu Sanatında Ab-ı Hayat Sembolizmi. **Art-E Sanat Dergisi**, 13(25), 189-210.

Çöm, E. (2001). **Emirî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr Mesnevileri (İnceleme-Metin)**. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Çöm, E. (2009). “16. Yüzyıl Şairi Emîrî'nin Mir'âtü'l-Ebrâr Adlı Mesnevisi”. Konya: İstem, S. 13, ss. 289-304. .

Daşdelen, Ö. (2008). **Ahmed-i Dai Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l-Leys-i Semerkandi Hicr, Nahl, İsra Sureleri (189b-233a) Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Edebiyatı Bölümü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Delice, G. (2016). “Pend-nâme-i Askerî”. **Litera Turca Journal of Turkish Language and Literature**, vol.2 Summer.

Demir, E. (2003). **Şeyh Eşref Bin Ahmed'in İbret-nâme Adlı Mesnevisi**. İstanbul: Marmara Üniversitesi TAE (Yüksek Lisans Tezi).

Demir, S. S. (2023). Ferîdüddin Attâr'ın "Mantıku't Tayr" Mesnevisindeki 15.Yüzyıl Herat Minyatürlerindeki İki Örneğin İncelenmesi. **Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi**(11), 45-82.

Demirkazık, H. İ. (2022). Güvâhî'nin Gurbetnâme'si. **Dil ve Edebiyat Araştırmaları**.

Demirkazık, H. İ. (2022). Güvâhî'nin İbretnâme'si. **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt:6,Sayı:1.

Devellioğlu, F. (2003). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat** . Ankara: Aydın Kitabevi.

Doğan, R. (2016). Bursevî Muhyiddîn Halîfe ve 'İbretnâme'sine Dair. **Türkiyat Mecmuası**, 26(1), 89-105. <https://doi.org/10.18345/tm.59130>.

Dursun Ayan, R. B. (2002). Akraba Evliliğin Kültür Birikiminde ve Toplum Hayatındaki Bazı Görünümleri:Dil,Din ve Tıp. **Aile ve Toplum**, Yıl:5 CİLT:2 SAYI:5.

Edith Gülçin Ambros, Ç. R. (2011). Yusuf Nâbî. Erzurum: **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 35.

Eke, N. (2009). Güvâhî'nin Pend-nâmesi'ndeki Bir Hikâyet ile La Fontaine'in Bir Masalının Mukayesi. **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 39.

Eke, N. U. (2021). Pend-nâme (Güvâhî). **Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü** <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/pend-name-guvahi>. [Erişim Tarihi: 17.11.2024].

Emiroğlu, S. (2010). **Türkçe Manzum Nasihatnamelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme** . Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitim Anabilim Dalı Türkçe Eğitim Bilim Dalı Doktora Tezi.

Ensari, M. Ş. (2017). Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Demografik Değişkenler İle İlişkisinin Araştırılması: İstanbul İlinde Bir Uygulama. **Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**,5(10),409-422.

Erçavuş, D. (2018). **Esrâr-nâme**. Doğu Esintileri(8), 319-321.

Eren, H. (2021). Yozgatlı Hüznî'nin Nasihatnamesine Değerler Perspektifinden Bir Bakış. **Türkoloji Dergisi**, 25(2), 163-182.

Eren, H. (2021). Yozgatlı Hüznî'nin Nasihatnamesine Değerler Perspektifinde Bir Bakış. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi** 25, 2.

Erenoğlu, D. (1997). **Güvâhî Pend-nâme (Dil İncelemesi)**. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Ergin, F. (2003). **Hüseyin Kudsî-yi Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri**. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Erkal, A. (2014). Nâbî, Yûsuf Nâbî Efendi. **Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İismler Sözlüğü** <https://tees.yesevi.edu.tr>.

Erkuş, B. (2016). Gıybet ve İftira Büyük Günahtır. **Diyanet İşleri Başkanlığı**.

Ertaylan, İ. H. (1952). **Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ertik, M. (2007). **Ahmed-i Dâî tercüme-i tefsîr-i Ebu'l-Leysi Semerkandî (103b - 154b) (Giriş - Metin - Dizin-Tıpkıbasım)**. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Eryetiş, M. V. (2016). Mesleki Seçimi ve Mesleki Rehberlik. **Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi**(44).

Esir, H. A. (2007). “XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Tameşvarlı Naîmüddîn ve Pend-nâme'si”. **İlmî Araştırmalar**, S. 24, ss. 57-58.

Esra İrk, İ. G. (2021). Hasedin İnsan Hayatındaki Yıkıcı Etkileri ve Çözüm Arayışları. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 30/2.

Eş'âr, M.-i. Milli Kütüphane, **Yazmalar Koleksiyonu**, 06 Mil Yz A 2433/3, vr. 86b-89a.(20.11.2024).

Farzan, E. (1980). **Gulşanî-i Saruhânî Hayatı, Farsça Divanı ve Râz-nâma'sı**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Kürsüsü (Doktora Tezi).

Gacsi, S. (2011). **Ahmed-i Dâî'nin Vesiletü'l-Müluk Adlı Eseri (60a-115b) Metin-Kelime Grupları İncelemesi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Gedik, Ş. (2008). **Ahmed-i Dâî Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leysi Semerkandî [142/82b-142/132a]** Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı.

Gonca, S. (2002). **Ahmed-i Da'î'nin Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l Leys-i Semerkandi adlı eserinin A'raf Suresi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkı basım).** Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Gökçeli, K. (2020). **Nâbî'nin Şiirlerinde Hz. Peygamber'in Vasıfları.** Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı.

Gökhan, Y. (2021). Aristoteles'e Göre Dostluk Erdemi. Konferans: Uluslararası Siirt Bilimsel Araştırma Konferansı, Siirt Üniversitesi, **Konferans Bildirileri Kitabı.**

Göre, Z. (2004). **Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri.** Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Doktora Tezi).

Görkaş, İ. (2014). Şiiri Bilime Uygulamak Yahut Sünbülzâde vehbî'nin Hikmet Anlayışı Ve İlimlere Bakışı. Erzurum: A. Ü. **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52.**

Gülsevin, G. (1989). **Ahmed-i Dai Miftahu'l-Cenne.** İnönü Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora.

Günay, V. (2013). **Lutfi Divanı ile Ahmed-i Da'i Divanı'nın Ses ve Şekil Bilgisi Açısından Karşılaştırılması.** Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Günaydın, A. (2022). Yunus Emre'nin Kurmacasından Tasavvufun Kuramsalına: Risâletü'n-Nushiyye'de Mekân Algısı. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 22(Özel Sayı), 139-154.**

Gündebahar, N. (2019). **Nâbî'nin Türkçe Divanı Ve Hayriyye'sine Göre Söz, Şiir Ve Şairlik Hakkındaki Görüşleri.** Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Gündoğdu, E. (1997). **Divan-ı Sâlih Çelebi ve Dürer-i Nesâyih Tenkitli Metin-İnceleme.** Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Gündüz, K. (2006). **Ravzatü't-Tevhîd Adlı Mesnevînin İncelenmesi ve Tenkitli Metni**. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Doktora Tezi).

Güneş, M. (2002). XX. Yüzyıl Divan Şairi Yozgatlı Hüznî. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** S.6.

Güneş, M. (2009). **Yozgatlı Hüznî Divanı (İnceleme-metin)**. Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Gürgendereli, M. (2014). Sünbülzâde vebî Mehmed Efendi. **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**.

Hacı Mahmut Efendi böl., n. H. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Serez böl., nu. 1744.(15.11.2024)

Hengirmen, M. (1990). **Güvâhî Pend-nâme**. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Hucurat Suresi 12. Ayet, (49/18),
<https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=49&ayet=12>
(14.07.2024).

Hüseyin Koçak, S. E. (2018). **Geleneksel Akraba İlişkilerinin Yeni Evlilikler Üzerindeki Etkileri**:Afyonkarahisar İli Örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlbars, Z. (1972). Aile-Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi**.

İslamoğlu, A. (2012). “Halil Efendi’nin Lübbü’n-Nesâyih Adlı Eserinin Şekil ve Muhteva Özellikleri”. **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. XIV, S. 26, ss. 119-148.

İsrâ Sûresi , 34. Ayet.

<https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=17&ayet=34#:~:text=Ahdi%20de%20yerine%20getirin%2C%20do%C4%9Frusu,onun%20yarar%C4%B1na%20olmad%C4%B1k%C3%A7a%20el%20s%C3%BCrmeyin.>
(25.11.2024).

Kahramanoğlu, K. (1989). **Ahmed-i Da'i Miftahü'l-Cenne İnceleme-Tenkidli Metin**. Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Kalan, F. (2017). **Nasihatnâmelerde Çocuk**. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Kalsın, M. K.-Ş. (2010). “Germiyanlı Yetîmî ve İbret-nâmesi”, Turkish Studies, vol. 4/2 Winter 2009, pp. 705-722. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 26.

Kaplan, M. (tarih yok). “Mevlevî Şairi Nâzım Paşa'nın ‘Nasihat’ Manzûmesi”. **Akademik Bakış (Üç Aylık Eğitim, Kültür ve Sanat Dergisi)**, S. 1, ss. 28-29.

Kaplan, M. (1993). “Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşîrevân Tercümesi”. **İslâmî Edebiyat Dergisi**, S. 1, s. 19.

Kaplan, M. (1993). “Gubarî Abdurrahman Efendi'nin Pend-nâmesi”. İstanbul: Yedi İklim, c. 5, S. 39, s.34.

Kaplan, M. (1997). “Pend-nâme-i Vak'a-nüvis Es'ad Efendi”. Erciyes, Yıl. 20, S. 236, ss. 13-16.

Kaplan, M. (2001). Manzum Nasihatnamelerde Yer Alan Konular. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**(9), 133-185.

Kaplan, M. (2008). “Müellifi Meçhul Bir Öğüt-nâme”. Erzurum: **Atatürk Üniversitesi TAE Dergisi**, S. 38, ss. 111-129.

Kaplan, M. (2008). **Hayriyye-i Nâbî**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kaplan, M. (2010). **Âhî Çelebi'ye Atfedilen Bir Tıb Mesnevîsi: Nasihatname Der Beyân-ı Hikmet**. Journal of Turkish Studies, c. XXXIV, S. II, Cambridge, ss. 157-173. .

Kaplan, M. (2012). “Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihatnamesi”. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 5, S. 22.

Kaplan, M. (2012). **Hikmet Şairi Yûsuf Nâbi**. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları Şehir Kitaplığı Dizisi: 15.

Kar, E. (2024). Platon ve Aristoteles'te Philia:Dostluk Üzerine. **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** No:18/81-99.

Karadağ, B. Ç. (2021). Okullarda Örgütsel İkiyüzlülük Üzerine Öğretmen Görüşleri. **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**.

Karahan, A. (2006). Nâbî. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** Cilt:32 Sayfa:258-260.

Karaman, H. (2009). Nurettin Topçu'nun Felsefesinde İsyân Ahlâkı. **Muhafâzakâr Düşünce Dergisi**.

Karasoy, Y. (1985). **Ahmed-i Da'i Siracü'l Kulüb**. Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi.

Kaya, R. (2002). Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri. **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:2.

Kaymak, Z. (2019). **Nâbî'nin Bestelenmiş Şiirlerinin Derlenmesi, Tasnifi ve Tahlili**. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı.

Kazancıoğlu, H. (2019). 17. Yüzyıl Mutasavvıflarından Kâdirî Muhyiddîn'in Nasîhatnâmesinde Osmanlı Devlet İşleyişi ve Sosyal Hayat. **İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi** 4/1.

Keleş, R. (2010). Türk Edebiyatında Nasihat. Erzurum: **A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**.

Kılıç, A. (2005). **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Adlı Mesnevîsi**. İzmir: Akademi Kitabevi Yayınevi.

Kılıç, A. (2005). **Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi**. İzmir: Akademi Kitabevi.

Kiremitçi, F. (2009). **Muhammed Şerifî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve Pend-i Gülistan Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE (Doktora Tezi).

Koç, H. (2002). **Ahmed-i Dai'nin Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l Leys-i Semerkandi (En'am Suresi) (Giriş-metin-dizin-tıpkı basım)**. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Kortantamer, T. (1977). Ahmed-i Dâî İle İlgili Yeni Bilgiler. **Türkoloji Dergisi** Cilt:7,Sayı:1.

Koşık, A. C.-S. (2016). "Cemâlî'nin Risâle-i Durûb-ı Emsâl'î". İstanbul: **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi** S. 16, ss. 33-76.

Koşık, H. S. (2016). **Sıdkî Baba Nasihatname-i Sıdkî (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**. İstanbul: Kömen Yayınları.

Koşmaz, S. (2023). Manzum Nasihatnamelerde Kitap:Kaynak, Tavsiye ve Döküm. İstanbul: **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi** 49.

Köksal, A. (2012). **Komşuluk, Kent Sosyolojisi**. Ankara: Hacı Yayınları.

Köksal, A. (2013). Komşu Kimdir? **Sosyoloji Divanı**, Sayı:2 S.24.

Kurt, E. (2023). İstişâre ve Hz. Peygamber'in Yönetimindeki Önemi. **Turkish Research Journal Of Academic Social Science** Cilt:6 SAYI:1.

Kuru, E. (2014). "Şeyh Ahmed İlâhî ve Pend-nâme'si". **Turkish Studies**, vol. 9/9,. 771-784.

Kuru, S. S. (2010). Sünbülzâde Vehbî. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** Cilt:38 Sayfa:140-141.

Kut, G. (1989). Ahmed-i Dâî. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** Cilt:2, Sayfa:56-58.

Kuzubaş, M. (2013). "Ofllu Bilâl Efendi'nin 'Pek Sakın' Redifli Kasîdesi". **Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, c. 2, S. 1, ss. 128-141. .

Kuzubaş, M. (2013). Mahzen-i Esrar ile Nefhatü'l-Ezhâr Mukayyesi. **Dede Korkut Türk Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, 2(3), 61-89.

Levend, A. S. (1953). “Âşık Paşa’nın Bilinmeyen İki Mesnevîsi: Fakr-nâme ve Vasef-ı Hâl”. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, S. 1.

Levend, A. S. (1964). Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, 11, 89-115.

M.Fatih Demirdağ, M. T. (2023). İslâm'da Komşuluk ve Günümüzde Değişen Komşuluk İlişkilerinin İncelenmesi:Ankara Örneği. **İslami Araştırmalar Dergisi**.

Mansuroğlu, M. (1956). **Ahmed Fakîh, Çarh-nâme**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Mehmed, H. B. (2018). **Külliyyât-ı Esîrî (Sergüzeşt-nâme-Gazavât-nâme-Pend-nâme-Dîvân)**, (haz. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz vd.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mengi, M. (1998). Hayrâbâd. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** Cilt:17 Sayfa:54-55.

Metin, M. B. (2017). **Yozgatlı Hüznî Ve Fuzûlî Gazellerinin Karşılaştırılması**. Yozgat: Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Mine’ d-Dünyâ, N. v. **İBB Atatürk Kitaplığı**. Muallim Cevdet Yazmaları, K 0328, vr. 1b-7a.(02.12.2024)

Mucan, A. P. (2020). **Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihatnameler ve Uralı Ya’kûb Oğlu Hüseyin’in Miftâh-ı Cennet’i**. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi.

Mumcuoğlu, B. (2006). **Şeyhülislam Akhisarî Vassaf Abdullah Efendi Hayâl-i Behçet-âbâd (İnceleme-Metin-Sözlük)**. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Müftüoğlu, Ö. (2005). Güven Ortamının Bir Toplum İçin Önemi ve Bunu Engelleyen Faktörler. **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** V, Sayı:2.

Mürşidî, D. A. (2012). **Pend-nâme**, (haz. M.Sait Mermutlu). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Nevevî, M.-i. (1976). **Riyazü's-Salihîn**, Çev. Kıvamüddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem. Ankara: C.I, DİB Yay.,.

Oğuz, P. Ö. (2020). Hüznî Baba/Hizbî, Mehmed Bahaeddin. **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**.

Onur, M. K.-E. (2009). “Muhammed Nûrî Şemseddîn Efendi ve Nasihatname'si”, **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, c. 2, , ss. 553-563.

Öksüz, A. (2013). Tüketim Kültürü İsrafın Sebep ve Çareleri. **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl:18, Sayı 30, Temmuz-Aralık 2013.

Ördek, Ş. (2012). **Nâbî'nin Farsça Divançesi (İnceleme-Türkçeye Çeviri-Tenkitli Metin)**. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Özbekoğlu, A. K. (2001). **Adlî Hasan Efendi'nin “Tergîbât” Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)**. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Özdemir, Y. (2000). **Ahmed-i Dai tercüme-i tefsir-i Ebü'l Leys-i Semerkandi (1a-44a) Giriş-Metin-Sözlük**. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Özel, R. S. (2022). **15. yüzyıl Divanlarında Peygamber Kıssaları: Ahmed-i Dai, Şeyhi, Ahmed Paşa, Necati Bey**. Kırklareli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Özfırat, B. (2006). **Tokath İshâk Efendi'nin Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri (İnceleme-Metin)**. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Özkan, M. (1990). **Cinânî Cilâû'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özkan, M. (1990). **Cinânî Cilâû'l-Kulûb (Giriş-İnceleme-Metin)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özmen, M. (2001). **Ahmed-i Dâ'i Divanı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 775/1.

Öztürk, N. (2011). **Ankaralı Hekim Nidâî Genc-i Esrâr-ı Ma'ânî (İnceleme-Metin)**. Adana : Karahan Kitabevi.

Pala, İ. (2006). Nasihatnâme. **TDV İslâm Ansiklopedisi** Cilt:32 Sayfa:409-410.

Pehlivan, E. (2001). **Nasihatname Şeyh Eşref b. Ahmed**. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Pekçetin, O. (2010). **Ahmed-i Dâî'nin Vesîletü'l-Mülûk Adlı Eseri (1b-58b) (Metin-İnceleme-Sözlük)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Edebiyatı Bölümü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Yeni Türk Dili Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).

Ramazan Sak, İ. T. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. **Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi**.

Sabuncu, Ö. (2007). **H. Peygamber ve Anne-Baba Sevgisi**. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/17, 229-241.

Samuk, O. (2022). Eski Anadolu Türkçesinde Bir Kişisel Gelişim Kitabı:Kabus-nâme. **Karabük Türkoloji Dergisi** Cilt/Sayı: 5-1.

Sevinç, F. (2021). **Nasihatname Türünde Bir Eser:Kaside-i Şinasi**. Selçuk Türkiyat.

Sevindik, H. (2011). **Fasîh Ahmed Dede'nin Behîşt-Âbâd Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)**. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Sivasî, Ş.-i. (2010). **Mir'âtü'l-Ahlâk (İnceleme-Tenkitli Metin)**, (haz. Birgül Toker). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şenata, N. (2022). Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayıkta Cömertlik-Cimrilik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. **Söylem Filoloji Dergisi**,7(1):340-349.

Taş, M. (2021). Klasik Arap Edebiyatında Sır Saklama Teması. **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:18.

Taşan, C. (2018). **Tahirül Mevlevî'nin Sünbülzâde vebî'nin Tannâne ve Tayyâre Kasideleri Adlı Eseri (İnceleme-Metin)**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Ana Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi).

Tatçı, M. (2005). **Risâletü'n-Nushiyye (Tenkitli Metin)**. İstanbul: MEB Yayınları.

TDK. (2024). Gıybet (Dedikodu), <https://tdk.gov.tr/> 14.07.2024.

TDK. (2024). Riya (İkiyüzlülük), <https://tdk.gov.tr/> 15.07.2024

Temel, E. (2019). **Nâbî'nin Tarih Manzumeleri**. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Temel, H. (2022). Yozatlı Hüznî Baba. **Yozgat Gazetesi Köşe Yazıları**.

Topaloğlu, E. (2003). **Ahmed-i Dai-Tercüme-i Tefsir-i Ebü'l-Leys es-Semerkandi: Nisa suresi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Toprak, A. (2019). Türk Kültüründe Misafirperverlik ve Sofra Açmak / Sofra Çekmek (Samsun Örneği). **Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl:4, Sayı:7, SS.74-81.

Tuna, E. (2018). Haset ve Kıskançlığın Tanımlanması ve Klinik. **DTCF Dergisi**.

Tunç, S. (1996). **Ârif Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni**. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE (Doktora Tezi).

Tunç, S. (2002). Ârif ve II. Murâd Döneminde Yazılmış Bir Hamse. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**(12), 155-168.

Uğursal, Ü. (2007). **Ahmed-i Dâ'î tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l- Leys-i Semerkandî Yûnus ve Hûd Sureleri [114b/12-151b/01] (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)** . Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Ünal, Y. (2023). İşlevsellik Bağlamında İstişare İlkesi. **Dinî Araştırmalar Dergisi**, Cilt:26, SAYI:64.

- Ünver, İ. (1986). **Mesnevi**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ürek, O. (2009:37-46). Sokrates'in Yurtseverliği: Söz Vermek, Sözünde Durmak ve İnsana Saygı. **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sy.7.
- Üst, S. (2006). **Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).
- Vehbî, S. (2016). **Lutfiyye -Metin Tespiti-**, (haz. Süreyya Ali Beyzâdeoğlu). Ankara: MEB Yayınları.
- Vursun, P. (2008). **Ahmed-i Dâ'î Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l-Leys-i Semerkandi**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Vursun, P. (2008). **Ahmed-i Dai Tercüme-i Tefsir-i Ebu'l-Leys-i Semerkandi [142/188b-195b] [143/01a-50a] Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü , Türk Edebiyatı Bölümü , Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Yasin, Y. (2017). Kutadgu Bilig Üzerine. **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**.
- Yazıcı, H. (2019). Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme ve Bütünleşme. **Toplum ve Hizmet**, Cilt:30, SAYI:2, 606-622.
- Yeniterzi ,2006 :9, E. (2001). “On Altıncı Yüzyılda Konyalı Bir Şair: Meşâmî”. Ankara: **Türk Dili**, S. 591, ss. 317-328.
- Yeniterzi ,2006 :9, E. (2006). Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**.
- Yeniterzi ,2006 :9, E. (2011). **Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yiğit, B. K. (2015). “Süleyman Penâhî'nin Nasihatnamesi”. **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 2, S. 3, ss. 105-133.
- Yiğit, M. (1986). **Refî'î'nin Beşâret-nâme'si (Dilbilgisi-Karşılaştırmalı Metin-Sözlük)**. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi SBE (Doktora Tezi).

Yiğiterol, Ö. F. (2017). **Türk İslâm Edebiyatında Pend-nâmeler ve Levh-nâme: İnceleme-Metin**. Ankara: Uludağ Üniversitesi SBE (Yüksek Lisans Tezi).

Yıldırım, Y. (2022). Mevki, Makam ve Yalakalık. **İğdır Doğuş Gazetesi**.

Yıldız, A. (2002). “ İbrahim Gülşenî’nin Pend-nâme’si ”. İzmir: **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,S. XVI.

Yıldız, Â. (2007). “Ahmed Sûzî ve Pend-nâmesi”,**Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri**. Sivas: Sivas Valiliği Yayınları.

Yıldız, Â. (2015). “Şemseddin Sivâsî’nin Bilinmeyen Bir Eseri: **Pendnâme**”. Erdem, S,69, ss. 101-112.

Yıldız, S. (2024). Akraba İlişkileri. **Somuncubaba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi**.

Yılmaz, A. (2020). Makam ve Mevki. **Gazete İpekyol**.

Yılmaz, B. (2002). **Ahmed-i Da`inin Tercüme-i Tefsir`i Ebü'l-Leys-i Semerkandi adlı eserinin Al`i İmran Suresi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkı Basım)**. Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi.

Yöntem, A. C. (2012). Sünbülzâde Vehbî. **Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi**, 1(1-2-3-4).

Yüce, H. (2022). **Ahmed-i Da`nin Çengname'sinde Birleşik Fiiller**. Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı / Yeni Türk Dili Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi.